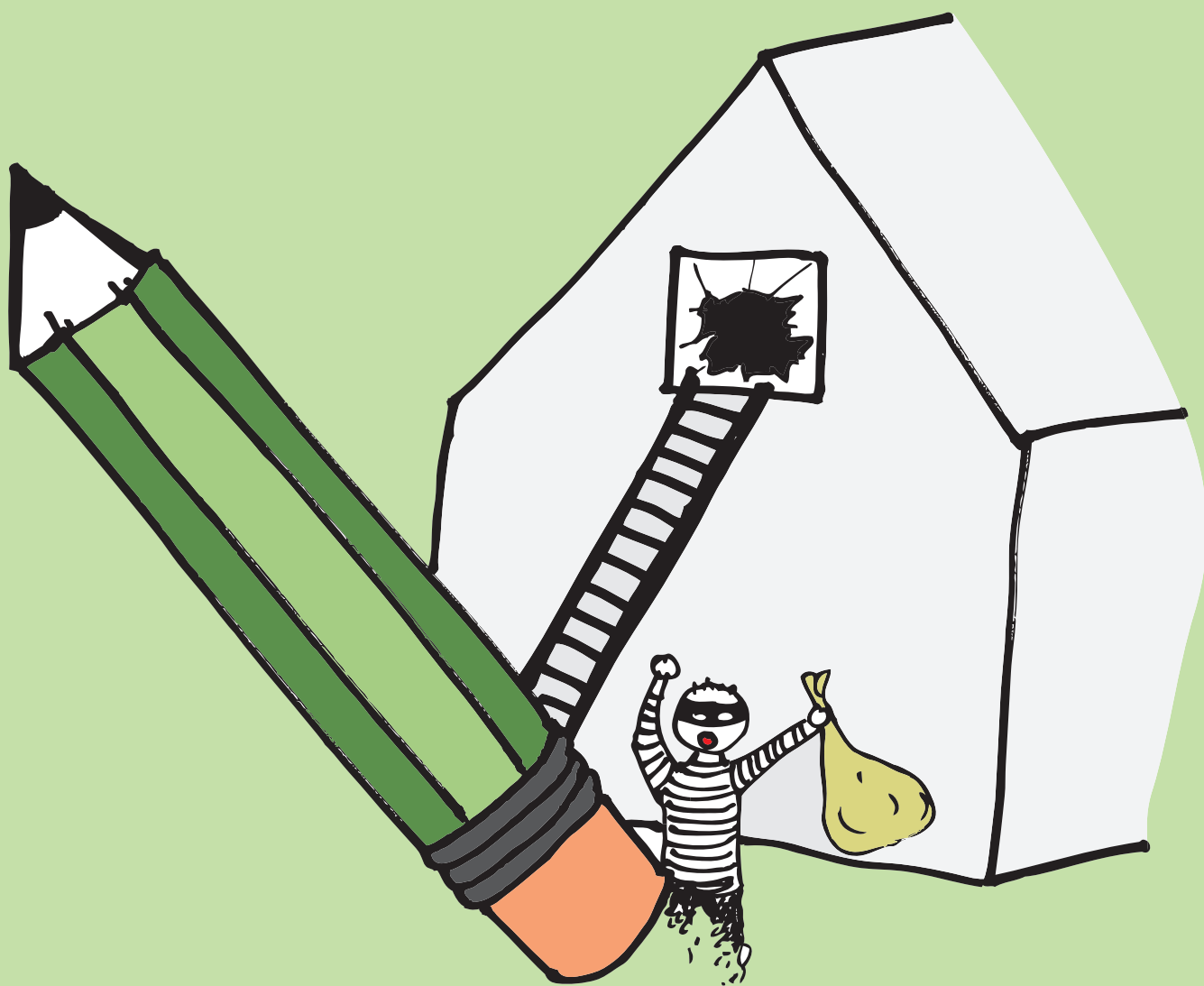

INGREEP

op veiligheid

een onderzoek naar de architectonische
middelen die invloed hebben op sociale
veiligheid in Slotermeer

door Sanne Knoll

AR3AR111 - RMIT Graduation Studio:
Transforming neighbourhoods & schools

tutors: Dr.ir. Wido Quist & ir. Lidwine
Spoormans

Sanne Knoll
1538780

04-03-2013

Voorwoord

Zoals in iedere opgave van rMIT gaat het over het transformeren van bestaande structuren. In dit project staan de nieuwere vormen van erfgoed, die in de na-oorlogse periode verrezen, centraal. De opgave richt zich op de transformatie van bestaande woonbuurten en scholen in de Westelijke Tuinsteden van Amsterdam, ofwel Amsterdam Nieuw-West. Om nog specifieker te zijn, betreft het enkele woonbuurten en scholen in Slotermeer Zuidwest.

Met de keuze voor dit specifieke project, Transforming Schools and Housing Heritage, heb ik het idee een zeer goede keuze te hebben gemaakt. Het biedt mij de mogelijkheid om twee van mijn specifieke bouwkundige interessegebieden te kunnen combineren in één project. Ik zal kort toelichten waarom.

Binnen de opleiding Bouwkunde heb ik eigenlijk altijd een tweezijdige interesse gehad in zowel het omgaan met bestaande architectuur als in stedenbouw. De keuze voor een masterrichting bracht mij daarom wat twijfel, maar heeft uiteindelijk tot een overtuigde keuze voor rMIT geleid. In de vrije ruimte binnen de master heb ik mijzelf verbreed met meerdere stedenbouwkundige vakken en projecten, zodat ik de beide disciplines toch heb kunnen combineren. Tijdens deze verkenning van het stedenbouwkundig vakgebied ben ik er ook achter gekomen wat mij daarin zo specifiek aantrekt:

namelijk de sociologische en psychologische kant van architectuur en stedenbouw. De theorieën van o.a. Jane Jacobs, Jan Gehl en Kevin Lynch hebben mij geïnspireerd om te gaan nadenken over de 'menselijke kant' van ons vakgebied. Ik denk ook dat mijn achtergrond, de afronding van een Bachelor in Bewegingswetenschappen, dat de fysieke en neuropsychologische kant van menselijke beweging behandelt, daarin een rol speelt.

Maar dan nu de terugkoppeling naar dit project. Deze opgave is in zekere zin anders dan andere projecten, omdat het handelt met complexiteit van economische, financiële, fysieke én sociale aspecten. Het laatste aspect is dan ook vaak naar voren gekomen, omdat de slechte leefbaarheid het kernprobleem van deze wijken is. Wat daarbij veel genoemd is, is het subjectieve gevoel van veiligheid die mensen als slecht waarderen. Dit inspireerde mij om sociale veiligheid als onderwerp voor onderzoek en ontwerp te gebruiken. Hierbij wil ik een manier zoeken om door middel van fysieke interventies een verbetering te brengen in zowel objectieve als subjectieve veiligheid.

Inhoud

Samenvatting 8

1 De opgave in Slotermeer 12

1.1 De locatie 12

1.1.1 *Tuinstad Slotermeer* 12

1.1.2 *De vroeg-naoorlogse Couperusbuurt* 12

1.1.3 *Keuze voor Couperusbuurt* 13

1.2 Probleemstelling 13

1.3 Sociale veiligheid 14

1.3.1 *Het begrip 'veiligheid'* 14

1.3.2 *Doelstelling* 14

1.4 Veiligheid in Slotermeer 16

1.4.1 *De veiligheidsindex* 16

1.4.2 *Veiligheidscijfers van Slotermeer Zuidwest* 16

1.4.3 *Conclusie voor Slotermeer Zuidwest* 16

1.5 Onderzoeksvraag 18

1.6 Methode 19

1.6.1 *Onderzoeks- en ontwerpmethode* 19

1.6.2 *Positionering van methode*

1.7 Conclusie 21

2	De veranderde samenleving	22	3.2	Fysieke aspecten op stedenbouwkundig niveau	38
2.1	Tuinstad Slotermeer	24	3.2.1	Zichtbaarheid	38
2.1.1	Naar een nieuwe stedenbouwideaal	24	3.2.2	Eenduidigheid	42
2.1.2	Van gesloten naar open bouwblok	25	3.2.3	Toegankelijkheid	44
2.1.3	Het duplex bouwsysteem	26	3.2.4	Aantrekkelijkheid	44
2.2	Socialisatie en collectivisatie	26	3.3	Fysieke aspecten op architectonisch niveau	47
2.2.1	Nieuwe stedenbouwkundige planvorming	26	3.3.1	Zichtbaarheid	47
2.2.2	Privaat, publiek en sociaal domein	28	3.3.2	Eenduidigheid	48
2.3	De angstcultuur van de 21e eeuw	30	3.3.3	Toegankelijkheid	48
2.3.1	Nadelen van het vrije burgerschap	30	3.3.4	Aantrekkelijkheid	49
2.3.2	Verantwoordelijkheid voor veiligheid	30	3.4	Fysieke aspecten op technisch en materiaal niveau	50
2.3	Conclusie	32	3.4.1	Deuren	47
3	Vormgeving van veiligheid	34	3.4.2	Verlichting	48
3.1	Factoren van invloed op sociale veiligheid	36	3.5	Non-fysieke aspecten	52
3.1.1	Fysieke en non-fysieke factoren	36	3.5.1	Sociale cohesie	52
3.1.2	Richtlijnen	36	3.5.2	Bedrijf en voorziening	53
3.1.3	Veiligheid en de gebouwde omgeving: Jane Jacobs	37	3.6	Conclusie	53
				Conclusie	54
				Literatuur	58
				Bijlagen	60

Samenvatting

Voor u ligt een onderzoek naar de architectonische middelen die invloed hebben op sociale veiligheid in Slotermeer. Om het onderzoek te kunnen definiëren is er een hoofdvraag geformuleerd die ook als ontwerpvraag kan dienen. Om alle relevante onderdelen in deze vraag te betrekken is er volgens de onderzoeksmatrix een onderverdeling in categorieën gemaakt, waarvan er drie architectonische schaalniveaus zijn plus één eigen categorie. Deze dient ter verdieping in het thema sociale veiligheid. Onderzoeksvragen worden beantwoord in drie hoofdstukken, die in een conclusie met elkaar worden verbonden.

In het eerste hoofdstuk is hoofdzakelijk aandacht besteed aan het verwoorden van de aanleidingen en de aanpak van het onderzoek. Verder zijn belangrijke begrippen (zoals sociale veiligheid, fysieke aspecten, etc.) zijn gedefinieerd en is inzicht verworven in zowel de ruimtelijke opzet van de wijk, als de veiligheidssituatie van de wijk. Dit hoofdstuk geeft een basis voor een verdieping, die in de volgende hoofdstukken aan bod zal komen.

In het tweede hoofdstuk is een blik geworpen op de geschiedenis van het onderwerp veiligheid. In dit kader wordt de evolutie van het bouwblok behandeld, de ontwikkeling van de moderne samenleving en het onderwerp veiligheid in de huidige tijd. In de behandeling van deze geschiedenis kunnen conclusies getrokken worden over de veiligheid in de Couperusbuurt.

In hoofdstuk 3 zijn alle fysieke aspecten die van invloed zijn op sociale veiligheid nader bestudeerd voor de Couperusbuurt. Vervolgens zijn ook de aspecten van non-fysieke aard behandeld en gekoppeld aan fysieke oplossingen.

Het laatste hoofdstuk, de conclusie, is een synthese van alle deelconclusies in het onderzoek en wordt op zoek gegaan naar verbanden tussen de verschillende onderdelen.

De Couperusbuurt is een voorbeeld van een vroeg-naoorlogse buurt met haakvormige laagbouw die hofjes omsluiten. Dit type verkaveling, de hofverkaveling, was een overgangsvorm tussen het vooroorlogse gesloten bouwblok en de (destijds moderne) strokenverkaveling.

Ondanks het ruim aanwezige groen, de relatieve rust, betaalbare woningen en de nabijheid van de Sloterplas kampt de wijk met problemen ten aanzien van leefbaarheid en veiligheid. Uit cijfers van de Gemeente Amsterdam komt naar voren dat bewoners van Slotermeer Zuidwest een lage waardering geven voor de veiligheid in de buurt. Deze waardering is veel slechter dan de objectieve veiligheidssituatie.

De vroeg-naoorlogse plannen van Tuinstad Slotermeer zijn een sterke weerspiegeling van de overgang van traditionele naar moderne stedenbouw. Aanvankelijk was het AUP een plan dat bestond uit strokenbouw, maar in de uitwerking van de plannen na de oorlog liet toch een terughoudendheid tegenover het openknippen van het gesloten bouwblok zien. Slotermeer resulteerde in een

'proeftuin'; een wijk met verschillende experimentele overgangsvkavelingen. De Couperusbuurt is één van de late voorbeelden van de vroeg-naoorlogse hofverkaveling in laagbouw. De woningen in de hofverkaveling uit duplexwoningen; een bouwsysteem wat de mogelijkheid bood woningen in de toekomst samen te voegen. Doordat dit in de Couperusbuurt niet heeft plaatsgevonden leven bewoners nog steeds in kleine huizen dicht op elkaar. Bovendien is de kwaliteit van de woningen erg slecht, waardoor geluidsoverlast een blijvend probleem is in de Couperusbuurt.

De ontwikkelingen in de maatschappij zijn verder ook te koppelen aan de evolutie van het bouwblok. In de Couperusbuurt is deze ontwikkeling door het openknippen van het bouwblok goed waar te nemen. Openbare ruimte 'vloeit' als het ware tussen de L-vormige blokken door, wat als gevolg heeft dat het privé domein en openbaar domein noodzakelijkerwijs aan elkaar grenzen. De nadruk op socialisering van de maatschappij heeft vanaf de jaren zestig geleid tot een grote mate van vrijheid en diversiteit. Helaas verouderde de naoorlogse idealen al snel en de nam de mate van kritiek toe. Het belang van het onderscheid tussen openbaar en privé domein is steeds belangrijker geworden. Omdat de Couperusbuurt een sterke verweving van openbaar en privaat domein heeft, is ook deze wijk onderhevig aan een sterke veroudering.

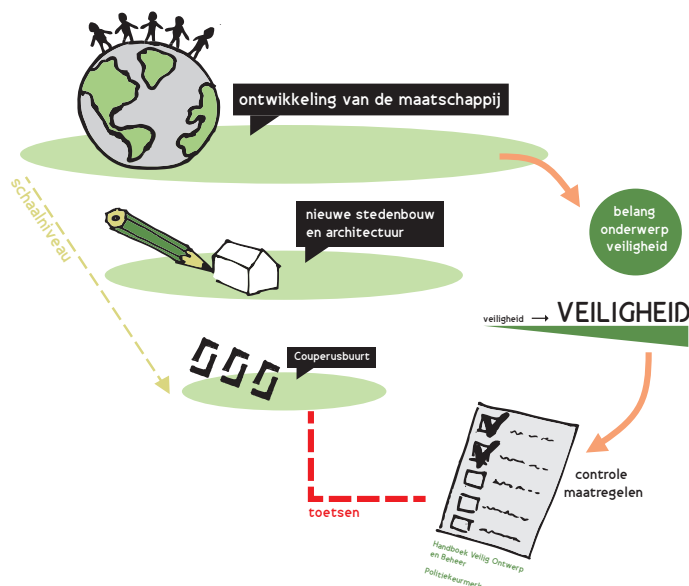
Fysieke aspecten van de gebouwde omgeving zijn geanalyseerd aan de hand van het Handboek Veilig Ontwerp en Beheer. Hier is uitgegaan van vier richtlijnen voor het ontwerp en beheer van de gebouwde omgeving: zichtbaarheid, eenduidigheid, toegankelijkheid en aantrekkelijkheid. In de analyse van alle vier richtlijnen komt er een bepaald onderdeel opvallend vaak aan bod: de groenstructuur. Het groen blijkt vooral de zichtbaarheid te beïnvloeden, waarbij volgroeide bomen en struiken dikwijls zichtlijnen binnen de buurt te hinderen. Maar groen

speelt ook een grote rol in de aantrekkelijkheid van de buurt, waarbij sober ontwerp, matig onderhoud en minimaal beheer de belangrijkste oorzaken van onaantrekkelijkheid zijn. Een andere conclusie die getrokken kan worden heeft betrekking op eenduidigheid: de gevolgen van een sterke verweving van openbare en privé buitenruimten. Niet alleen de onduidelijkheid van eigendom en beheer volgt uit deze verweving van domeinen, maar ook de reactie van bewoners op de verweving door bijvoorbeeld het optrekken van hoge schuttingen (die ook zichtbaarheid beïnvloeden).

Op architectonisch schaalniveau vormen het ontwerp van de ingangsportieken en de woningindeling de grootste bedreigingen voor waarborgen van sociale veiligheid. Beide hebben te maken met sociale controle. De ingangsportieken vormen zogenaamde nissen, waarbij zowel zichtbaarheid vanuit de woning als zichtbaarheid vanuit de openbare straat sterk afneemt. Deze nissen vormen plekken waar ongezien criminele activiteit zou kunnen plaatsvinden. De woningindeling heeft tevens invloed op de mate van sociale controle. De situering van 'rustige' woonfuncties aan de openbare straat zorgen voor een matige sociale controle. Op technisch en materiaal niveau kan geconcludeerd worden dat de kwaliteit van de deuren en ramen te wensen overlaat, waardoor inbraakmogelijkheden toenemen.

Wanneer de non-fysieke factoren in de Couperusbuurt onder de loep genomen worden, is de meest belangrijke conclusie dat sociale cohesie in de buurt niet bevordert wordt door de geringe variatie in huishoudenssamenstelling, wat veroorzaakt wordt door de eenzijdige woningvoorraad.

Wanneer de bevindingen van elk van de drie hoofdstukken van dit onderzoek naast elkaar gezet worden, kunnen er een aantal verbanden gelegd worden. Dit is in het figuur hieronder te zien en worden in de conclusie besproken.

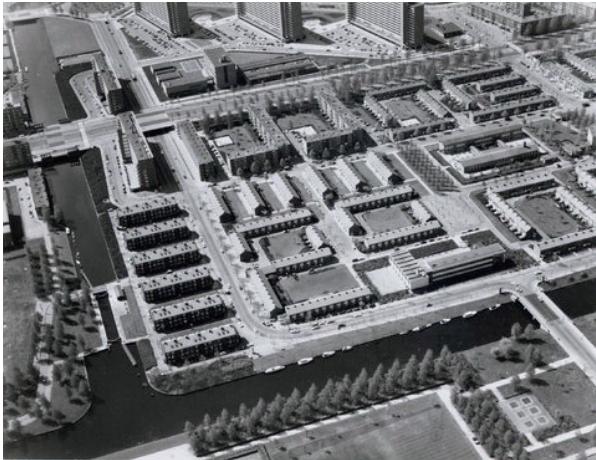

de opgave in

Slotermeer

afb. 1&2: Couperusbuurt, situatie in 1953 (Gemeente Amsterdam; Stadsarchief)

afb. 3: Burgermeester van Tienhovengracht, Couperusbuurt situatie 2013 (eigen foto)

1.1 De locatie

1.1.1 Tuinstad Slotermeer

Slotermeer is een wijk binnen het stadsdeel Amsterdam West, welke zijn naam ontleend aan het in 1664 drooggelegde Slotermeer. Amsterdam West, ook wel bekend als de Westelijke Tuinsteden, behoorde tot het Algemeen Uitbreidingsplan (AUP) van Amsterdam. Dit stedenbouwkundige plan kwam al in 1934 tot stand, maar uiteindelijk zijn grote delen van het plan pas na de oorlog uitgevoerd. Slotermeer was daarmee in 1954 het eerste gerealiseerde onderdeel van het AUP. (van Rossem, 2003) De wijk ligt in de noordoostelijke hoek van de Westelijke Tuinsteden (zie afbeelding 4), begrensd door de Ringspoordijk aan de oostkant en de Haarlemmerweg aan de noorkant.

Slotermeer bestaat op zijn beurt ook weer uit een aantal verschillende buurten. De Couperusbuurt is daar een van. Deze buurt heeft voornamelijk laagbouw in de vorm van duplexwoningen in een hofverkeveling. De buurt wordt aan de noordkant begrensd door de Burgermeester Tienhovengracht; een brede gracht die omringd wordt door veel groen. Deze gracht maakt een duidelijke scheiding van de Couperusbuurt met de noordelijk gelegen buurt, waarbij het aangrenzende Gerbrandypark de scheiding nog wat groter en groener maakt. De zuidkant van de Couperusbuurt grenst aan een drukke weg, de Burgermeester Roëlstraat, die de belangrijkste verkeersader van Slotermeer naar het stadscentrum van Amsterdam is. Het buurtje ligt eigenlijk vrij geïsoleerd binnen de wijk, omdat het aan drie zijden begrensd is door water, en één zijde door een drukke verkeersweg. Bovendien heeft de wijk een beperkt aantal verbindingen met de omliggende buurten, namelijk aan iedere zijde één verbinding.

1.1.2 De vroeg-naoorlogse Couperusbuurt

De Couperusbuurt is meer uniek in zijn soort dan veel andere naoorlogse woonbuurten. Hoewel de hofverkeveling vooral in Amsterdam veelvuldig toegepast is, maken de combinatie van laagbouw, de hofverkeveling en het voelbare tuinstadkarakter deze buurt tot een vroeg-naoorlogs voorbeeld. (Blom, Jansen, & van der Heiden, 2004) (zie afbeelding 1&2) De naastgelegen Dichtersbuurt heeft een sterk vergelijkbare opzet van duplexwoningen in een hofverkeveling. De hofverkeveling is een in Amsterdam ontwikkelde verkavelingsvorm die in de vroeg-naoorlogse periode werd gebouwd. Het was een overgangsvorm tussen het gesloten bouwblok en de strokenverkeveling, waarbij de hofverkeveling een minder statische compositie had dan de strokenverkeveling, maar toch een gunstig aantal woningen per hectare. (Blom et al., 2004) Het bekendste voorbeeld van een (vroeg) hofverkeveling is de Amsterdamse buurt Frankendaal (1947-1951), eveneens ontworpen door van

Eesteren. In dit plan werd veel aandacht besteed aan het ontwerp van het groen in de hoven. Buurten als de Couperusbuurt waren de opvolgers van Frankendaal, maar hadden een duidelijk mindere aandacht voor het groenontwerp binnen de buurt. Rond 1955 verdween de terughoudendheid van het openknippen van het gesloten bouwblok, waardoor ook de overgangsverkavelingen als de hofverkaveling verdwenen. Het maakte plaats voor een veelheid aan nieuwe modellen, die ook steeds vaker hoogbouw waren. (Blom et al., 2004)

1.1.3 Keuze voor Couperusbuurt

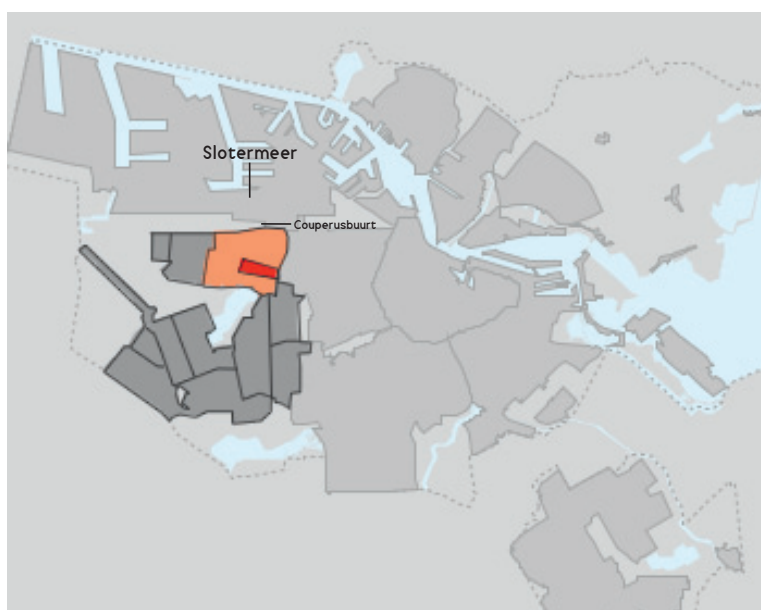
De keuze voor een ontwerpogave binnen Couperusbuurt was vrij snel gemaakt. Tijdens een locatiebezoek in de eerste studieweek vielen een aantal kwaliteiten van de Couperusbuurt mij direct op. De huizen van de Couperusbuurt staan namelijk in een decor van veel groen en water wat de buurt een voelbaar tuinstedelijk karakter geeft. Het groen en de ruime opzet van de wijk biedt een rustige woonomgeving. Mede door het veelvuldige groen, maar ook door de enigszins geïsoleerde ligging krijgt de buurt een echt 'dorps' karakter. De huidige staat van de Couperusbuurt benut deze aanwezige kwaliteiten nog niet voldoende, waardoor een interventie deze kwaliteiten beter tot zijn recht kan laten komen. Daarnaast denk ik dat de indeling en de architectuur van de bouwblokken mogelijkheden bieden tot het vinden van creatieve oplossingen. Wat mij onmiddellijk in het oog sprong waren de ingangsportieken met de naastgelegen bergingen, welke naar mijn idee op een dusdanige manier benut kunnen worden, dat een verbeterde connectie met de woonomgeving gemaakt kan worden.

1.2 Probleemstelling

De naam van het naoorlogse west Amsterdam, de Westelijke Tuinsteden, geeft al aardig weer met welke ideeën en ontwerpstrategieën deze wijk is opgezet. Maar het Tuinstadidee is niet het enige dat ten grondslag ligt aan Slotermeer; ook de Wijkgedachte heeft een sterke invloed gehad op de opzet van de wijk. (Blom et al., 2004) Deze modernistische ideeën waren destijds een toonbeeld van het nieuwe gedachtegoed over de samenleving en de manier waarop deze gefaciliteerd moet worden. Na-oorlogse wijken zijn de uitdrukking van de combinatie van de behoefte aan snelle woningbouwproductie enerzijds en de modernistische opvatting over wonen anderzijds. (Blom et al., 2004) De na-oorlogse moderne woningbouw kreeg al snel steeds meer kritiek, om maar niet te spreken van de mate van kritiek die het nu krijgt. De tijden zijn veranderd, en daarmee ook de behoeften van de samenleving en de manier waarop zij functioneert. De huidige samenleving past al tijden niet meer in het jasje van het na-oorlogse modernisme. Het is daarom noodzakelijk dat de na-oorlogse woonwijken een transformatie krijgen die hen weer geschikt maakt voor de huidige samenleving.

Het bovengenoemde heeft betrekking op een algemene tendens die zichtbaar is, maar dit zegt nog niet voldoende over de specifieke problemen waar Slotermeer, en in het bijzonder de Couperusbuurt, mee te kampen heeft. De grootste problemen van wijken als Slotermeer (en Nieuw-West in het algemeen) hebben te maken met leefbaarheid en veiligheid. De wijk kreeg geleidelijk steeds meer te kampen met overlast, onveiligheid en de algehele indruk van een versleten buurt. (Timár, 2009) Tijdens een lezing van Kees Vissers (Vissers, 2013),

afb. 4: Amsterdam, met daarin Nieuw-West, Slotermeer en de Couperusbuurt (kaart o.b.v. Veiligheid in Cijfers)

projectmanager stedelijke vernieuwing bij stadsdeel Nieuw-West, komt naar voren dat vooral het subjectieve gevoel van veiligheid heel slecht is in de wijken. Daarmee is het subjectieve veiligheidsgevoel ook nog eens als één van de slechtste ervaren binnen heel Amsterdam, zo blijkt ook uit de feiten en cijfers over veiligheid in Amsterdam. (“Veiligheid in cijfers,”)

Hoewel bewoners de wijk slecht waarderen ten aanzien van leefbaarheid en veiligheid, is de wijk nog steeds geliefd om het ruim aanwezige groen, de relatieve rust, betaalbare woningen en de nabijheid van de Sloterplas. (Timár, 2009) Met een poging de Couperusbuurt te verbeteren op zijn slecht presterende aspecten als sociale veiligheid, heeft de wijk potentie om een aantrekkelijke woonbuurt te worden.

Met deze rMIT opgave zal er op zoek gegaan worden naar de ontwerpmogelijkheden die een dergelijke verbetering van de sociale veiligheid in de buurt teweeg kan brengen. Het is belangrijk om hierbij te realiseren dat wij als architect-stedenbouwer niet in staat zijn om sociale problemen op te lossen, maar dat het uitsluitend gaat om het creëren van een juiste fysieke context waardoor Slotermeer weer goed kan functioneren. We moeten daarom op zoek gaan naar fysieke oplossingen die noodzakelijke veranderingen teweeg kunnen brengen, maar wel binnen het bereik van de architect-stedenbouwer liggen.

1.3 Sociale veiligheid

1.3.1 Het begrip ‘veiligheid’

Veiligheid is een van de basisbehoeften in het leven. Deze behoefte is dan ook verbonden met alle typen menselijke activiteiten, zoals uitgaan, wonen, ondernemen, internetgebruik, etc. Veiligheid is een begrip dat allerlei soorten veiligheid omvat (brandveiligheid, verkeersveiligheid, voedselveiligheid etc.). (López, Luten, Woldendorp, & van Zwam, 2008) In dit onderzoek zal ingegaan worden op een van de vormen van veiligheid, namelijk sociale veiligheid.

Om het onderwerp sociale veiligheid op een correcte manier te benaderen, is het belangrijk om het begrip sociale veiligheid eerst te verhelderen. Er bestaan namelijk verschillende definities van sociale veiligheid, waarbij het begrip bovendien wel eens te breed gebruikt wordt. (López et al., 2008) Bij sociale veiligheid gaat het altijd om de mate van bescherming tegen door mensen veroorzaakte bedreigingen en criminaliteit. (Programmabureau Veilig; Gemeente Rotterdam, 2003) Hierbij is het begrip sociale veiligheid opgesplitst in twee delen, namelijk objectieve veiligheid en subjectieve veiligheid. Bij objectieve veiligheid gaat het om de werkelijk aanwezige criminaliteit in een gebied.

Voorbeelden van deze meetbare vorm van veiligheid zijn vandalisme, inbraak, geweld, diefstal en overlast. Subjectieve veiligheid heeft betrekking op onveiligheidsbeleving. Dit gevoel van onveiligheid wordt gezien als een emotionele, angstige reactie op de omgeving.

1.3.2 Doelstelling

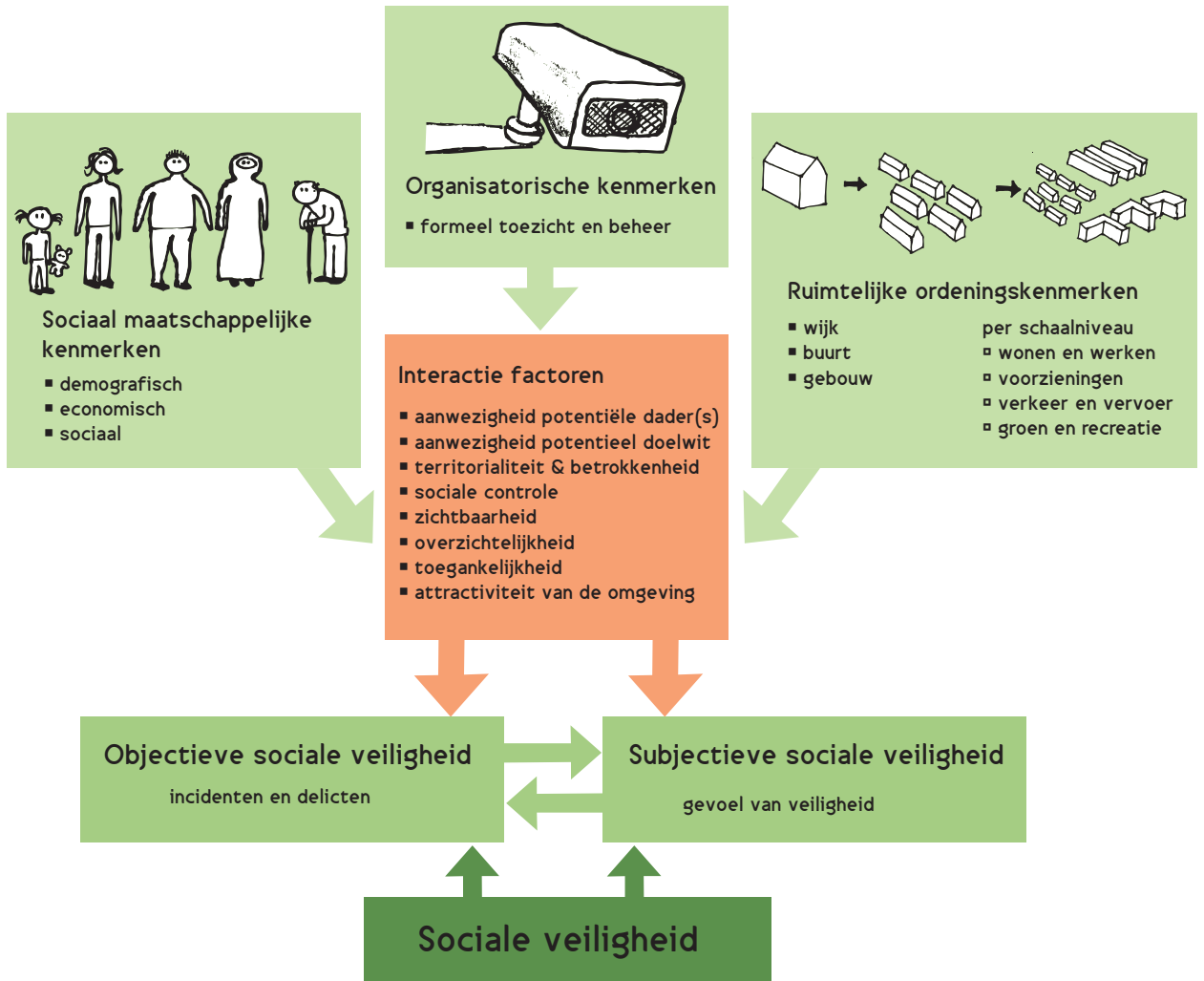
Het doel is om onveiligheidsgevoelens van de in- en omwonenden zodanig weg te nemen, dat zij de buurt een verhoogde (en ruim voldoende) waardering zullen geven voor de buurtveiligheid. Ingrepen voor een verhoogd veiligheidsgevoel kunnen betrekking hebben op zowel de objectieve als de subjectieve veiligheid.

Objectieve en subjectieve veiligheid hebben een wederkerige relatie met elkaar: de mate van objectieve veiligheid kan invloed hebben op de mate van subjectieve veiligheid, en vice versa (zie afbeelding 5) Wanneer een gebied daadwerkelijk criminaliteit heeft, (objectieve veiligheid) zal dit invloed hebben op de onveiligheidsbeleving (subjectieve veiligheid). Dit betekent dat wanneer er veel criminele activiteit plaatsvindt, dan zal men er ook bangere voor zijn. Het omgekeerde is ook het geval; wanneer een gebied als onveilig ervaren wordt, zullen bepaalde plekken meer vermeden worden. Dergelijke gebieden hebben daarom ook minder sociale controle, waardoor er meer gelegenheid voor criminaliteit kan plaatsvinden. (Programmabureau Veilig; Gemeente Rotterdam, 2003) Echter hoeft het niet zo te zijn dat een objectief veilige plek ook zo ervaren wordt en hangt gevoelde onveiligheid niet eenduidig van criminaliteit af. Klachten van burgers nemen niet altijd af als de misdadigheid daalt en komt het evengoed voor dat de criminaliteit stijgt zonder dat de burger het merkt. (van den Brink & Mali, 2007)

Het schema is gebaseerd op een opgesteld model van Programmabureau Veilig van de Gemeente Rotterdam. (Programmabureau Veilig; Gemeente Rotterdam, 2003) Hierin worden factoren weergegeven die van invloed zijn op sociale veiligheid. In het midden staan de interactiefactoren, die gevormd worden door drie verschillende kenmerken van de samenleving en de ruimte in een gebied. De ruimtelijke ordeningskenmerken zijn hierbij het belangrijkste onderdeel, omdat zij de fysieke staat van een gebied bepalen. Binnen deze onderzoeken ontwerpopdracht zijn deze fysieke aspecten het meest van belang, omdat wij als architecten hier het meeste invloed op kunnen uitoefenen. (zie afbeelding 6) De andere factoren, die voortkomen uit sociaal-economische en organisatorische kenmerken, vallen onder non-fysieke factoren. Als architect-stedenbouwer hebben wij minder invloed op alle onderdelen van non-fysieke factoren, maar kunnen wij ze wel deels indirect beïnvloeden door fysieke interventies. Een voorbeeld hiervan is het aantrekken van bepaalde doelgroepen in een woongebied door hier woningen te bouwen die deze doelgroep het beste dienen.

afb. 5: Gebaseerd op een theoretisch model uit het Handboek voor sociale veiligheid bij herstructurering van wijken (Programmabureau Veilig; Gemeente Rotterdam, 2003)

afb. 6: Aspecten die binnen het bereik van de architect-stedenbouwkundige liggen (eigen schema)

Aspecten binnen het domein van de architect-stedenbouwer

1.4 Veiligheid in Slotermeer

1.4.1 De veiligheidsindex

Sinds 2003 heeft de gemeente Amsterdam een veiligheidsindex om de ontwikkelingen van het veiligheidsbeleid te kunnen volgen. Hierbij kunnen de ontwikkelingen in buurt, stadsdeel en stad gevolgd en vergeleken worden over een langere periode. Deze cijfers zijn openbaar gemaakt en te zien op de site van de Gemeente Amsterdam. (“Veiligheid in cijfers.”)

In deze veiligheidsindex wordt Amsterdam opgedeeld in verschillende stadsdelen, die vervolgens weer uit verschillende buurten bestaan. Slotermeer valt hierbij onder het stadsdeel Nieuw-West, de Couperusbuurt wordt vervolgens ingedeeld onder de buurt ‘Slotermeer Zuidwest’. De veiligheidscijfers zullen dus uitspraak doen over een groter gebied dan alleen de Couperusbuurt, waardoor er niet precies bekend is waar de problemen zich specifiek voordoen. Het zou dus kunnen zijn dat andere buurten binnen hetzelfde meetgebied net iets veiliger of onveiliger zijn, maar deze mogelijke ‘meetfout’ is onvermijdelijk en daarom wordt uitgegaan van de resultaten van Slotermeer Zuidwest.

1.4.2 Veiligheidscijfers van Slotermeer Zuidwest

Allereerst is het interessant om te kijken naar de objectieve en subjectieve veiligheid van Slotermeer Zuidwest. (zie afbeelding 7&8) Bij de objectieve veiligheid is een geleidelijk toegenomen veiligheid te zien, waarbij Slotermeer Zuidwest momenteel als ‘relatief veilig’ benoemd wordt. De veiligheid is echter wel nog minder goed dan het Amsterdamse gemiddelde.

In de subjectieve veiligheid is een grotere fluctuatie sinds 2008 waar te nemen. Bovendien valt deze meer regelmatig in de categorie ‘relatief onveilig’, zo ook afgelopen jaar in 2012. De index voor subjectieve veiligheid ligt daarnaast ver boven het Amsterdamse gemiddelde, waarbij de gemiddelde Amsterdamse inwoner relatief weinig onveiligheidsgevoelens in zijn/haar buurt heeft. We kunnen hieruit dus concluderen dat bewoners van Slotermeer Zuidwest een relatief slechte waardering geven ten aanzien van hun veiligheidsgevoelens in de buurt.

Verder is te zien dat objectieve en subjectieve veiligheid niet overeenkomen; de buurt wordt namelijk meer onveilig ervaren dan dat hij daadwerkelijk is. Sinds 2008 is deze discrepantie alleen maar meer geworden: de buurt heeft namelijk een afname van daadwerkelijke criminaliteit en incidenten, terwijl bewoners het onveiligheidsgevoel van bewoners alleen maar is toegenomen.

Wanneer er gekeken wordt naar de gehele veiligheidsindex van Slotermeer Zuidwest, zijn er een aantal onderdelen die opvallen. (zie ook bijlage 1) Ten eerste is er sprake van een toegenomen inbraakindex, wat betekent dat er ten opzichte van de gemiddelde index van 2003 een stuk meer inbraakaanmeldingen zijn geweest. In 2012 bereikt dit zijn hoogtepunt en valt de buurt, net als 2011, in de categorie ‘relatief onveilig’. Bovendien is de inbraakindex in Slotermeer Zuidwest het hoogste binnen stadsdeel Nieuw-West.

Een blijvend probleem binnen objectieve veiligheid (en dus een continue hoge index) zien we bij overlast. Het aantal overlastincidenten en meldingen van burengerucht zijn wel afgenomen sinds 2008, maar zijn nog steeds relatief hoog in vergelijking met het Amsterdamse gemiddelde.

Een andere uitschieter zien we in de subjectieve veiligheidsindex, bij de onveiligheidsbeleving. Deze onveiligheidsbeleving bestaat uit meerdere onderdelen, zoals veiligheidsbeleving in het algemeen en in de eigen buurt, onveiligheidsgevoelens ‘s avonds of ‘s nachts, niet op je gemak voelen ‘s avonds of ‘s nachts, angst voor beroving op straat, de ingeschatte kans van beroving op straat en een rapportcijfer over de veiligheid in de eigen woonbuurt. Het rapportcijfer wat Slotermeer Zuidwest hierbij bijvoorbeeld krijgt, is een magere 5,9.

Gerelateerd aan de subjectieve veiligheid is ook de vermijdingsindex. Deze extreem toegenomen in 2012 ten opzichte van het voorgaande jaar. Opvallend is dat de vermijdingsindex in Slotermeer Zuidwest het hoogste is binnen heel Amsterdam Nieuw-West, waarbij het ook nog eens ver in de categorie ‘onveilig’ valt. Uit de buurtcijfers blijkt hierbij dat 29% van de bewoners bepaalde plekken in de buurt vermijdt. (“Veiligheid in cijfers.”)

Een volledig overzicht van de cijfers zijn te vinden in de bijlage.

1.4.3 Conclusie voor Slotermeer Zuidwest

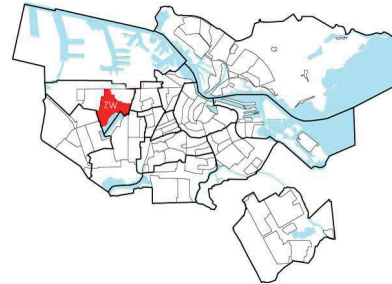
Wat kan er vervolgens geconcludeerd worden uit deze cijfers? Allereerst is te zien dat objectieve en subjectieve veiligheid dus niet goed overeenkomen. Men ervaart de buurt onveiliger dan hij daadwerkelijk is. (zie ook 1.3.2) Als we naar de categorieën kijken is deze discrepantie niet zo extreem; relatief veilig versus relatief onveilig.

Ten tweede zijn er een aantal problemen bij de objectieve veiligheid, waaronder de toename van het aantal inbraken en de blijvende overlast in de buurt. Om voor een daadwerkelijke veiligere buurt te zorgen, zal de buurt op deze aspecten verbeterd moeten worden. Echter heeft de buurt grotere problemen ten aanzien van de subjectieve veiligheid, waarbij er een lage waardering van de beleving van veiligheid is. Bovendien is er een grote toename van de hoeveelheid mensen die bepaalde plekken binnen Slotermeer Zuidwest vermijden. Het is dus eigenlijk nog veel meer van belang om het

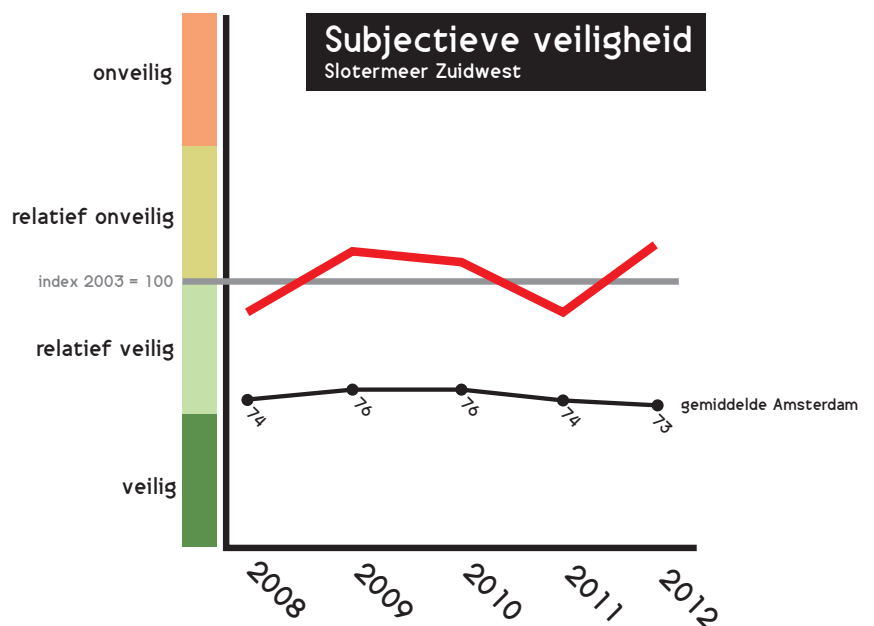
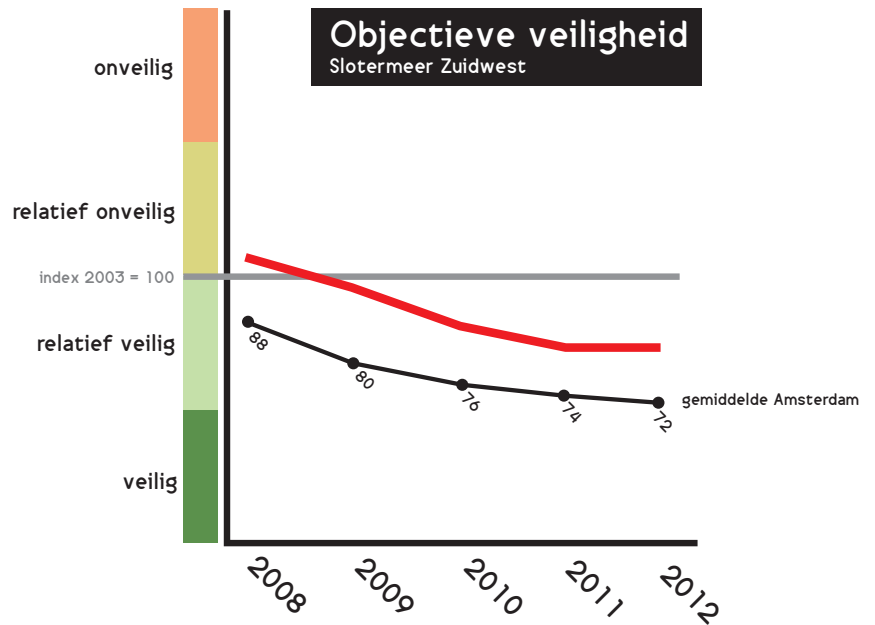
gevoel van veiligheid van de bewoners te verbeteren.
 Dus hoe 'erg' is het nu gesteld met Slotermeer Zuidwest? Qua objectieve veiligheid is Slotermeer Zuidwest, afgezien van inbraak, niet zo slecht. Ech-

ter hebben de bewoners een relatief lage waardering voor de veiligheid in de buurt; Slotermeer Zuidwest wordt door zijn bewoners dus als relatief onveilig ervaren en deze waardering is daarmee slechter dan het Amsterdamse gemiddelde.

afb. 7: Kaart van Amsterdam met de wijk Slotermeer Zuidwest (www.nul20.nl)

afb. 8: Cijfers voor objectieve en subjectieve veiligheid in Slotermeer Zuidwest, gebaseerd op cijfers van Gemeente Amsterdam ("Veiligheid in cijfers,")

1.5 Onderzoeksvraag

afb. 9: Ontwerpmethode van Gehl Architects (Gehl Architects)

Om het onderzoek beter te kunnen definiëren is er een hoofdvraag geformuleerd die ook als ontwerpvraag kan dienen. Om alle relevante onderdelen in deze vraag te betrekken is er volgens de onderzoeksmatrix een onderverdeling in categorieën gemaakt, waarvan er drie architectonische schaalniveaus zijn plus één eigen categorie. Deze dient ter verdieping in het thema sociale veiligheid.

Hoofdvraag

Welke architectonische middelen beïnvloeden objectieve en subjectieve veiligheid en hoe kunnen deze middelen vervolgens ingezet worden voor een transformatie van de duplexwoningen en de stedenbouwkundige situatie in de Couperusbuurt?

Urban

- Wat is de huidige staat van veiligheid in Sloterveer Zuidwest?
- Welke fysieke aspecten beïnvloeden sociale veiligheid op stedenbouwkundig schaalniveau?
- Wat zijn de onderdelen waarop de Couperusbuurt tekort schiet ten aanzien van de fysieke aspecten van sociale veiligheid op stedenbouwkundig schaalniveau?
- Wat zijn non-fysieke aspecten die sociale veiligheid beïnvloeden?

Architecture

- Welke fysieke aspecten beïnvloeden sociale veiligheid op architectonisch schaalniveau?
- Wat zijn de onderdelen waarop de Couperusbuurt tekort schiet ten aanzien van de fysieke aspecten van sociale veiligheid op architectonisch schaalniveau?

Technique and Materials

- Welke fysieke aspecten beïnvloeden sociale veiligheid op technisch schaalniveau?
- Wat zijn de onderdelen waarop de Couperusbuurt tekort schiet ten aanzien van de fysieke aspecten van sociale veiligheid op technisch schaalniveau?

Views

- Hoe werd er over veiligheid gedacht en op welke manier was men daarmee bezig in de tijd waarin de wijk werd gebouwd?
- In hoeverre komt het beoogde gebruik overeen met het daadwerkelijke gebruik van de woningen?
- Wat is het huidige idee over veiligheid en de waarborging daarvan?

1.6 Methode

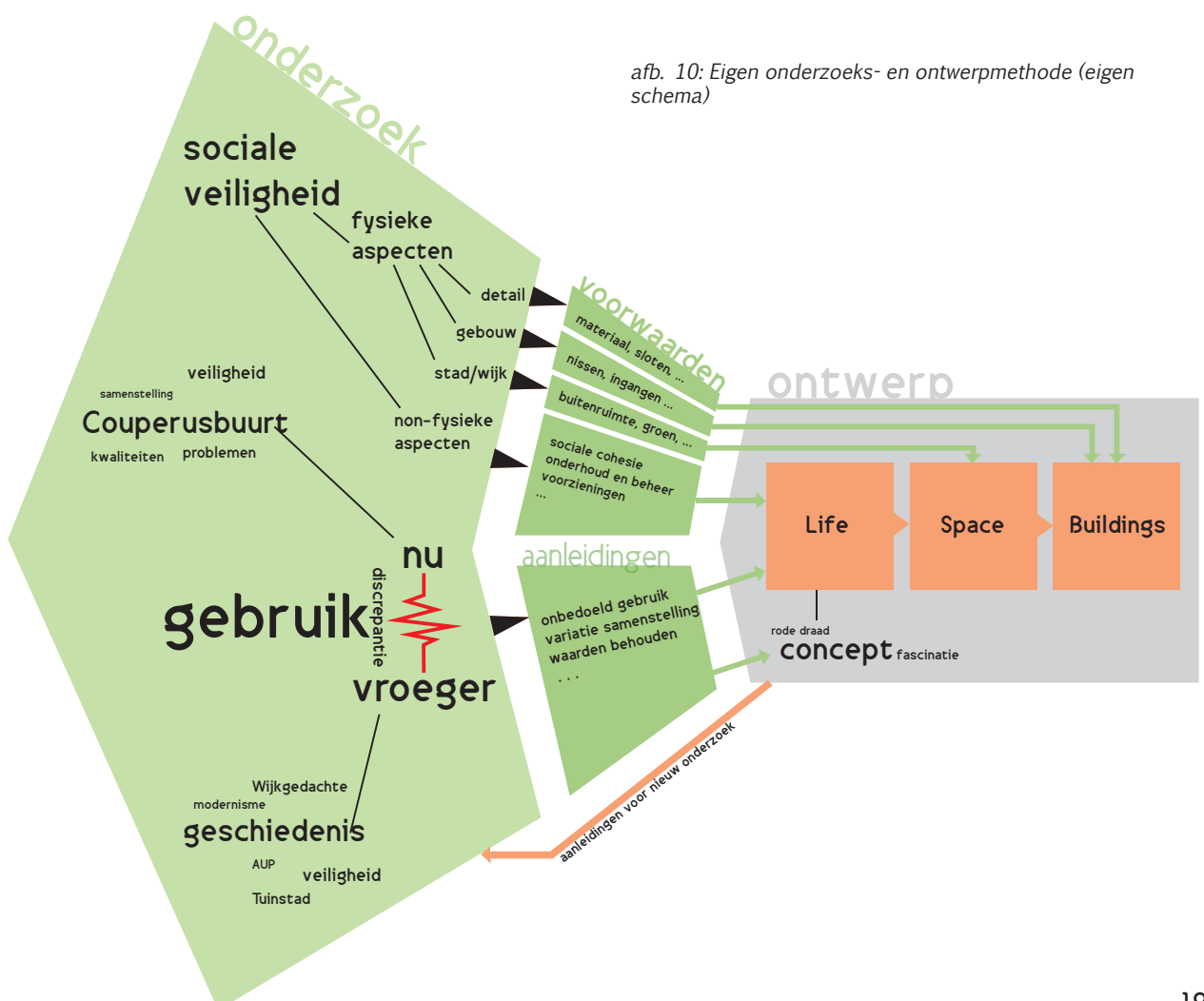
1.6.1 Onderzoeks- en ontwerpmethode

Hieronder is een schema te zien van de methode van onderzoek en ontwerpen. (zie afbeelding 10) De onderzoeksfase is als volgt samengesteld: er is begonnen met een fase van informatie verzamelen. Naar aanleiding van al deze informatie wordt er toegespitst op bepaalde onderdelen die vervolgens als resultaten van het onderzoek dienen. Er volgen twee verschillende soorten resultaten uit het onderzoek: de voorwaarden en de aanleidingen. Met voorwaarden bedoel ik hier gegeven maatregelen die geïmplementeerd zullen worden in het ontwerp, bijvoorbeeld de positie van lantaarnpalen, de hoogte van struiken, etc. Dit zijn alle maatregelen die zorgen voor de juiste fysieke omstandigheden ten aanzien van sociale veiligheid. Naast de voorwaarden worden er aanleidingen onderscheiden. De aanleidingen zijn anders dan de voorwaarden, omdat deze dienen als oplossingsrichting in plaats van een concrete maatregel. Met aanleidingen worden hier de gevolgen van het verschil in het huidige en het vroegere gebruik van de woningen en openbare ruimte Couperusbuurt bedoeld.

Samengevat: resultaten van het onderzoek leveren zowel concrete voorwaarden voor het ontwerp (fysieke en non-fysieke 'regels'), als meer globale oplossingsrichtingen voor het ontwerp (discrepantie tussen huidig en vroeger gebruik).

De perioden in het afstudeertraject zorgen voor een grove verdeling in een onderzoeks- en ontwerpfase. De onderverdeling betekent dat het zwaartepunt in de eerste fase (periode P1) ligt op het verzamelen van informatie en het onderzoek naar deze informatie. Het onderzoek levert een set van resultaten (ofwel conclusies) op, die input vormen voor de tweede fase (periode P2): de ontwerpfase. Echter overlappen de fasen elkaar ook. Daarom moet er opgemerkt worden dat er tijdens de ontwerpfase een voortdurende terugkoppeling naar het onderzoek is, waar ontbrekende informatie een aanleiding vormt voor nieuw onderzoek.

Ruwweg hebben de conclusies van het onderzoek invloed op verschillende stadia in het ontwerp-proces is. Om dit te verduidelijken zullen deze stadia van het ontwerp-proces worden toegelicht. Het ontwerp-proces is verdeeld in drie opeenvolgende fasen: life, space en buildings. (zie afbeelding 9) Dit principe is afgeleid van de ontwerpmethode die Gehl Architects hanteert. Deze 'upside-down' benadering is door hen als volgt gedefinieerd: "The study of people's well-being lays the foundation for

afb. 10: Eigen onderzoeks- en ontwerpmethode (eigen schema)

the formation of our strategic planning and design work: First life - then space - then buildings.”(Gehl Architects) Hierbij wordt eerst gedefinieerd welk type publiek leven zich er op de plek moet afspelen. Vervolgens wordt er gekeken welk typen ruimten dit het beste kan faciliteren. Pas in de laatste plaats wordt er over de gebouwen nagedacht, waarbij gekeken wordt hoe de gebouwen de ruimtetypen het beste kunnen ondersteunen.

In de benadering van Gehl staat de mens dus centraal; dit is het startpunt van een ontwerp. Dit sluit naar mijn idee goed aan bij de manier waarop ik zelf naar stedenbouw en architectuur kijk. Bovendien is de benadering zeer geschikt voor een thema als sociale veiligheid, waarbij voor een groot deel uitgegaan wordt van de menselijke beleving binnen het domein veiligheid.

1.6.2 Positionering van methode

Het gekozen onderwerp voor dit onderzoek zorgt ervoor dat ik een andere benadering van de kwaliteiten en waarden binnen het gebied heb. Het handelt niet met de waarden vanuit een monumentaal oogpunt, maar met de waarden vanuit een sociaal oogpunt. Het zorgt ervoor dat de uitkomst van mijn onderzoek van groot belang is voor de start van de ontwerpfase. Het geeft namelijk bepaalde concrete voorwaarden die in een ontwerp gebruikt moeten worden, waardoor het onderzoek een groter aandeel heeft in het hele proces.

1.7 Conclusie

In dit hoofdstuk is hoofdzakelijk aandacht besteed aan het verwoorden van de aanleidingen en de aanpak van het onderzoek. Verder zijn belangrijke begrippen (zoals sociale veiligheid, fysieke aspecten, etc.) zijn gedefinieerd en is inzicht verworven in zowel de ruimtelijke opzet van de wijk, als de veiligheidssituatie van de wijk. Dit hoofdstuk geeft een basis voor een verdieping, die in de volgende hoofdstukken aan bod zal komen.

De Couperusbuurt is een voorbeeld van een vroeg-naoorlogse buurt met haakvormige laagbouw die hofjes omsluiten. Dit type verkaveling, de hofverkaveling, was een overgangsvorm tussen het vooroorlogse gesloten bouwblok en de (destijds moderne) strokenverkaveling. De combinatie van het vele groen en water, wat het decor van de huizen in de Couperusbuurt is, en de laagbouw in hofverkaveling geven de woonbuurt een voelbaar tuinstadkarakter.

Ondanks het ruim aanwezige groen, de relatieve rust, betaalbare woningen en de nabijheid van de Sloterplas kampt de wijk met problemen ten aanzien van leefbaarheid en veiligheid. Uit cijfers

van de Gemeente Amsterdam komt naar voren dat bewoners van Slotermeer Zuidwest een lage waardering geven voor de veiligheid in de buurt. Deze waardering is veel slechter dan de objectieve veiligheidssituatie. Hoewel de objectieve veiligheid 'relatief veilig' is, en niet ver boven het gemiddelde van Amsterdam ligt, heeft de wijk hogere inbraakcijfers en is er blijvende overlast in de buurt. Een daadwerkelijk veilige buurt begint bij de verbetering op deze aspecten. In dat geval kan ook de buurt een betere waardering van veiligheid krijgen en een betere overeenkomst van objectieve en subjectieve veiligheid tot stand komen.

Binnen deze onderzoek-ontwerpogave zal gezocht moeten worden naar oplossingen voor het veiligheidsprobleem die binnen het bereik van de architect-stedenbouwer liggen. Daarom wordt op zoek gegaan naar architectonische middelen die invloed uitoefenen op sociale veiligheid. Het is hierbij ook van belang om het onderwerp veiligheid in de vroegere en huidige context te bestuderen. Dit kan vervolgens gekoppeld worden aan het vroegere en huidige gebruik van de Couperusbuurt. In de volgende hoofdstukken worden de ideeën achter de opzet van de Couperusbuurt verder uitgediept en worden fysieke en non-fysieke aspecten uitgelicht die van invloed zijn op sociale veiligheid.

een **veranderde**

samenleving

2.1 Tuinstad Slotermeer

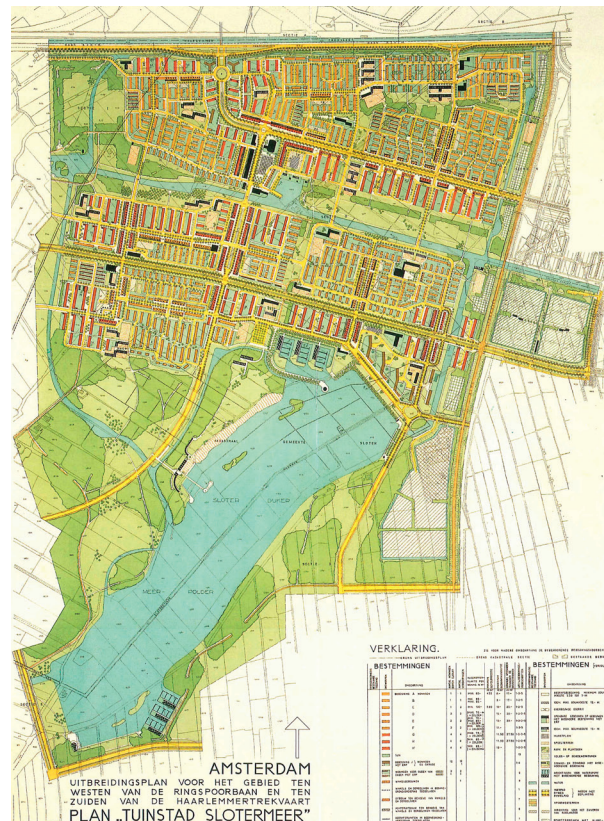
afb. 11: Algemeen Uitbreidingsplan Amsterdam, plan Tuinstad Slotermeer (Van Rossem, 1993, p. 309)

2.1.1 Naar een nieuwe stedenbouwideaal

De plannen voor de woonwijken in Slotermeer behoren tot het Algemeen Uitbreidingsplan die vanaf 1929 ontwikkeld werd door een samenwerking tussen stedenbouwkundige Van Eesteren en De Graaf, de directeur van Dienst der Publieke Werken. Van Eesteren was een vooruitstrevend stedenbouwkundig ontwerper die principieel voorstander was van de nieuwe vormen van verkaveling; het open bouwblok. Met De Graaf kwam hij tot overeenstemming voor een plan waarbij de stad binnen de ringbaan met gesloten bouwblokken voltooid zou worden, zodat het buitenringse Amsterdam plaats kon bieden aan ontwerp van nieuwe stedenbouwkundige idealen. In Slotermeer kreeg van Eesteren later de kans om de ideale woonwijk te ontwerpen; een wijk met lage dichtheden en veel groen. Deze ideeën weerspiegelen sterk het gedachtegoed van de Tuinstad, waardoor wijken tezamen Tuinstad Slotermeer genoemd werden. De Tuinstadgedachte werd getransformeerd en ingezet als pragmatische stedenbouwkundige richtlijn voor het ontwikkelen van kleinschalige en grootschalige stadsuitbreidingen. Van Eesteren ontwierp hiermee een rationeel en groen stadsdeel, dat volgens de CIAM-richtlijnen een scheiding van de functies wonen, werken, verkeer en recreëren opleverde.

Daarnaast heeft de Wijkgedachte een grote invloed gehad op de visie voor de Westelijke Tuinsteden, waarbij het gemeenschapsvorming een centraal onderwerp is. De wijk wordt in deze optiek niet gezien als ondergeschikte aan- of uitbreiding van de grote stad, maar als een zelfstandige, zelfvoorzienende ruimtelijke eenheid. (Blom et al., 2004; van Rossem, 2003)

In 1935 werd het AUP goedgekeurd en werd in hetzelfde jaar een aanvang gemaakt met de ontwikkeling van Tuinstad Slotermeer. Een economische wereldcrisis rond de jaren dertig en vervolgens de Tweede Wereldoorlog sloegen een kloof tussen het ontwerp en de realisering ervan, waardoor de oorspronkelijke betekenis van het AUP vrijwel vergeten was. Bovendien verzezen er veel vergelijkbare modernistische wijken na de oorlog, waardoor de tuinsteden geen speciale betekenis meer hadden. Uiteindelijk zijn verschillende onderdelen van het AUP alsnog gerealiseerd na de oorlog, waaronder Tuinstad Slotermeer, als het eerst gerealiseerde deel. (zie afbeelding 11) Wel zijn er enkele wijzigingen in het plan gemaakt, waarbij veel van de geplande stroken in laagbouw uitgevoerd zijn in een hovenverkaveling. (zie foto p.12 en bijlage 2) Dit was een verbetering omdat de hoven een karakteristieke ruimtelijke kwaliteit hebben. Bovendien kregen een groot aantal architecten relatief kleine opdrachten bij de uitvoering, waardoor Slotermeer een kleinschalig, bijna vooroorlogs, karakter heeft gekregen. Dit tot onvrede van Van Eesteren, die de Westelijke Tuinstad eigenlijk te dorps vond voor een

grootstedelijke woonwijk; dit zou anders geschieden in Geuzenveld. (van Rossem, 2003)

Het feit dat vroeg na-oorlogse wijken in Slotermeer nu als beschermd stadsgezicht zijn aangewezen, heeft te maken met het verschil in de manier waarop de wijken zijn opgezet ten opzichte van de latere na-oorlogse wijken. Hierbij is het zo dat de meeste vroeg na-oorlogse plannen gedetailleerd waren en uit meerdere onderdelen bestond, terwijl latere plannen steeds globaler werden. Bovendien zijn de oudere plannen inhoudelijk niet alleen beter verantwoord, maar zijn ze ook explicieter in hun stedenbouwkundig concept en in het beoogde karakter en beeld van de toekomstige wijk. Voor de ontwerpen van de vroeg-naoorlogse wijken stond de mens centraal, terwijl het belangrijkste doel van latere wijken vooral een snelle productie van woningen was. (Blom et al., 2004)

2.1.2 Van gesloten naar open bouwblok

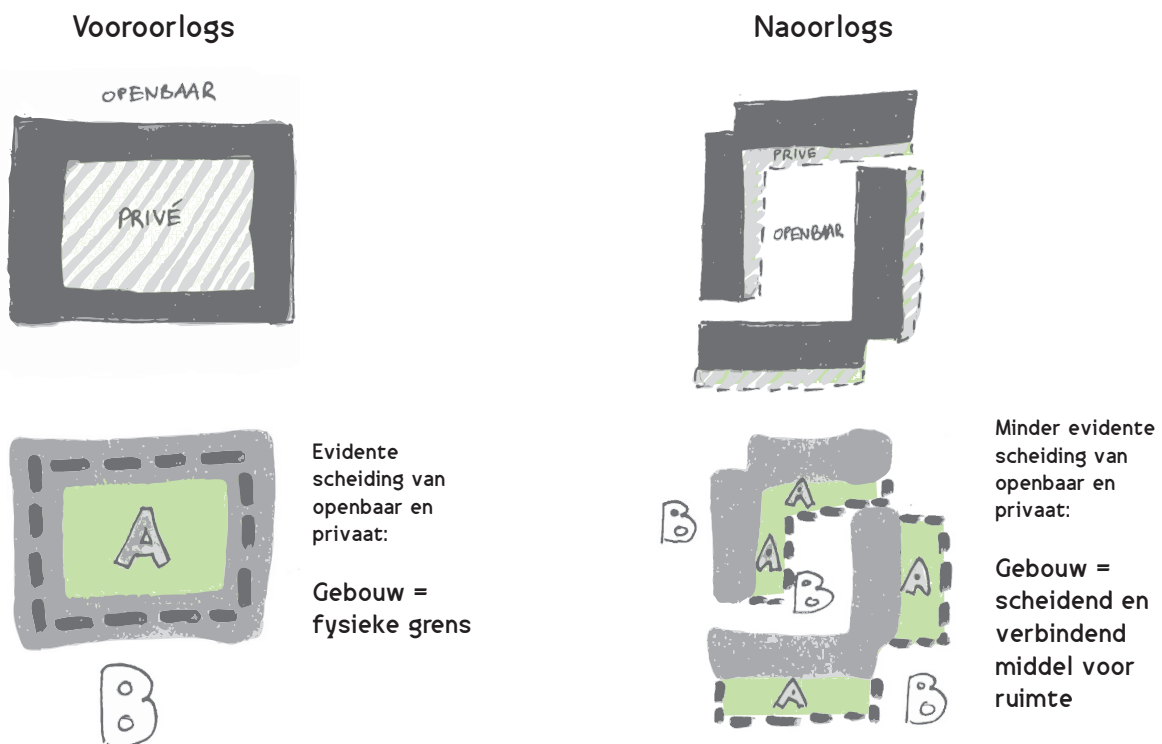
De Couperusbuurt onderscheidt zich, samen met de Dichtersbuurt, van de rest van het naoorlogse Algemeen Uitbreidingsplan door zijn manier verkavelen. De hofverkaveling (of hakenverkaveling), met L-vormige bouwblokken die een hof omsluiten, illustreert namelijk de overgang van het vooroorlogse gesloten bouwblok naar het nieuwe idee van het open bouwblok. (zie afbeelding 13) Deze 'overgangsvorm' verdween al rond 1955, waardoor de Couperusbuurt

één van de laatste voorbeelden van de hofverkaveling is. (Blom et al., 2004)

In de traditionele, vooroorlogse stedenbouw ging men uit van het gesloten stedelijk bouwblok. Hierbij worden de openbare buitenruimten door de wanden van het bouwblok afgescheiden van de private of gedeelde buitenruimte. (zie afbeelding 12) Gebouwen hebben een duidelijk voor- en achterkant in het gesloten bouwblok. Voorstanders van strokenbouw zagen geen bezwaar in het wegvallen van de voor- en achterkant van het gebouw. Binnenterreinen van gesloten bouwblokken waren volgens hen te privé, afgezonderd van het maatschappelijke leven en van overige ruimten van de stad. Zij vonden dat dat alleen maar tot ruimteversnippering leidde. (Blauw, 2005)

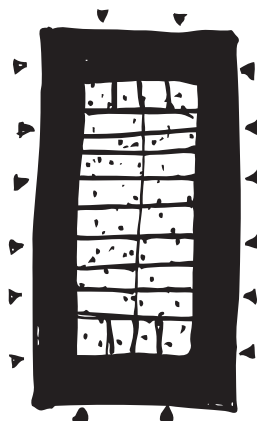
In de naoorlogse stedenbouw is een overgang naar een open bebouwing te zien waarbij niet de bebouwing in de eerste plaats werd vormgegeven, maar de ruimte er omheen. Het bouwblok vormt hierbij geen fysieke begrenzing meer. (zie afbeelding 12) Al in de vooroorlogse periode werd geëxperimenteerd met een type open bebouwing: de strokenverkaveling. (Blom et al., 2004) Zo was dit oorspronkelijk ook het idee voor Tuinstad Slotermeer in het AUP (zie afbeelding 11). Maar dit type werd niet overal meteen geïmplementeerd, omdat er in de vroeg-naoorlogse periode nog steeds een zekere terughoudendheid ten aanzien van het openknippen van het gesloten bouwblok was. Stedenbouwkundige Jacoba Mulder, die in 1947 tuindorp Frankendaal in Watergraafsmeer ontwierp, stelde na

afb. 12: Verhouding van openbaar tot privaat domein in de gebruikelijke vooroorlogse en naoorlogse situatie (eigen tekening)

afb. 13: Evolutie van de verkavelingstypen. De hofverkaveling, zoals te vinden in de Couperusbuurt, is een overgangsvorm van traditionele en moderne verkaveling. (samengesteld op basis van informatie uit de Boer & Lambert (1987) en Blom et.a.l. (2004))

gesloten bouwblok

Het traditionele verkavelingstype wat in de vooroorlogse stadskernen gebouwd werd. Daarbij werd in hoofdzaak gekozen voor een monumentale architectuur met meer expressieve elementen.

In Plan Zuid (1917) zijn gesloten verkavelingen te vinden, gebouwd in de expressieve Amsterdamse school stijl

traditionele verkaveling

overgangstypen

opgeknipte blok

Eén van de eerste overgangsvormen. De hoeken van het bouwblok zijn hier open gelaten.

bijv. Vreewijk, Rotterdam

half-open bouwblok

Sterkere overgang naar strokenbouw. Gemeenschappelijke tuin bereikbaar vanaf korte kant.

bijv. Landlust, Amsterdam

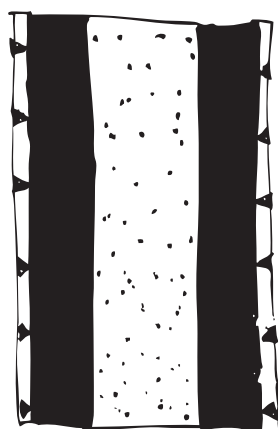
hofverkaveling

Een overgangsvorm van de gesloten verkaveling naar de strokenbouw. Twee L-vormige bouwstroken omsluiten een hof met gemeenschappelijk terrein. De privétuinen hebben een zuid-oostelijke en zuid-westelijke oriëntatie.

De Amsterdamse buurt 'Frankendael' in de wijk Jeruzalem is het vroege voorbeeld van de hofverkaveling.

moderne verkaveling

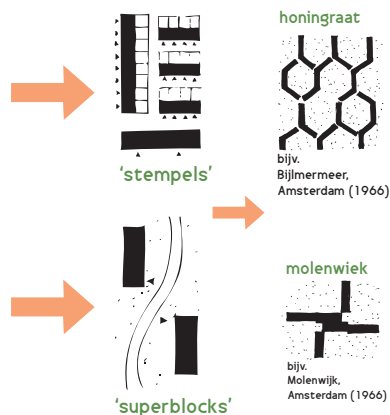

strokenbouw

De strokenbouw bestaat uit een reeks huizenrijen die parallel aan elkaar geplaatst zijn. De woningrijen staan op gelijke onderlinge afstand en hebben een optimale oriëntatie op de zon. Tussen de bouwblokken is een gemeenschappelijke tuin.

In het Amsterdamse stadsdeel Bos en Lommer (1934-1950) is veel geëxperimenteerd met strokenbouw

een verkavelingsstudie voor om de bouwblokken in Frankendaal in een dergelijke hofverkaveling toe te passen. (Zijlstra, 2013) Volgens Merkelbach bood het overgangsmoedel een aantal voordelen ten opzichte van de strokenbouw. (Blom et al., 2004) De haakvorm kon meer woningen opnemen, waardoor de bouwblokken minder vaak herhaald hoefden te worden voor eenzelfde aantal woningen. Bovendien was er minder monotomie dan bij strokenbouw. Ook was er meer bruikbare open ruimte beschikbaar bij dit verkavelingstype. Het ontwerp voor Frankendaal zou in Amsterdam veel navolging krijgen: Buitenveldert, Westelijke Tuinsteden en Amsterdam-Noord. (Zijlstra, 2013) (zie afbeelding 14)

2.1.3 Het duplex bouwsysteem

Het schrijnende tekort aan woonruimte na de oorlog creëerde een behoefte aan nieuwe woningen. Omdat financiële mogelijkheden beperkt waren ontwikkelden zich woningtypen die voldeden aan de minimale kwaliteitseisen van de woning en relatief goedkoop te bouwen waren. De duplexwoning was hier één van. Bovendien anticipeerde de duplexwoning op mogelijke verandering in de toekomst, doordat de woningen opgeleverd werden als twee woningen (duplex), maar na verloop van tijd samengevoegd zouden kunnen worden tot één woning (singlex).

De woningvoorraad in de Couperusbuurt bestaat voornamelijk uit duplexwoningen en portieketage-woningen. Het samenvoegen van duplexwoningen heeft nauwelijks plaatsgevonden in de praktijk. Het gevolg van het behoud van duplex is dat bewoners nog steeds dicht op elkaar leven. De slechte technische kwaliteit van de duplexwoningen veroorzaakt onder andere gehorigheid in huizen. Dit heeft een nadelig effect op veiligheid, omdat overlast een veelgekend probleem is in oa. de Couperusbuurt (zie 1.4).

2.2 Socialisatie en collectivisatie

De voorgaande paragraaf bevat een uiteenzetting van de grondslagen van de opzet en typologieën van de Couperusbuurt. Om een koppeling te kunnen maken naar het onderwerp veiligheid, is het van belang om nog verder uit te zoomen naar algemene ontwikkelingen binnen de samenleving. Deze zijn ook vertaald naar een schema op de volgende pagina (zie afbeelding 16)

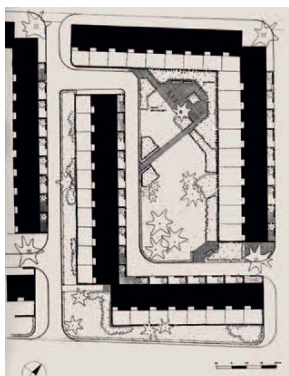
2.2.1 Nieuwe stedenbouwkundige planvorming

Een uitgebreide beschrijving van de stedenbouwkundige ontwikkeling is te vinden in het boek van Heeling, Meyer en Westrik (2006). Deze paragraaf is gebaseerd op informatie uit dit boek.

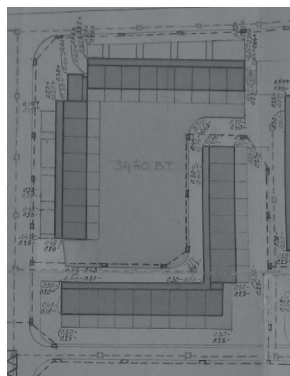
Rond het einde van de 19e en het begin van de twintigste eeuw deden zich in Nederland een aantal belangrijke veranderingen voor op het gebied van wetgeving en grondbeleid. Dit gold in het bijzonder voor Amsterdam, waar werd begonnen met de invoering van het erfpachtstelsel in 1896. Met invoer van dit stelsel hield de gemeente de grond in eigendom en had de gemeente de mogelijkheid om meer invloed uit te oefenen op planvorming. Een tweede grote verandering in de wetgeving deed zich voor met de komst van de woningwet in 1901. De Woningwet gaf gemeenten zowel verplichtingen als mogelijkheden om meer regulering te hebben op het gebied van woningbouw en stadsuitbreiding. Tevens kwam er de mogelijkheid voor het oprichten van woningbouwverenigingen, die met behulp van een financiering van het Rijk als opdrachtgever en beheerder van woningbouwcomplexen konden optreden.

De invoer van zowel de Woningwet als het erfpachtstelsel leidde al snel tot het eerste grootschalige bouwproject: het Uitbreidingsplan voor Amsterdam-Zuid, ontworpen door Berlage in

afb. 14: Deeluitwerking van Jeruzalem, Frankendaal (Zijlstra, 2013)

afb. 15: Verkaveling in het overzichtplan van de Couperusbuurt (Archief stadsdeel Nieuw-West) (volledige tekening: bijlage 2)

1917. De combinatie van het erfpachtstelsel en het opdrachtgeverschap van woningbouwcorporaties werden bij dit plan als middel gebruikt om stedenbouwkundige planvorming te sturen. Het 'vernieuwende' aan Plan Zuid was dat schoonheid en esthetiek in het belang van het maatschappelijk ideaal van de sociaal-democratie stond. Het gemeenschappelijke doel van de partijen was namelijk de verheffing van de arbeidersklasse. Deze ontwikkeling loopt ook wel gelijk met het ontstaan van de verzorgingsstaat, waarin de staat de primaire verantwoordelijkheid gaat dragen voor burgers. Het sociale woningbouwsysteem is één van de hieruit ontwikkelde onderdelen.

Dit alles was de grondslag van een nieuw soort stedenbouw, dat uitging van een idee van collectiviteit en socialisatie. Architecten en stedenbouwers voelden een sterke maatschappelijke betrokkenheid. In de jaren twintig en dertig en in de naoorlogse decennia werd deze nieuwe stedenbouw verder uitgewerkt en gepraktiseerd. Tegelijkertijd was er ook een opkomst van functionalistische stedenbouw.

Dit resulteerde in twee botsende ontwikkelingen. Enerzijds zorgde het socialistische gedachtegoed er namelijk voor dat de private woonsfeer sterk verweven werd met de omringende openbare ruimte. Anderzijds was er het functionalisme, wat een radicale scheiding tussen verschillende soorten openbare ruimte veronderstelde. In de ontwikkeling van de moderne stad werd het contrast tussen de veilige haven van de individuele woning en de openbaarheid van de openbare straat dus steeds scherper en sterker, terwijl deze twee sferen elkaar veronderstellen en onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn.

2.2.2 *Privaat, publiek en sociaal domein*

De veranderde verhoudingen tussen het openbare en het private domein, en het onderscheiden van een sociaal domein, worden beschreven in de boeken van Heeling et al. (2006) en Meyer, de Josselin de Jong en Hoekstra (2008).

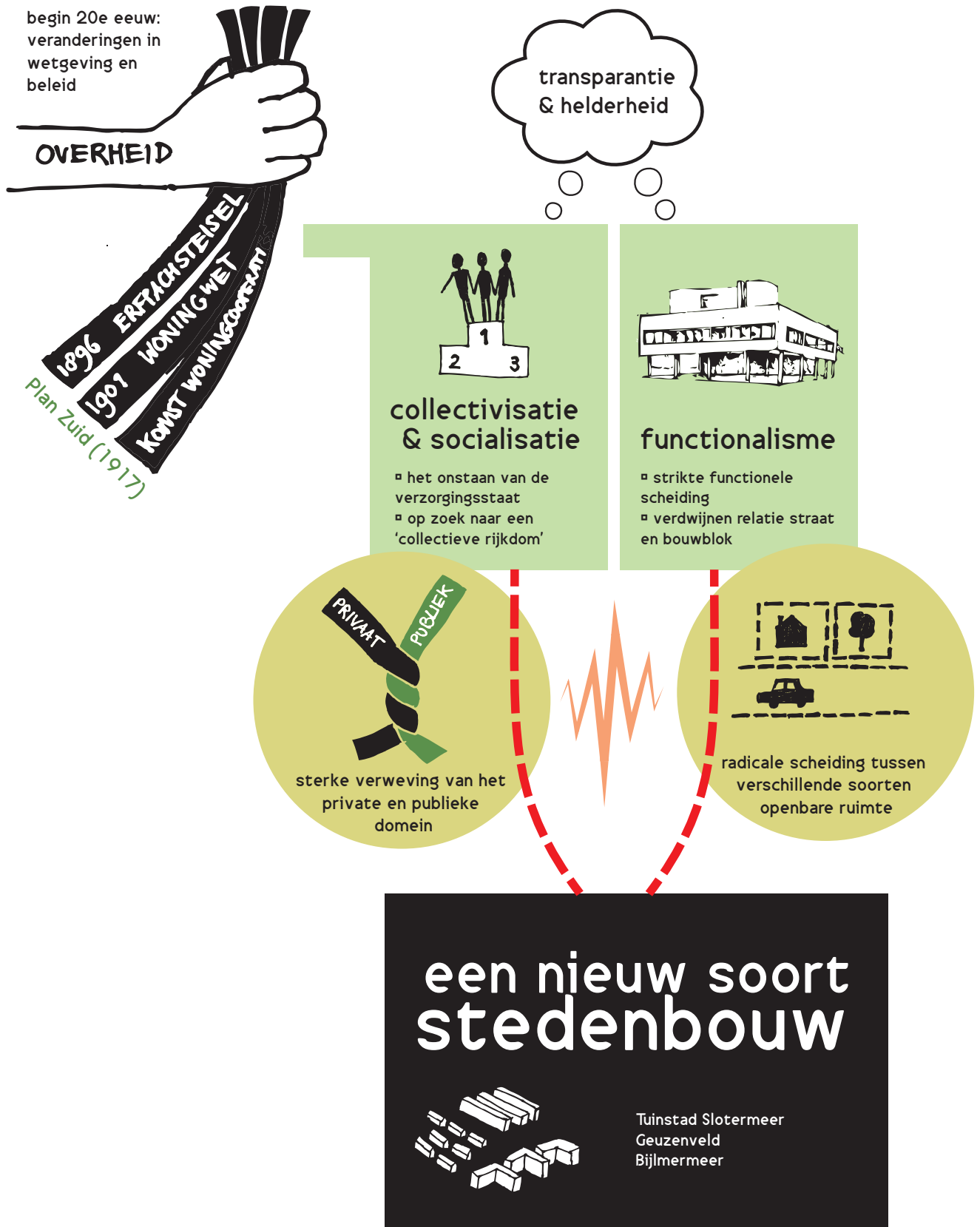
Aan de functionalistische stedenbouw lag een sterk socialistisch gedachtegoed ten grondslag. Deze beweging wilde een eind maken aan de ongelijke verdeling van rijkdom en macht. De bestaande maatschappij werd toen afgeschetst als een plek waar uitbuiting, willekeurige machtsoefening en zelfverrijking door de hogere klassen werd toegestaan. De lagere sociale klassen stonden in schril contrast hiermee: de scheve verhouding vormde

voor hen een bron van ziekte, asociaal gedrag en criminaliteit. Hier is al de eerste toenadering naar het onderwerp veiligheid waar te nemen. De oorzaak van een onveilige samenleving werd toegeschreven aan de scheve machtsverhoudingen binnen de samenleving. De oplossing voor dit 'probleem' was al snel gegeven: men moest op zoek naar het 'collectieve rijkdom'. De tot dan toe altijd aanwezige geografische, etnische, nationale, religieuze en klassenverhoudingen werden doorbroken. In dit idee was iedere burger gelijk en had iedereen het recht op toegang tot het openbare domein. Dit idee werd onderstreept door oa. sociologen en filosofen als Marshall Berman en Hannah Arendt, die de immigrant (de vreemdeling) bij uitstek zien als een figuur die de nieuwe, moderne cultuur vertegenwoordigt. Deze personen waren namelijk in staat zich los te maken van hun geboortegrond en waren bereid om een nieuw leven te starten in geheel andere condities. Vervolgens moest er ook een daadwerkelijke ruimte komen waarin deze vreemdeling zich een gelijke kan voelen met anderen in de samenleving, ongeacht etniciteit, nationaliteit, religie of sociale klasse. Dit werd echter vertaald in een politiek die socialisatie (of collectivisatie) van zowel het private als het openbare domein nastreefde.

Het gevolg hiervan was dat er niet genoeg onderscheid werd gemaakt tussen het openbare en het sociale domein. Het onderscheid tussen deze twee wordt door Arendt aangehaald. Zij definieert het sociale domein als de plek die het overgangsgebied is tussen de strikte openbaarheid van het publieke domein en de strikte beslotenheid van het private. De staat bemoeide zich teveel met dit sociale domein. Deze bemoeienis was niet alleen een ongewenst, maar kon volgens Arendt ook leiden tot het opleggen van bepaalde sociaal-culturele denken- en gedragspatronen, waarbij het publieke domein niet langer meer in handen van de vrije burger was. De gewenste gelijkstelling van de gehele bevolking was dan ook hetgeen wat de maatschappij op deze manier werd opgelegd.

De vermenging van het publieke en sociale domein werd een hoofdthema van de moderne architectuur en stedenbouw in de twintigste eeuw. Niet alleen het gesloten bouwblok verdween langzamerhand uit beeld, maar ook de directe relatie tussen de bebouwing en de openbare straat. Volgens de CIAM gedachte kon de transparante, collectieve en socialiserende samenleving met deze verandering optimaal tot uitdrukking komen.

afb. 16: De ontwikkeling van de moderne maatschappij en de invloed op architectuur en stedenbouw (eigen schema)

2.3 De angstcultuur van de 21e eeuw

Nederland is in de ban geraakt van het 'veiligheidsdenken'. Snelheidsbeperkende drempels, rookvrije zones en beveiligingscamera's: ze hebben allemaal tot doel om grip te krijgen op de 'risicomaatschappij', waarin elk risico uitgebannen lijkt te moeten worden. (zie afbeelding 17) Het ontstaan van een streng genormeerde samenleving is het gevolg hiervan, waarbij alles wat niet aan de norm beantwoordt als afwijkend wordt bestempeld en vervolgens ook als ongewenst wordt gezien. (van der Leun & Ibelings, 2007)

De toegenomen aandacht voor veiligheid is op verschillende schaalniveaus terug te zien. De reclamecampagne van 'Nederland veilig' heeft het afgelopen decennium laten weten dat veiligheid voor iedereen belangrijk is, waardoor veiligheidsmaatregelen aangescherpt worden. (zie afbeelding) Maar ook de burgers worden betrokken in het streven naar een veiligere samenleving. Keurmerken, 'attentie buurtpreventie'-projecten en kliklijnen bieden hiervoor een tal van mogelijkheden. (Tilman, 2004)

2.3.1 Nadelen van het vrije burgerschap

Sinds de jaren tachtig is veiligheid steeds nadrukkelijker naar voren gekomen als maatschappelijk probleem. Dit begon in mid jaren tachtig, toen er een brede stroom aan onderzoek, wetsvoorstellen en beleidsnota's op gang kwam. In zowel Nederland als andere Westerse landen werd er met een grotere bezorgdheid gekeken naar misdragingen en asociaal gedrag. Onbeschaafd gedrag werd steeds meer als een ernstig probleem beschouwd. Tegelijkertijd kwam er ook steeds meer behoefte aan discipline en controle.

Maar hoe komt het nu dat het belang van het onderwerp veiligheid is toegenomen? Daarvoor moeten we naar de ontwikkeling van de moderne maatschappij kijken. Een belangrijk kenmerk van de moderne maatschappij is de grote mate van bewegingsvrijheid die is toegestaan. In deze tijden hebben wij als burgers de vrijheid om te gaan, staan en doen wat we willen, zolang dit wel binnen de toegestane grenzen van de wet gebeurt. Iedereen maakt ook graag van deze vrijheid gebruik, wat tot gevolg heeft dat het 'maatschappelijke verkeer' zeer omvangrijk en intensief is. Het gevaar van dit intensieve maatschappelijke verkeer is dat er ook gemakkelijker botsingen, storingen of ergernissen kunnen zijn wanneer dat binnen eenzelfde ruimte gebeurt. In ons geval Nederland, met een grote bevolkingsdichtheid en met plaatsen in grote steden waar men dicht op elkaar woont. Dit zgn. maatschappelijke verkeer kun je eigenlijk

vergelijken met het verkeer op een autosnelweg. Iedere verkeersdeelnemer kiest zelf zijn bestemming, de route waarlangs zijn doel wordt bereikt, de vertrektijd en het type auto waarin hij rijdt. Maar om ongelukken te voorkomen zijn een aantal essentiële zaken vereist. De bestuurder moet niet alleen kunnen rijden, maar zich ook aan de verkeersregels houden en goed opletten in het verkeer. Veilig verkeer is alleen mogelijk wanneer de verschillende deelnemers en vervoersmiddelen met duidelijke regels en discipline gecombineerd wordt. Op dit laatste punt gaat het in de moderne samenleving juist fout.

Vanaf de jaren zestig is er nadruk op diversiteit en vrijheid gelegd. Hierdoor is het verkeer niet alleen intensiever geworden, maar is de kans op wrijving en ergernis ook toegenomen. Dit is de reden dat wij sinds enkele decennia een groei in agressieve gedragingen ervaren.

De reactie hierop is vooral in het midden van de jaren negentig te herkennen. In de moderne maatschappijen kwam er toen een grote aandacht voor het debat over normen en waarden in de samenleving. Er kwamen discussies over de verandering van het openbare domein, gedrag van opgroeiende jeugd, de aanpak van kleine criminaliteit en de vele migranten en de toenemende eis dat zij zich meer aanpassen. De behoefte aan begrenzing en inperking is duidelijk voelbaar. De behoefte aan orde komt dus voort uit de voortdurende opstapeling van kleine ergernissen. Een kleine afwijking van de norm geeft daarom al sneller overlast. (van den Brink & Mali, 2007)

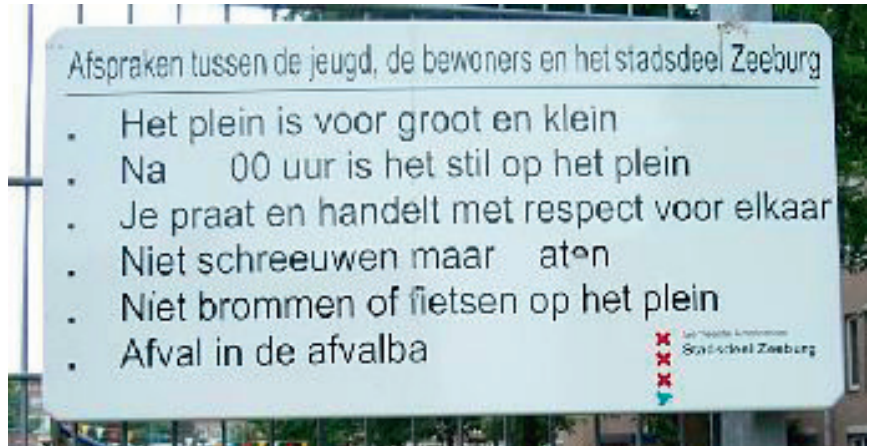
2.3.2 Verantwoordelijkheid voor veiligheid

Rechtsfilosoof Gijs van Oenen over 'het nieuwe veiligdom', waarin de obsessieve zorg voor veiligheid in het publieke domein centraal staat. (van Oenen, 2004) Hij plaatst het nieuwe veiligdom in het kader van de ontwikkeling van de collectivisering en socialisering van de samenleving. De veiligheidsproblemen van het publieke domein komen volgens hem niet voort uit een daadwerkelijk groter gevaar, maar hebben vooral te maken met het vroegere ideaal van de collectieve samenleving met collectieve doelen. Hij noemt de verandering sinds de tweede helft van de vorige eeuw, die te maken heeft met het verdwijnen van een optimistisch idee dat 'publieke confrontatie' mensen beter maakt. Het belangrijkste streven is tegenwoordig niet meer naar ontmoeting of confrontatie, maar naar veiligheid. Binnen de publieke ruimte voelen we ons niet meer 'verantwoordelijk' voor het handhaven van een beschaafde publieke omgang. Nu worden anderen daarvoor verantwoordelijk gesteld: namelijk de overheid, politie, toezichthouders en bewakers.

afb. 17: Uitingen van de controlemaatschappij (van der Leun & Ibelings, 2007)

DIT PAND IS VOORZIEN VAN
VIDEO BEWAKING
 SECEURTRONICS SECURITY SYSTEMS TEL. (0252) 518039

WIJ GAAN SCHERPER CONTROLLEREN. BLIJF OOK ALERT.

De overheid vindt het belangrijk dat iedereen in Nederland zich veilig kan voelen.

Daarom investeren wij extra in criminaliteitsbestrijding. De ergernis over berovingen, geweld, vernieling en intimidatie wordt té groot, net als de schade. Vanaf 2006 moeten criminaliteit en overlast op en rond stations, parkeerplaatsen en in winkelcentra 20% tot 25% minder zijn. *Maar dat gaat niet vanzelf.*

Dit doen wij

De overheid gaat overlast en criminaliteit op straat harder aanpakken. Om verloedering tegen te gaan. Om buurten weer veiliger te maken. Zeker de probleemwijken. Zodat iedereen, jong en oud, zich daar weer thuis kan voelen.

Politie, justitie en gemeenten gaan strenger optreden tegen "veelplegers". Deze groep criminelen neemt een groot deel van alle veelvoorkomende criminaliteit voor zijn rekening. Zoals auto-inbraken, fietsdiefstal, tasjesroof, intimidatie. Dat moet en gaat aangepakt worden.

Méer agenten en méér toezichthouders moeten zorgen voor méér veiligheid op straat. Ook camera's bij pinautomaten, in uitgaanscentra, winkelcentra en op stations, draagt daar aan bij. Met hotca, winkeliers en het openbaar vervoer maken we afspraken om samen met de politie de problemen aan te pakken.

Het actieprogramma "Naar een veiliger samenleving" bevat concrete maatregelen. Met maar één doel. Nederland veiliger maken.

Wat doe jij?

- ✓ *Samen kunnen we meer doen dan je denkt.* Om te beginnen thuis. Goed hang- en sluitwerk met het keurmerk "Veilig Wonen" verkleint de kans op inbraak. Het helpt.
- ✓ *Maak afspraken met de buren, wanneer je langer van huis gaat.* Doe mee aan projecten zoals "Attentie Buurt Preventie".
- ✓ *Bereidlyt waardelovte bezittingen.* De gelegenheid maakt de dief. Zorg ervoor dat er ook uit jouw auto niets te halen valt.
- ✓ *Zie of hoor je iets verdachts?* Waarschuw dan de politie of doe aangifte. Bel de politie 0900-8844. Bel alleen in levensbedreigende situaties 1-12.
- ✓ *Je kunt misdriven ook anoniem melden.* Bijvoorbeeld als jij de dader kent, maar de dader jou ook. Bel dan M. 0800-7000. *Zo draag je bij aan een veiliger samenleving.*

NEDERLAND VEILIG

Voor meer informatie: www.veiligheidsprogramma.nl Dit is een advertentie van de ministeries van Justitie en Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

2.4 Conclusie

In dit hoofdstuk is een blik geworpen op de geschiedenis van het onderwerp veiligheid. In dit kader wordt de evolutie van het bouwblok behandeld, de ontwikkeling van de moderne samenleving en het onderwerp veiligheid in de huidige tijd. In de behandeling van deze geschiedenis kunnen conclusies getrokken worden over de veiligheid in de Couperusbuurt

De vroeg-naoorlogse plannen van Tuinstad Slotmeer zijn een sterke weerspiegeling van de overgang van traditionele naar moderne stedenbouw. Aanvankelijk was het AUP een plan dat bestond uit strokenbouw, maar in de uitwerking van de plannen na de oorlog liet toch een terughoudendheid tegenover het openknippen van het gesloten bouwblok zien. Slotmeer resulteerde in een 'proeftuin'; een wijk met verschillende experimentele overgangsverkavelingen. Tot een dergelijke (in Amsterdam ontwikkelde) overgangsverkaveling behoort ook de Couperusbuurt met zijn hofverkaveling. De hofverkaveling in de Couperusbuurt weerspiegelt nog sterk het Tuinstad ideaal met zijn laagbouw, tuinen en parken. Al snel verdween de 'zuivere vorm' van de Tuinstad, omdat ruime opzet van de wijk maakten dat de kosten per woning hoog opliepen. Hiermee is de Couperusbuurt één van de late voorbeelden van de vroeg-naoorlogse hofverkaveling in laagbouw. Verder bestaan de woningen in de hofverkaveling uit duplexwoningen; een bouwsysteem wat de mogelijkheid bood woningen in de toekomst samen te voegen. Doordat dit in de Couperusbuurt niet heeft plaatsgevonden leven bewoners nog steeds in kleine huizen dicht op elkaar. Bovendien is de kwaliteit van de woningen erg slecht, waardoor geluidsoverlast een blijvend probleem is in de Couperusbuurt. Dit overlastprobleem is ook van invloed

op de veiligheidssituatie; zo is ook te zien in de veiligheidscijfers in hoofdstuk 1.4. De ontwikkelingen in de maatschappij zijn verder ook te koppelen aan de evolutie van het bouwblok. Zowel de toenemende maatschappelijke betrokkenheid en de functionalistische architectuur en stedenbouw zorgden voor de behoefte aan transparantie en helderheid. Dit uitte zich in twee belangrijke ontwikkelingen op stedenbouwkundig vlak: ten eerste was dit een sterke verweving van het publieke en private domein, maar tegelijkertijd ook een toenemende functionele scheiding van verschillende typen openbare ruimten. De kloof tussen de privaatheid van het privé-domein en de openbaarheid van de openbare straat werd steeds groter. De relatie tussen bebouwing en de openbare straat verdween. In de Couperusbuurt is deze ontwikkeling door het openknippen van het bouwblok ook al goed waar te nemen. Openbare ruimte 'vloeit' als het ware tussen de L-vormige blokken door, wat als gevolg heeft dat het privé-domein en openbaar domein noodzakelijkerwijs aan elkaar grenzen. De nadruk op socialisering van de maatschappij heeft vanaf de jaren zestig geleid tot een grote mate van vrijheid en diversiteit. Helaas verouderde de naoorlogse idealen al snel en de mate van kritiek toe. Het werd steeds duidelijker dat de maatschappij teveel vrijheid heeft gekregen en men geen behoefte had aan de sterke collectivisering. Het belang van het onderscheid tussen openbaar en privé domein is hiermee steeds belangrijker geworden. Omdat de Couperusbuurt een sterke verweving van openbaar en privaat domein heeft, is ook deze wijk onderhevig aan een sterke veroudering. In de jaren tachtig kwam kritiek sterk op gang en is de aandacht voor veiligheid en preventie sterk toegenomen. Er wordt hier ook wel gesproken over het ontstaan van een risicomaatschappij waarbij de bescherming tegen alle mogelijke risico's centraal is komen te staan.

vormgeven van
veiligheid

3.1 Factoren van invloed op sociale veiligheid

3.1.1 Fysieke en non-fysieke factoren

Sociale veiligheid kan relatief gemakkelijk beïnvloed worden door ontwerp, bouw, inrichting en beheer. (López et al., 2008) Wat belangrijk is om te beseffen, is dat sociaal veilig ontwerp en beheer niet gaat over de beveiliging door middel van toegangssystemen, camerabewaking en alarminstallaties, maar over het bereiken van sociale veiligheid op een zo onopvallend mogelijke manier. We zijn tenslotte 'liever veilig, dan beveiligd'. (López et al., 2008) Sociale veiligheid staat onder invloed van een reeks van factoren. In een eerder schema (paragraaf 1.3) is te zien dat deze factoren onder invloed staan van de sociaal-economische situatie, de organisatorische situatie en de ruimtelijke ordening. De gevormde factoren worden in dit schema ook wel 'interactiefactoren' genoemd, die hun uitwerking kunnen hebben op zowel objectieve als subjectieve veiligheid. (Programmabureau Veilig; Gemeente Rotterdam, 2003)

Ook is er al eerder gesproken over het onderscheid tussen fysieke factoren en non-fysieke factoren die sociale veiligheid kunnen beïnvloeden. (zie afbeelding 18) Als architect-stedenbouwer zijn de fysieke en ruimtelijke factoren de meest belangrijke factoren, omdat wijziging in de fysieke staat van gebouwen en hun omgeving binnen het domein van ons vakgebied vallen.

Non-fysieke factoren hebben betrekking op beleidsmatige, sociaal-economische, sociaal-culturele en demografische aspecten van de samenleving. Deze aspecten zijn minder direct beïnvloedbaar door architect-stedenbouwers, omdat ze geen (directe) betrekking hebben op de ruimtelijke en fysieke staat

van een gebied. Wel zijn er een aantal non-fysieke factoren te noemen die door ingrepen van de architect-stedenbouwer beïnvloed kunnen worden. Voorbeelden hiervan zijn het aantrekken van bepaalde gezinssamenstellingen door het bouwen van gewenste woningtypen, of het stimuleren van midden- en klein bedrijf in een gebied door mogelijkheden voor huisvesting van deze voorzieningen te bieden.

3.1.2 Richtlijnen

In dit hoofdstuk zullen eerst de fysieke factoren behandeld worden, waarbij er onderdelen van de Couperusbuurt alvorens geïdentificeerd worden om vervolgens geanalyseerd te worden. De classificatie van de fysieke factoren komt voor uit het Handboek voor Veilig Ontwerp en Beheer, die een lijst van maatregelen hebben opgesteld die voortkomt uit de meest gebruikte checklists (López et al., 2008). Hier worden een reeks van maatregelen geformuleerd waaraan vier belangrijke richtlijnen ten grondslag liggen.

De vier richtlijnen hebben betrekking op ontwerp en beheer van de gebouwde omgeving. Deze richtlijnen zijn zichtbaarheid, eenduidigheid, toegankelijkheid en aantrekkelijkheid. (López et al., 2008) (zie afbeelding 19)

Allereerst is er zichtbaarheid; een gebied moet overzichtelijk zijn en zichtbaarheid bieden. Mensen hebben de behoefte om te zien en te weten wat er in hun omgeving gebeurt, bovendien willen zij erop vertrouwen dat ook anderen dat zien en weten. Een mate van toezicht is hierbij gebaat, wat zowel formeel (oa. politie), semiformeel (oa. conciërges) als informeel (omwonenden en passanten) kan zijn. Ten tweede is er eenduidigheid; een eenduidige

afb. 18: Het onderscheid in fysieke en non-fysieke factoren van sociale veiligheid en de behandelde onderdelen per hoofdstuk (eigen schema)

afb. 19: De vier richtlijnen voor het ontwerp en beheer van de gebouwde omgeving (eigen schema)

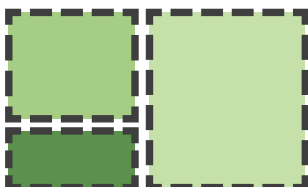
zichtbaarheid

zorg voor overzichtelijkheid en zichtbaarheid

eenduidigheid

zorg voor een eenduidige en duidelijke zonering van territoria

toegankelijkheid

zorg voor toegankelijkheid of juist ontoegankelijkheid

aantrekkelijkheid

zorg voor een aantrekkelijke omgeving

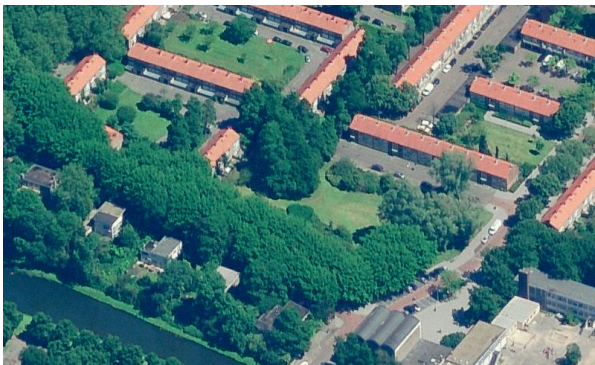
en duidelijke zonering van territoria. Eenduidigheid en duidelijkheid in de zonering en markering van ruimten moet voor zowel gebruikers als voor beheerders duidelijk zijn, zodat men bekend welke status en functie een gebied heeft (privé, semi-privé, semi-openbaar of openbaar) en wie voor het beheer van de ruimte verantwoordelijk is. Semi-private en semi-openbare ruimten zijn voornamelijk problematisch ten aanzien van gebruik en beheer wanneer deze niet duidelijk bestemd en beheerd zijn. Ten derde is er toegankelijkheid; het zorgen voor een toegankelijkheid of juist ontoegankelijkheid. Het gaat hierbij ook vooral over gewenst en bedoeld gebruik versus ongewenst en onbedoeld gebruik. Als laatste is er aantrekkelijkheid; het creëren van een aantrekkelijke omgeving. Sociale veiligheid is namelijk gebaat bij een omgeving waaraan zichtbaar zorg en aandacht is besteed. Zichtbaarheid, eenduidigheid en toegankelijkheid zijn in principe de eerste voorwaarden voor een aantrekkelijke omgeving. Daarnaast zijn de esthetische kwaliteit, een aantrekkelijk functieaanbod, het onderhoud en beheer en de esthetische, technische en sociale duurzaamheid belangrijke voorwaarden.

3.1.3 Veiligheid en de gebouwde omgeving: Jane Jacobs

Eén van de vroegste en belangrijkste boeken over het belang van sociale veiligheid is *The Death and Life of Great American Cities*. (Jacobs, 1961) Dit boek, geschreven in 1961, was een kritiek op de toenmalige manier van stadsplanning en mono-functioneel bouwen. Jacobs benadert veiligheid vanuit een oogpunt waarbij ze niet de mensen of sociale factoren verantwoordelijk stelt voor criminaliteit, maar eigenschappen van de gebouwde omgeving. Zij benadrukt het belang van sociale controle en stelt dat een drukke straat ook de neiging heeft om een veilige straat te zijn. De redenen hiervoor schrijft zij toe aan drie factoren. Ten eerste is dat de duidelijke afbakening tussen openbare en privé ruimte; zij mogen niet in elkaar overlopen en fysiek gemarkeerd worden. Ten tweede noemt zij het belang van 'eyes on the street'; niet alleen op de straat zelf, maar ook van de aangrenzende gebouwen op de straat. Als laatste is het gebruik van de straten belangrijk die niet alleen bijdraagt aan een groter aantal ogen op de straat, maar het ook interessant maakt voor omwonenden om contact met de straat te houden. Op buurtniveau pleit Jacobs voor kleinschaligheid en functiemenging. Tot op de dag van vandaag worden Jacobs' boek geprezen en is haar invloed op de huidige maatregelen ten aanzien van veiligheid nog duidelijk terug te zien. Jacobs' theorieën liggen zichtbaar ten grondslag aan de vier genoemde richtlijnen uit het Handboek Veilig Ontwerp en Beheer. Omdat Jacobs' boek mij ook zeer inspireert, wil ik graag haar manier van denken over veiligheid implementeren in zowel mijn onderzoek als mijn ontwerp.

afb. 19&20: Foto's van situatie plantsoen aan A.M. de Jongstraat in 1969 met toenmalige noodscholen (beeldbank.amsterdam.nl) en 2013 (bing.com/maps)
Er is een veel dichtere begroeiing te zien ten opzichte van de situatie in 1969.

afb. 21&22: Foto's van een hofje in de beginjaren (beeldbank.amsterdam.nl) en heden (foto Z. Meeuwssen)
Vooral struikgewassen zijn erg hoog geworden, zodat er minder zichtbaarheid vanuit de woningen op het hof is.

3.2 Fysieke aspecten op stedenbouwkundig niveau

3.2.1 Zichtbaarheid

Buitenruimte

De Couperusbuurt is een ruim opgezette wijk, waarbij woonblokken soms op een grote afstand van elkaar staan. Samen met de oriëntatie van de woningen zorgt dit voor een bepaalde mate van 'eyes on the street' (zie ook 3.3), waardoor sommige openbare plekken weinig formeel toezicht hebben. Op een aantal plekken in de wijk is de beplanting in de parkjes ook zodanig hoog, dat zichtlijnen beperkt worden.

Groen

In de Couperusbuurt is een grote hoeveelheid groen aanwezig. De volgroeide bomen en weelderige struiken dragen bij aan de kwaliteit van de wijk, maar hebben op bepaalde plekken ook hun nadeel. Doordat het groen niet overal goed onderhouden wordt, zijn er een aantal plekken zo intensief begroeid (en bijna overwoekerd) dat dit zowel zicht als lichtval hindert. Het is belangrijk dat de beplanting laag is en er daardoor vrije zichtlijnen in het gebied zijn. Daarnaast is het van belang om groenontwerp en verlichtingsplan op elkaar af te stemmen, zodat deze twee onderdelen elkaar niet hinderen en straten en parken gedurende alle seizoenen voldoende belicht worden. (zie afbeelding 23)

Juist de volgroeidheid van de bomen en struiken lijken hier het probleem te zijn. De buurt had echter een andere aanblik in de jaren vijftig en zestig. Waar in het begin nog schriële bomen de groenstructuur bepaalden, zijn het nu de dichte bladerdekken van de oude bomen die het buurtbeeld bepalen. (zie afbeelding 19 & 20) Een goed voorbeeld is ook het plantsoen, gelegen aan de A.M. de Jongstraat. (zie afbeelding 21 & 22)

Routes

Er is feitelijk niet veel mis met de zichtbaarheid en overzichtelijkheid van routes in de wijk. De twee belangrijkste assen die de Couperusbuurt lopen (ook voor fietsers) lopen dwars door de wijk heen (niet langs de wijk) en zijn routes die zichtbaar zijn vanuit woningen. Het enige probleem is te vinden in de zichtbaarheid van de Herman de Manstraat; een brede groenstrook tussen de bouwblok ensembles in, met alleen een loop- en fietspad. (zie afbeelding 24 & 25) De routes zijn niet erg goed zichtbaar vanuit de woningen, omdat er een te grote afstand van de woningen tot de paden is. Bovendien is er geen continue 'wand' van bebouwing, waarbij ook nog eens een deel wordt begrensd door schoolgebouwen die s'avonds geen activiteit vertonen. De helft van de woonblokken keren zich ook nog van de groenstrook af door het hoge groen die de achtertuin scheidt.

Verlichting

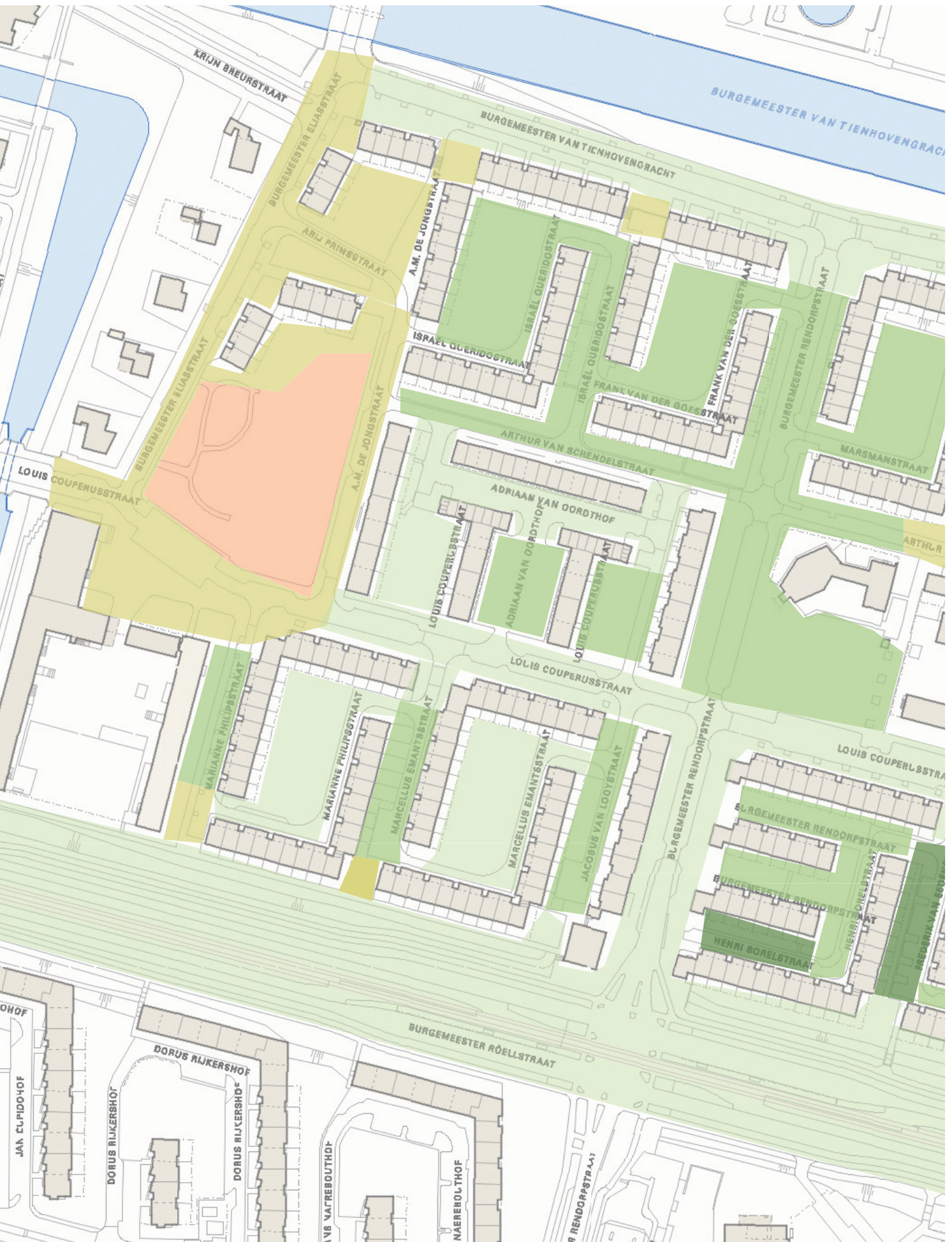
(locatiebezoek nodig om uit te zoeken of er s'avonds genoeg licht is)

afb. 23: Analysekaart van de zichtbaarheid in relatie tot de groenstructuur (boven: foto's van belemmerend groen (foto Z. Meeuwsen & maps.google.com, onder: eigen schema met kaart van www.opdekaart.amsterdam.nl)

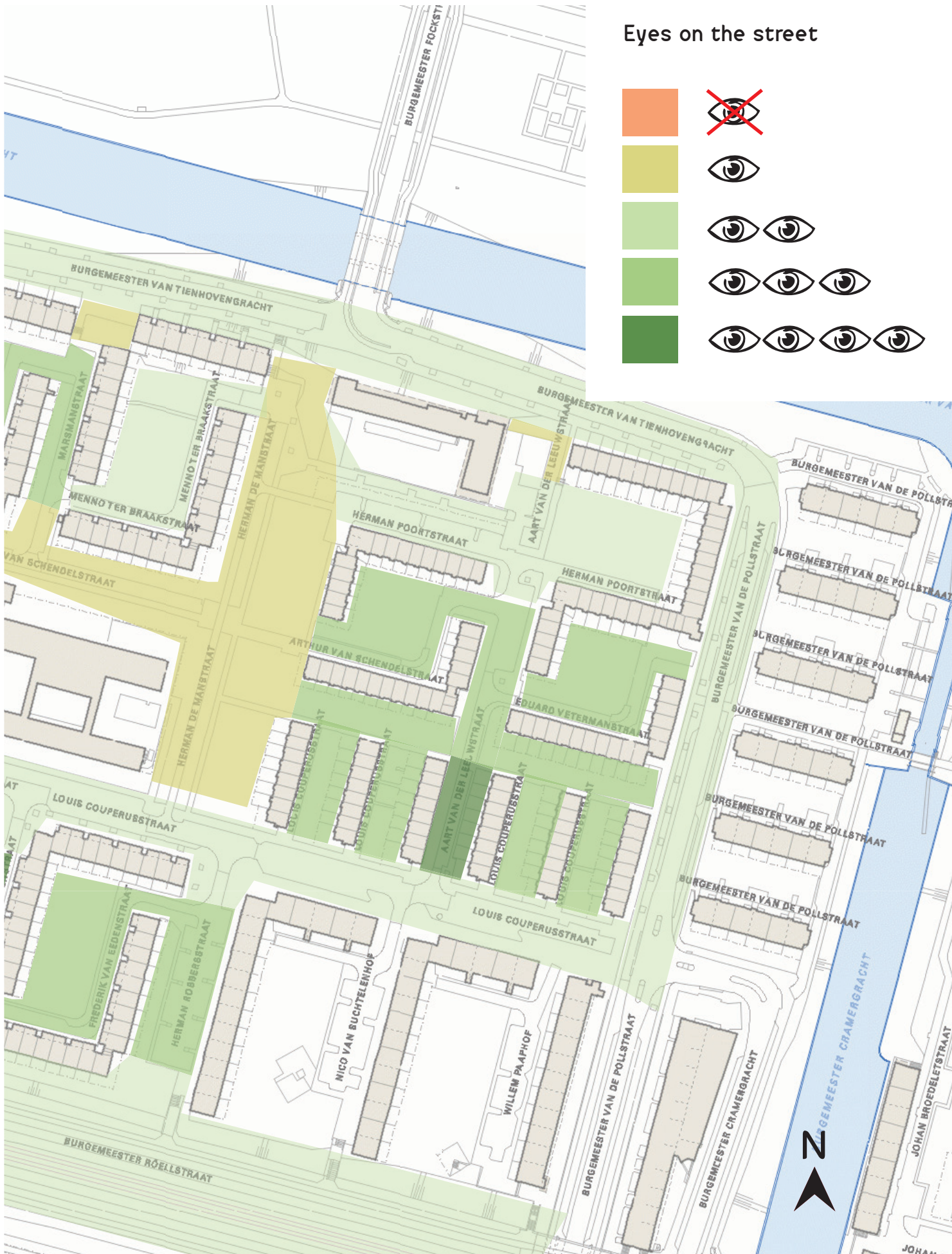
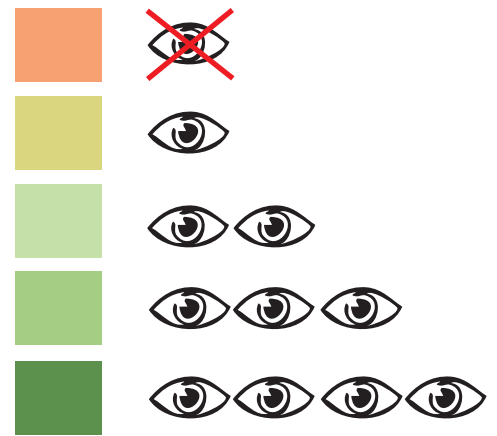
afb. 24:&25 Herman de Manstraat (foto's Z. Meeuwsen)

afb. 26: Analysekaart van de hoeveelheid 'eyes on the street' per openbare plek (eigen schema met kaart van www.opdekaart.amsterdam.nl)

Eyes on the street

Woonwijken

Maatregelen op woonwijniveau (López et al., 2008) hebben in het geval van de Couperusbuurt te maken met toegangen van de woningen die niet in het zicht van burens zijn. De ingangsportieken hebben weliswaar entrées voor meerdere huizen, maar zijn voor niemand goed zichtbaar.

Eyes on the street

In de kaart op pagina 30 (afbeelding 26) is samenvattende kaart ten aanzien van zichtbaarheid in de Couperusbuurt, waarbij zichtbaarheid is uitgedrukt in het aantal 'eyes on the street'. Hierbij is het van belang de theorieën van Jane Jacobs te noemen, die het uitgangspunt van deze kaart zijn. Dit is vertaald naar een eigen methode van kwantificatie (zie afbeelding 27)

3.2.2 Eenduidigheid

Buitenruimte

Het grootste probleem bij de buitenruimten in de Couperusbuurt is de onduidelijkheid in eigendom en gebruik. Van een duidelijke afbakening tussen privétuinen en het openbaar groen is geen sprake; openbaar en private ruimte wisselen elkaar continue af door de manier van verkavelen, waarbij openbare ruimte rijkelijk tussen de opengeknipte bouwblokken vloeit. (zie afbeelding 26 & 27) Een woning is grenst dus ook altijd aan twee zijden aan de openbare ruimte. Doordat het groen in de hofjes zo intiem verbonden (en bijna verweven) is met de L-vormige woningblokken en hun privétuinen, rijst de vraag: wie is er verantwoordelijk voor dit 'niemandslaan'? Het lijken niet de bewoners te zijn, gezien de onpersoonlijke uitstraling van het geheel. Veel van het openbaar groen in de hofjes in het beheer van woningcoöperaties, die duidelijk niet veel zorg en aandacht aan het groen in de hofjes besteden. (zie afbeelding 31)

Routes

Een andere maatregel (López et al., 2008) ten aanzien van routes heeft te maken met de aanwezigheid van een duidelijke structuur van hoofd- en nevenroutes, waarbij een duidelijk onderscheid tussen de twee gemaakt wordt. In de Couperusbuurt is dit onderscheid goed aanwezig. Er zijn echter relatief veel nevenroutes te vinden zijn (aan zowel voor- en achterzijde van het huis), waardoor de wijk 'doorzeefd' is met nevenroutes. Dit doet afbreuk aan de leesbaarheid van de wijk; er zijn eigenlijk teveel mogelijkheden om van A naar B te komen. (zie afbeelding 30)

Een andere onduidelijkheid zit (wederom) in de Herman de Manstraat. Wanneer een schema van routes uitgetekend wordt, zien we dat de fietsroute niet doorloopt in de Flevoroute richting het Gerbrandypark. Bovendien loopt zowel de fiets- als de looproute niet door richting het zuiden van de wijk; de Herman de Manstraat heeft geen aansluiting op de omgeving, noch vervult hij een belangrijke rol in de routing.

Woonwijken

Een positief punt aan de eenduidigheid van de gehele woonwijk is dat er een herkenbare indeling in buurten is. De Couperusbuurt is hier een van met zijn sterke afbakening aan alle vier de zijden. Het probleem ligt echter voor een groot deel in de afbakening van publieke en private ruimte: deze zijn niet genoeg herkenbaar (ook al besproken in 3.2.2: buitenruimte).

Een ander aspect wat bijdraagt aan een betere identiteit van een buurt zijn unieke verschijningsvormen. De Couperusbuurt heeft enkele kleine variaties in verkaveling en architectuur, maar mist voor een groot deel nog interessante, onderscheidende elementen die kunnen bijdragen aan goede oriëntatiemogelijkheden in de wijk.

afb. 27: Toelichting bij analysekaart (eigen schema)

Toelichting bij kaart voor beoordeling 'eyes on the street'

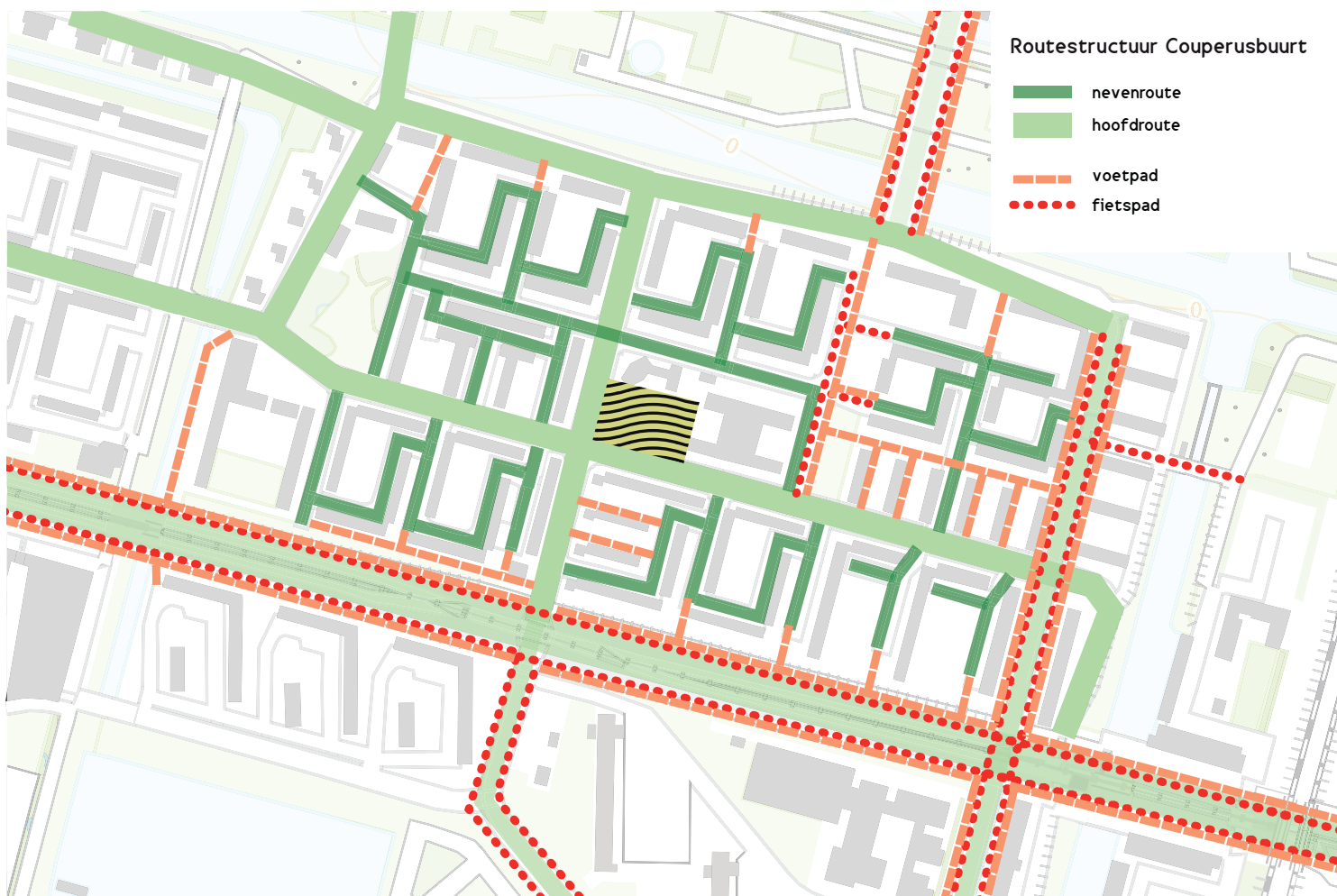
In de beoordeling zijn vijf factoren opgenomen, die allemaal een invloed hebben op de mate van 'zien en gezien worden'. Voor alle factoren is een score bijgehouden, waarbij er steeds één punt gegeven wordt wanneer een kenmerk van de plek een positieve bijdrage levert aan het aantal 'eyes on the street'. Het totaal van alle punten is per plek vertaald naar een mate van 'eyes on the street'

aantal bebouwde wanden	1 zijde	≥ 2 zijden
aantal woningen/gebouwen in wand	weinig	veel
zichtafstanden tot straat	groot	klein
vrije en lage zichtlijnen	rustig	druk
activiteit van de straat	nee	ja

afb. 28&29: Onduidelijke afbakening van openbaar groen en privétuinen; in elkaar 'overlopen' (eigen foto's)

afb. 30: De Couperusbuurt heeft een uitgebreid netwerk van nevenroutes, wat ervoor zorgt dat de buurt minder leesbaar wordt. (eigen schema met kaart van maps.tudelft.nl)

afb. 31: Groen in de hofjes; weinig aandacht voor het groen vanuit de verantwoordelijke partij (foto Z. Meeuwsen)

afb. 32: De aanblik van verwaarloosde achtertuinen in de Couperusbuurt (eigen foto)

De leesbaarheid van de gehele wijk kan vergroot worden door lineaire elementen in groenstructuur te maken. In de huidige situatie is er zodanig veel groen aanwezig, dat er nauwelijks gesproken kan worden van een onderscheidende functie van de groenstructuur.

3.2.3 Toegankelijkheid

Woningen

De achterzijden van woningen moeten bij voorkeur ontoegankelijk zijn voor onbevoegden (door een gesloten bouwblok of een hek). In de Couperusbuurt grenzen bouwblokken altijd aan twee zijden aan openbare ruimte, waarbij tuinen in verschillende mate afgeschermd zijn van het publieke domein. Dikwijls bevindt zich hier een stuk 'kijkgroen', maar soms grenst de tuin ook alleen aan een stuk gras. Dit maakt het makkelijk voor onbevoegden om op een eenvoudige manier tot privéruimten van de woning toe te treden.

3.2.4 Aantrekkelijkheid

Buitenruimte

Buitenruimte moet aantrekkelijk zijn voor zoveel mogelijk gebruikersgroepen. Zowel het publieke groen als de straten en het plein bezitten deze kwaliteit niet, omdat simpelweg veel van de ruimten voor geen enkele gebruikersgroep interessant zijn. De buitenruimten in de Couperusbuurt zijn 'saai'; en bieden geen meerwaarde ten opzichte van de eigen achtertuin. Voetgangersgebieden moeten bij voorkeur levendig zijn, met verschillende activiteiten. Voor zover de Couperusbuurt nauwelijks een hiërarchie heeft in type routes, dient het enige fiets- en voetgangersgebied (Herman de Manstraat) geen ander doel dan verplaatsing. Verder zijn er ook een aantal 'lege' ruimten te vinden, waaronder veel te brede stoepen of overgedimensioneerde groene velden.

Groen

Het aanwezige groen in de Couperusbuurt geeft de buurt zijn karakter, maar er is weinig sprake van een hoge esthetische kwaliteit van het groen. (zie afbeelding 31) De hofjes, die veelal omsloten worden door twee L-vormige woonblokken, bestaan uit eenvoudige grasveldjes met een aantal struiken en een enkele boom. Wanneer we het groenontwerp van de Couperusbuurt bijvoorbeeld vergelijken met het groenontwerp van de buurt Frankendaal (met een gelijke opzet), is er duidelijk meer energie gestoken in het ontwerp van de buitenruimte bij Frankendaal (zie ook 2.2). (zie afbeelding 33 & 34) Uit een gesprek met de beheerder Couperusbuurt van woningcoöperatie Stadgenoot (van Eldik, 2013) blijkt dat het groen in de hofjes, waar de coöperatie verantwoordelijk voor is, periodiek onderhouden wordt door een hovenier. Het hoveniersbedrijf heeft een overeenkomst met Stadgenoot voor richtlijnen van het onderhoud, waarin bijvoorbeeld de grashoogte is vastgelegd. De beheerder geeft aan

dat het onderhoud en het uiterlijk van het groen volgens hen “voldoet”. Aan de esthetische kwaliteit ontbreekt het volgens de coöperatie dus niet en geven aan dat er verder geen aandacht aan een verhoging van de esthetische kwaliteit besteed zal worden.

De aantrekkelijkheid van tuinen die zichtbaar vanaf te straat zijn is eveneens van belang. Tuinen moeten goed onderhouden worden, zodat zij geen verwaarloosde indruk wekken. In de Couperusbuurt zijn er echter veel verwaarloosde achtertuinen te vinden. De tuin is slecht onderhouden, is een opslagplek voor rotzooi of hebben bouwvallige schuttingen. (zie afbeelding 32) Stadgenoot heeft de ambitie om hier veranderingen in te brengen en zal de bewoners een eenmalige opknapbeurt van de tuin kosteloos aanbieden. (van Eldik, 2013) De reden voor deze kosteloze renovatie is dat zij zich deels verantwoordelijk voelen voor de verwaarlozing: dit is hoogstwaarschijnlijk in de hand gewerkt door de jarenlange plannen voor sloop van de duplexwoningen. Het steken van geld en energie (door de bewoners) in het opknappen van de tuin zou daardoor overbodig zijn geweest.

Op wijkniveau heeft het groen geen ontmoetingsfunctie voor jongeren, sport en spel, maar waarschijnlijk is dit het geval doordat er maar weinig kinderen in de Couperusbuurt wonen en het Gerbrandypark in de eventuele behoefte voor een dergelijke ontmoetingsfunctie voorziet. Verder geeft Marc van Eldik (Stadgenoot) (van Eldik, 2013) aan dat het groen in de hofjes nauwelijks wordt gebruikt door de bewoners. Zelfs op zomerse dagen bieden de hofjes geen vervanging voor de ontbrekende buitenruimte bij de bovenwoningen. De aanwezigheid van kwalitatief groen in de nabije omgeving is mogelijk een reden voor deze situatie, waardoor bewoners hun eventueel gewenste buitenleven elders zoeken.

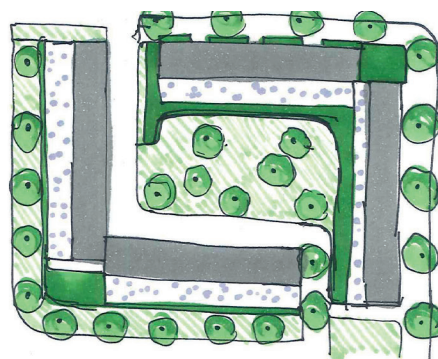
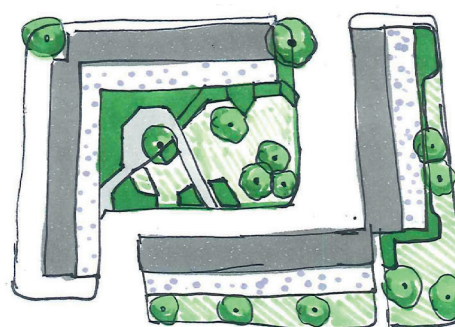
Woonwijken

Kleine ‘restruimten’ zonder functie, ofwel snippergroen, moeten worden vermeden. In de Couperusbuurt worden functieloze ruimten op veel plekken juist opgevuld met zogenoemd kijkgroen.

Op woonwijkniveau wordt ook een variatie in clusters, woningtype, grootte, prijsklasse, eigendom en bouwhoogte als meerwaarde gezien. Alleen op het gebied clusters is er in de Couperusbuurt enige variatie te vinden, terwijl er op de andere punten nauwelijks variatie bestaat. De duplexwoningen zijn allemaal van gelijk formaat en bovendien nooit getransformeerd tot singlex woningen. Daarnaast zijn vooral woningcoöperaties in bezit van de woningen en zijn er weinig tot geen koopwoningen aanwezig. Het gevolg is dat vooral 65+ers (1 op de 4 huishoudens), een- of tweepersoonshuishoudens en allochtonen de kleine, goedkope woningen bewonen. (Timár, 2009)

afb. 33: Groenontwerp in de hofjes in Frankendaal, Amsterdam (foto beelbank.amsterdam.nl en eigen tekening)

afb. 34: Groenontwerp in de Couperusbuurt in 1957 (foto beelbank.amsterdam.nl en eigen tekening)

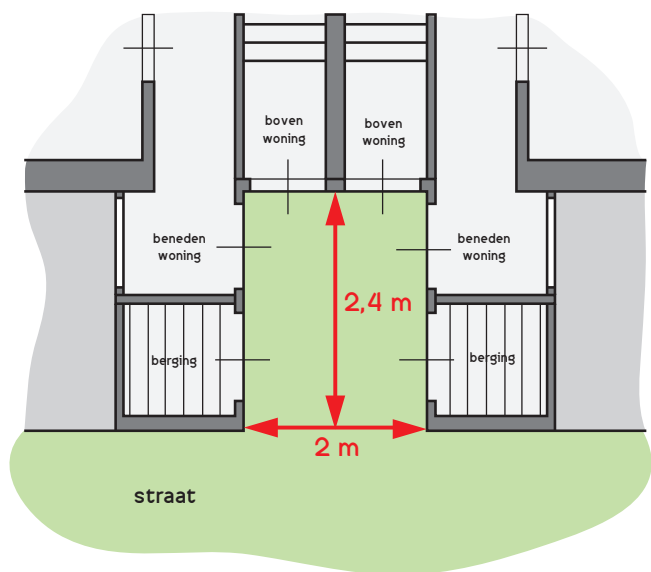

afb. 35: Afmeting van de gevormde nissen van de ingangsportieken bij de duplexwoningen.

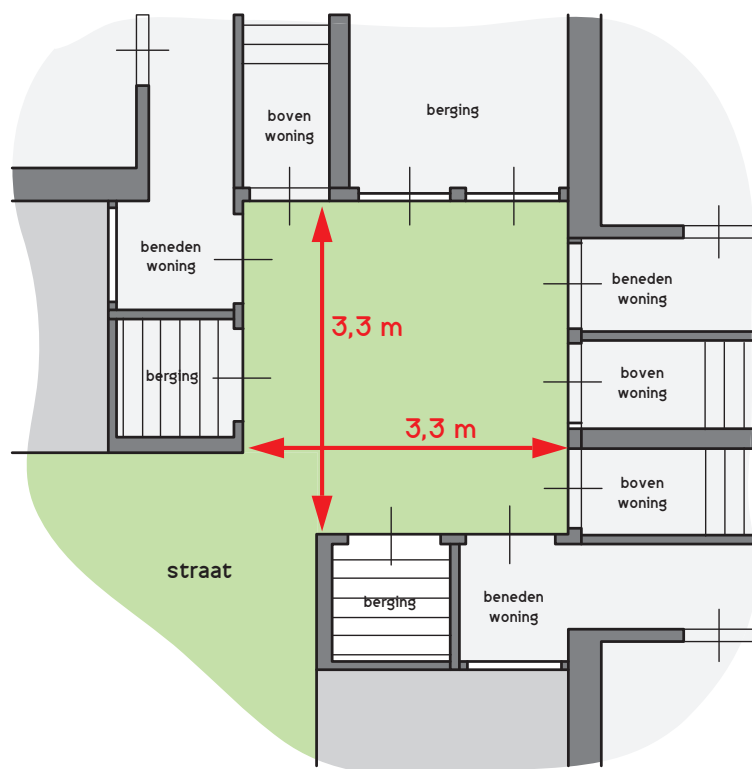
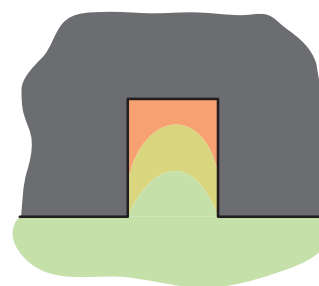
afb. 36: Mate van zichtbaarheid in de nis vanuit de straat

Boven: meest voorkomende ingangsportiek bij de duplexwoningen: het ontsluiten van 4 woningen (eigen schema op basis van woningplattegrond) (zie ook bijlage)

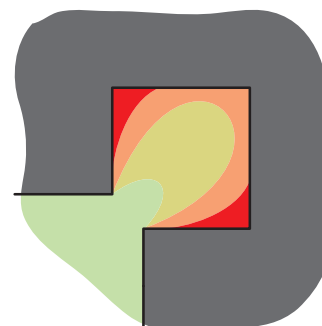
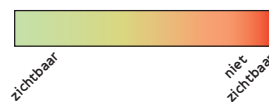
Onder: ingangsportiek in de 'oksel' van het L-vormige blok: deze ontsluit 6 woningen (eigen schema op basis van woningplattegrond) (zie ook bijlage)

mate van zichtbaarheid

mate van zichtbaarheid

afb. 37,38&39: De ingangsportieken bij de duplexwoningen; een voorkant met 'oogkleppen' (foto's Z. Meeuwsen)

3.3 Fysieke aspecten op architectonisch niveau

3.3.1 Zichtbaarheid

Nissen

In het Handboek (López et al., 2008) wordt een categorie 'nissen' genoemd. De ingangsportieken van de duplexwoningen in de Couperusbuurt geven ook een sterke associatie met een nis. (zie afbeelding 37 t/m 39) Volgens het Handboek moeten nissen zo mogelijk vermeden worden. Indien ze gewenst zijn, moeten ze bij voorkeur twee maal zo breed als diep zijn.

Wanneer we de nissen van de ingangsportieken naast de voorwaarde voor de afmeting leggen, zien we dat deze niet aan de gewenste afmeting van breedte = 2 x diepte voldoet. (zie afbeelding 35) De ingangsportieken van de duplexwoningen zijn namelijk dieper (2,4 m) dan dat zij breed zijn (2,0 m). Bijna 90% van de woningen binnen de hofverkaveling heeft een ingangsportiek van dergelijke afmeting. (zie afbeelding 37 & 39)

Het nadeel van de afmetingen van de ingangsportieken is dat er veel slechter zicht is op wat er zich afspeelt, zowel vanuit de woning als de straat. (zie afbeelding 36) De woningen bieden geen zicht op eigen ingang. Vanuit de woning moeten bewoners kunnen zien wie er voor de voordeur staat; bij geen van de ingangsportieken van de duplexwoningen in de Couperusbuurt is dit het geval.

Ook vanaf de straat is er een slechte zichtbaarheid in de portiek en zijn ingangen. (zie afbeelding 36) Doordat de nis zo diep is, moet men vanaf de straat dichterbij naderen om volledig zicht in de nis te krijgen. Het verhoogt daarmee ook de kans op 'schuilplekken'; een plek waar indringers ongemerkt schuilhouden en ongezien crimineel gedrag kunnen vertonen. (Stollard, 1991) In de Couperusbuurt zou dit voornamelijk betrekking hebben op woninginbraak, omdat de ingangsportieken direct aan de voordeuren van de woningen grenzen.

Alle duplexwoningen hebben een ingangsportiek met dergelijke genoemde afmetingen, behalve de duplexwoningen aan de uiteinden van het L-vormige bouwblok en de ingang in de 'oksel' van de L-vorm. De laatste ingangsportiek is een woningontsluiting voor zes woningen; deze heeft een afmeting van 3,3 m x 3,3 m waarbij het portiek op de hoek opent naar de straat. (zie afbeelding 35 & 38) In totaal heeft de buurt acht van dit type ingangsportiek. Dit type portiek heeft de minste zichtbaarheid, doordat de hoeken in het portiek geen zicht hebben vanuit de straat (zie afbeelding 36)

Woonwijken

Op woonwijkeniveau is het gunstig als toegangen van woningen in het zicht van burens zijn. De voordeur moet in het zicht van de (semi-)openbare ruimte liggen, bij voorkeur vlak in de gevel of uitspringen. Zoals bij 'nissen' als is besproken zijn ingangen van de duplexwoningen zeer slecht in het zicht van de

buren. Bewoners hebben geen zicht op zowel hun eigen ingang als die van de naastgelegen huizen, doordat het zicht wordt afgeschermd door het portiek. 'Buren' aan de overzijde bevinden zich op een te grote afstand van het ingangsportiek om daar voldoende zicht op te hebben. Verder is het wenselijk dat woonkamers, ramen en erkers aan de straatkant grenzen en zicht hebben op buitenruimte. De woonruimte is over het algemeen de ruimte met de meeste activiteit door de dag heen, vergeleken met de slaapkamers die vaak alleen s'ochtends of s'nachts in activiteit hebben. Wanneer het over sociale controle gaat, is het vanzelfsprekend dat de woonkamerzijde ook voor meer sociale controle zorgt dan de slaapkamerzijde. In de duplexwoningen in de Couperusbuurt bevinden de woonkamers zich niet aan de straat, maar aan de achtertuin. De slaapkamers bevinden zich aan de straatzijde en hebben een (relatief hoog geplaatst) raam boven de ondergrondse berging. De berging creëert ook een afstand tussen het slaapkamer raam en de openbare straat. Buiten het feit dat de slaapkamerfunctie voor een matige sociale controle aan de straatzijde zorgt, verminderen de combinatie van het hoog geplaatste raam en de berging het zicht op de straat. (zie afbeelding 40) Omdat alle woningindelingen van de duplexwoningen hetzelfde zijn, is er dus ook geen variatie in de plaatsing van slaap- en woonruimten. De sociale controle op de straten in de Couperusbuurt is daarom matig en heeft geen positieve invloed op de veiligheidssituatie.

3.3.2 Eenduidigheid

Woonwijken

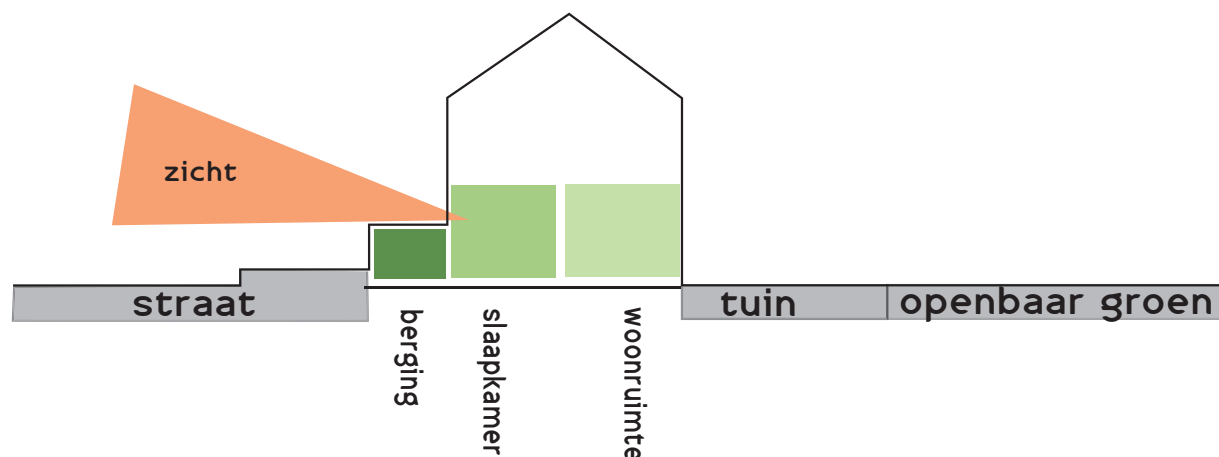
Unieke verschijningsvormen kunnen een identiteit geven aan een woonwijk. Wanneer gekeken wordt naar unieke verschijningsvormen in architectuur kan al snel geconcludeerd worden dat hier in de Couperusbuurt weinig sprake van is. In de presentatie Zeldia Meeuwsen (Meeuwsen, 2013), medestudente die een studie doet naar de verschillen in de stedenbouw, architectuur, materiaal en gebruik binnen de Couperusbuurt, komt in het einde van haar presentatie tot de conclusie dat er slechts kleine verschillen bestaan binnen de architectuur in de Couperusbuurt. Het gebrek aan uitgesproken verschillen geven de buurt geen mogelijkheid tot oriëntatie en identificatie aan de hand van architectuur. Het gebrek aan oriëntatiemogelijkheden in de buurt kan bijdragen aan onveiligheidsgevoelens. (López et al., 2008)

3.3.3 Toegankelijkheid

Daken

In het kader van toegankelijkheid en inbraak is het van belang dat daken niet gemakkelijk beklommen kunnen worden. (López et al., 2008) Luifels en afdakjes hebben geen opklimmogelijkheden. De aanwezigheid van bergingen bij de duplexwoningen halen deze eis onderuit: de verzonken bergingen

afb. 40: Een verminderde zichtbaarheid door de woningindeling en de zichtlijnen die beperkt worden door bergingen (eigen schema)

steken 1,2 meter uit de grond omhoog en zijn eenvoudig te beklimmen vanaf de straat. Vanuit hier zijn ook de dakjes van de portieken eenvoudig te betreden en daarmee ook de badkamerramen van de bovenverdiepingen. (zie afbeelding 41) De kans dat inbraken in de hand gewerkt worden door de toegankelijkheid van de daken is echter niet groot; er zijn namelijk eenvoudigere manieren om een woninginbraak in een duplexwoning te doen. De beheerder van Stadgenoot wijst op het gemak waarmee de kunststofdeuren van de woonkamer te forceren zijn. (van Eldik, 2013) De meeste woninginbraken worden volgens hem daarom via de achterkant gedaan. Daarnaast biedt het ingangsportiek een goede mogelijkheid om ongezien een deur te forceren, waardoor de keuze voor een inbraak via het dak minder waarschijnlijk is.

Gevels

Gevelelementen, zoals ramen, deuren en ventilatieopeningen, zijn aantrekkelijk voor inbrekers. De bereikbaarheid van de gevel speelt hierbij een rol; geen of moeilijke bereikbaarheid geniet de voorkeur. Ramen mogen niet gemakkelijk bereikbaar zijn vanuit de publieke ruimte. Een strook moeilijk doordringbare beplanting langs de gevel kan bijvoorbeeld een positieve invloed hebben. (López et al., 2008)

In de eerste plaats heeft de opzet van de wijk met dit probleem te maken: de bouwblokken zijn namelijk van twee kanten bereikbaar vanuit de publieke ruimte (in tegenstelling tot gesloten bouwblokken) (zie ook H2) De achtertuinten van de duplexwoningen grenzen aan de openbare ruimte en zijn dus ook bereikbaar. (zie afbeelding 42) Hoewel begrenzing door dichte struikbeplanting deze bereikbaarheid tracht te verminderen, is het nog steeds relatief eenvoudig om via de achterzijde in te breken. Bij een eenvoudige bereikbaarheid is het van belang om inbraakwerende gevelelementen te hebben (hier wordt in H3.4 verder op ingegaan)

3.3.4 Aantrekkelijkheid

Verlichting

Over armaturen bestaat de maatregel dat deze snel repareerbaar is en bestand is tegen slagen en stoten. De armaturen hangen op minimaal 2,70 meter hoogte. (López et al., 2008) De armaturen bij de ingangsportieken van de duplexwoningen voldoen niet aan deze eis. Ten eerste omdat het armatuur op 2,10 meter hoogte hangt. Of het armatuur slagvast is kan niet zeker vastgesteld worden, maar het uiterlijk lijkt niet op slagvastheid te wijzen.

Woningen

De maatregelenlijst (López et al., 2008) stelt dat woningen geen 'oogkleppen' aan de voorkant mogen hebben, zoals schuurtjes of uitspringende entrées. Woningen in de Couperusbuurt hebben precies dit probleem met de ingangsportieken, waardoor een zeer grote beslotenheid gecreëerd wordt. (zie ook 3.3.1)

afb. 41: De voorzijde van de duplexwoning met eenvoudig beklimbare daken (foto Z. Meeuwsen met eigen illustratie)

afb. 42: Privé buitenruimten grenzen aan de publieke ruimte (eigen foto)

afb. 43: Originele voordeuren met houten deurkozijn en Engels draadglas (eigen foto)

3.4 Fysieke aspecten op technisch en materiaal niveau

Ook op het kleinste schaalniveau spelen fysieke aspecten een rol in het waarborgen van veilige woningen. In het Politiekeurmerk Veilig Wonen (PKVW) zijn eisen opgesteld ten aanzien van veiligheid van woningen, woningcomplexen en de omgeving. (Hagendijk, van Leeuw, Schelvis, & Willemse, 2011) Het accent van deze totaalaanpak ligt op preventie, actie en gedrag. Ze hebben twee eisenpakketten: een PKVW voor nieuwbouw en voor bestaande bouw. In dit hoofdstuk zal het Handboek Politiekeurmerk voor Bestaande Bouw (Hagendijk et al., 2011) gebruikt worden voor het analyseren op technisch en materiaal niveau.

3.4.1 Deuren

Er wordt gesproken over 'bereikbare' deuren die toegang tot de woning verschaffen; deze zijn volgens de bereikbaarheidsdefinitie van het PKVW. (Hagendijk et al., 2011) De deuren moeten drie minuten inbraakwerend zijn en de mogelijkheid bieden om te zien wie er voor de deur staat.

Allereerst moet de deur van een bepaalde kwaliteit zijn, zodat de drie minuten inbraakwerendheid gegarandeerd kan worden. Wanneer een deur uit glas bestaat worden hier ook kwaliteitseisen aan gesteld: dit moet tenminste enkelvoudig floatglas zijn. Verder moet de bewoner vanachter de voordeur zicht hebben op de persoon aan de deur, ofwel door een gunstige raampositie ofwel door toepassing van een deurruit of deurspion. (Hagendijk et al., 2011)

Vrijwel alle deuren van de duplexwoningen zijn nog de originele deuren: houten deur(kozijnen) met twee panelen van Engels draadglas. (zie afbeelding) 43 (zie bijlage 5) Met de aanwezigheid van dit type deuren aan de voorzijde van de woning wordt niet voldaan aan de veiligheidseisen volgens het Politiekeurmerk. De glassoort is in de eerste plaats een probleem. Draadglas heeft een metalen wapeningsnet, waardoor glasscherven bij glasbreuk bijeen blijven. Het glas bevat veel kleine bobbeltjes, waardoor het glas half doorzichtig of ondoorzichtig is. (de Vree) Deze enkelvoudige glassoort is niet toegestaan volgens het handboek. Bovendien is het glas dermate ondoorzichtig, dat de bewoner geen voldoende kennis kan nemen van de persoon aan de deur. Een deurruit of deurspion is niet aanwezig. De deuren aan de achterzijde, grenzend aan de achtertuin, bevinden zich in een groot kunststof kozijnsysteem. Met een renovatie (vermoedelijk in de jaren tachtig) zijn alle ramen en de achterdeur vervangen door een kunststof variant. Deze, inmiddels verouderde, deursystemen voldoen niet meer aan de inbraakwerende, technische eisen van tegenwoordig. In het gesprek met de beheerder komt verder ook naar voren dat inbraken vooral via de kunststof achterdeuren geschieden, omdat deze gemakkelijk te forceren is. (van Eldik, 2013)

3.4.2 Ramen en ventilatieopeningen

Volgens het Handboek (Hagendijk et al., 2011) moeten 'bereikbare' ramen moeten eveneens drie minuten inbraakwerend zijn. Hiervoor moet de kwaliteit van het raam van zodanige kwaliteit zijn, dat deze inbraakwerendheid gegarandeerd kan worden. Net als de eisen aan deuren, moeten ook ramen tenminste voorzien zijn van enkelvoudig floatglas.

Tijdens de raam- en deur renovatie van de duplexwoningen zijn de originele houten kozijnen (zie afbeelding 44 & 45 en bijlage 6) vervangen door kunststof kozijnen. De keuze voor renovatie van de kozijnen is waarschijnlijk om redenen van onderhoud, duurzaamheid (levensduur) en isolatie geweest.

Er kan niet met volledige zekerheid gezegd worden dat de kunststofkozijnen niet voldoen aan de veiligheidseisen van het Politiekeurmerk, maar de vermoedens worden bevestigd door de veroudering van de kozijnen (daterend uit jaren tachtig) en de achtergevels als voornaamste locatie van gepleegde inbraak (van Eldik, 2013).

3.4.3 Verlichting

De 'bereikbare' deuren moeten bij duisternis verlicht zijn wanneer die toegang tot de woning geven en zichtbaar zijn vanaf de openbare weg of vanuit andere woningen. (Hagendijk et al., 2011)

Wanneer de voordeur in een nis ligt, die dieper dan 40 cm is, moet bij deze deur altijd een verlichtingsarmatuur aangebracht zijn. Er kan volstaan worden met een centraal aangebracht armatuur wanneer er meerdere deuren in hetzelfde gevelvlak liggen.

Zowel de voordeuren als de tuindeuren in de Couperusbuurt behoren tot 'bereikbare' deuren.

De voordeuren in de ingangsportieken (nissen) zijn voorzien van een centraal verlichtingsarmatuur.

De achterdeuren zijn echter niet verlicht, waardoor deze mogelijk een verhoogde inbraakkans hebben. Zoals ook in paragraaf 3.3.3 al is besproken, is de slagvastheid van de verlichtingsarmaturen nog van belang. (López et al., 2008)

afb. 44&45: Vervanging van houten kozijnen door kunststofkozijnen (eigen foto en foto Z. Meeuwsen)

3.5 Non-fysieke aspecten

In de voorgaande paragrafen zijn fysieke verklaringen voor sociale onveiligheid geanalyseerd; verklaringen die gekoppeld zijn aan kenmerken van ruimtelijke ordening. Volgens het boek 'Prachtwijken?!' (van den Brink & Mali, 2007), over Nederlandse probleemwijken vallen deze verklaringen van onveiligheid binnen één van de zes verschillende perspectieven op veiligheidsproblematiek: het stedenbouwkundig perspectief. Deze benadering, die veel betekenis toekent aan ruimtelijke of fysieke aspecten van de wijk, kent een grote populariteit in Nederland. Echter zijn er ook andere benaderingen ten aanzien van veiligheidsproblematiek, die problematiek toeschrijven aan oorzaken die van een 'non-fysieke' aard zijn. In deze paragraaf zullen enkel de benaderingen beschreven worden die betrekking hebben op de aspecten die binnen het invloedsdomein van de architect-stedenbouwer vallen. (zie ook 1.3.2)

3.5.1 Sociale cohesie

In een rapport van het Sociaal Cultureel Planbureau (Knol, Maas-de Waal, & Roes, 2002) wordt gesteld dat sociale cohesie verwijst naar de interne samenhang van een sociaal systeem (een groep, een organisatie, een samenleving). Zij noemen verder dat er vanuit de politiek veel aandacht is voor het gebrek aan sociale cohesie op wijk- en buurniveau dat een negatieve invloed zou hebben op leefbaarheid en veiligheid. Dit geldt met name voor achterstandswijken. De relatie tussen leefbaarheid en veiligheid en sociale cohesie is in veel studies onderzocht, waarbij naar voren komt dat naast fysieke kwaliteit (zie H2) ook de bevolkingssamenstelling en de kwaliteit van sociale relaties van belang is (sociale cohesie). (Knol et al., 2002)

In dit kader worden onveiligheidsgevoelens in het boek van van den Brink en Mali (2007) vanuit een demografisch en sociaal-cultureel perspectief verklaard. Ten eerste hangt de hechtheid van het sociale weefsel van de samenstelling van de bevolking af. De aanwezigheid van veel gezinnen maakt dat sociale contacten op en rondom school relatief gemakkelijk tot stand komen. Een wijk met veel alleenstaanden of paren zonder kinderen brengt meer sociale isolatie met zich mee.

Een vergelijkbare factor is het aantal jaren waarin men in de wijk woonachtig is; hoe langer men in de buurt woont, des te groter is de kans dat er een sterker sociaal netwerk is. Een hoog percentage aan ouderen gaat vaak gepaard met een dergelijk sterk sociaal netwerk en een hoge mate van participatie. Het is ook omgekeerd evenredig; veel jongeren in zorgt voor een zwakker sociaal weefsel. Deze factoren hebben ook invloed op het veiligheidsgevoel.

Verder is de leefstijl van de bewoners van belang. Een vergelijkbare leefstijl van buurtbewoners is vaak

gewenst en een hoge mate van heterogeniteit wordt zelden gewaardeerd.

Volgens Elffers en De Jong (2004) moet men zich niet beperken tot de relatie van criminaliteit en veiligheid. Het gevoel van vervreemding van buurtgenoten vormt de kern van het onveiligheidsprobleem, waarbij de bewoners die van oudsher in de wijk wonen zich betreuren om de wijzigingen in de buurt, het wegtrekken van oude bewoners en het zich vestigen van nieuwe bewoners met een andere of anders veronderstelde leefstijl.

Onveiligheidsgevoelens kunnen ook verklaard worden vanuit culturele factoren. (van den Brink & Mali, 2007) Een buurt met een hoge mate van heterogeniteit in etniciteit en cultuur heeft relatief veel conflicten tussen burens. Etnische segregatie vormt ook een risico in termen van leefbaarheid en veiligheid. De toegenomen segregatie in Nederland leidt tot de ontwikkeling van wijken waar migranten in grote aantallen bij elkaar wonen en de afstand tot de autochtone Nederlanders geleidelijk groeit.

De bovenstaande aspecten, die van invloed zijn op veiligheidsgevoelens in een wijk zoals Slotermeer, zijn van een non-fysieke aard, maar kunnen desondanks wel gekoppeld worden aan fysieke ingrepen. De bevolkingssamenstelling in een wijk is hier het beste voorbeeld van. Groepen van de bevolking met bepaalde kenmerken, zoals gezinssamenstelling, inkomen of leeftijd, zijn ook aangetrokken tot bepaalde type woningen die aansluiten bij hun woonwensen. De woningvoorraad is gekoppeld aan gebruikersgroepen, waardoor een wijziging in de woningvoorraad ook invloed kan hebben op de huishoudenssamenstelling in een buurt of wijk. In de Couperusbuurt zien we een zeer eenzijdige woningvoorraad: 80% van de woningen in de Couperusbuurt (behandeld in deze onderzoek-ontwerpdracht) bestaat uit duplexwoningen met een woningoppervlak van 30-40 m². Het kleine woonoppervlak, met vaak slechts één slaapkamer, is niet geschikt voor grotere gezinssamenstellingen, waardoor de Couperusbuurt voornamelijk uit een- en tweepersoons huishoudens bestaat. (Timár, 2009) Dit is een ongunstige factor voor sociale veiligheid, omdat een wijk met veel alleenstaanden of paren een grotere sociale isolatie met zich meebrengt. (van den Brink & Mali, 2007) Uit het vernieuwingsplan Slotermeer Zuid (Timár, 2009) komen de volgende feiten naar voren: Er wonen veel ouderen in de buurt; in de Couperusbuurt is 1 op de 4 huishoudens ouder dan 65 jaar. Een deel van deze ouderen bewoont de Couperusbuurt al sinds de bouw en vormen een belangrijk onderdeel van het sociale weefsel. In de buurten ontstaat echter ook een scheiding tussen oudere bewoners die er al lang wonen versus de instroom van mensen met vaak een sociaal-economische achterstand. De reden voor deze instroom zijn het type woningen: een sociale huurwoning met een lage huur. De kleine woningen maakt dat het aantal gezinnen in de buurt veel kleiner is; slechts 1 op de 10 huishoudens is een gezin met kinderen, terwijl gezinnen hebben juist een bevorderlijk effect op sociale cohesie heb-

ben. (van den Brink & Mali, 2007)

Naast de autochtone ouderen, heeft de Couperusbuurt qua etniciteit een relatief groot aandeel aan allochtone bewoners. Het merendeel is Marokkaans, en een kleiner deel is van Turkse afkomst. Voor heel Slotermeer geldt dat zes op de tien bewoners 'nieuwe Nederlanders' zijn, voornamelijk afkomstig uit Turkije en Marokko. (Nio, 2008) De aanwezigheid van een moskee, in het midden van de Couperusbuurt, geeft ook indicatie van bewoners met eenzelfde geloofsovertuiging.

Formeel is niet bekend of er sprake is van etnische segregatie, maar diverse geluiden vanuit woningcoöperaties (van Eldik, 2013) lijken erop te wijzen dat allochtone en autochtone bevolking in de buurt langs elkaar heen leeft.

Diverse participatieprojecten zijn reeds in de Couperusbuurt (en Slotermeer Zuid) gestart die pogen de sociale cohesie te verbeteren. Momenteel is een project gestart waarbij actief ingezet wordt om een nieuwe doelgroep in de Couperusbuurt te huisvesten: namelijk studenten. Deze keuze wordt onderbouwd door de ervaring dat studenten een positieve invloed hebben op de leefbaarheid in een wijk. (Coffeng, 2013)

3.5.2 Bedrijf en voorzieningen

Volgens van den Brink en Mali (2007) hebben bewoners in wijken met een lage sociaaleconomische status een relatief grote kans op een delict. Als gevolg hiervan kan een wijk ook in sociaaleconomisch opzicht verbeterd worden. Dit begint met het versterken van de positie van midden- en kleinbedrijf. De wijk kan bijvoorbeeld aantrekkelijk gemaakt worden voor het vestigen van jonge zelfstandigen op het gebied van onderzoek, advisering, ICT, mode en design, muziek en vormgeving. Tegelijkertijd kan het stimuleren van vestiging of behoud van traditionele bedrijfstakken ervoor zorgen dat er meer behoefte komt aan laaggeschoolde werknemers, die in deze wijk vaak in ruime mate aanwezig zijn. Verder kan de komst van meer koopkrachtige bewoners naar de wijk zorgen voor een verbetering. De Couperusbuurt is vooral een woonbuurt, maar er zijn enkele bedrijfjes in de portiek-etagewoningen aan de Louis Couperusstraat te vinden. De bedrijfsruimten onderin dragen bij aan de buurteconomie, met dagelijkse voorzieningen dicht bij huis. (Timár, 2009) Momenteel zijn er niet veel van deze bedrijfsruimten in gebruik, maar deze plekken bieden goede mogelijkheden voor het toekomstig huisvesten van kleine bedrijven. Een transformatie binnen de Couperusbuurt zou dus rekening kunnen houden met huisvesting van midden- en kleinbedrijf en zijn huidige mogelijkheden benutten.

Verder heeft zijn er in de nabije omgeving veel winkelvoorzieningen, zoals de Slotermeerlaan en Plein '40-'45. Voor de Couperusbuurt heeft het echter weinig zin te concurreren met deze goed functionerende voorzieningen.

3.6 Conclusie

In dit hoofdstuk zijn alle fysieke aspecten die van invloed zijn op sociale veiligheid nader bestudeerd voor de Couperusbuurt. Eerst is gekeken naar de fysieke invloeden op stedenbouwkundige schaal. Dit schaalniveau is het meest van invloed op sociale veiligheid, zo is te zien aan de hoeveelheid maatregelen die geanalyseerd zijn aan de hand van het Handboek Veilig Ontwerp en Beheer. Hier is uitgegaan van vier richtlijnen voor het ontwerp en beheer van de gebouwde omgeving: zichtbaarheid, eenduidigheid, toegankelijkheid en aantrekkelijkheid. In de analyse van alle vier richtlijnen komt er een bepaald onderdeel opvallend vaak aan bod: de groenstructuur. Het groen blijkt vooral de zichtbaarheid te beïnvloeden, waarbij volgroeide bomen en struiken dikwijls zichtlijnen binnen de buurt te hinderen. Maar groen speelt ook een grote rol in de aantrekkelijkheid van de buurt, waarbij sober ontwerp, matig onderhoud en minimaal beheer de belangrijkste oorzaken van onaantrekkelijkheid zijn. Een andere conclusie die getrokken kan worden heeft betrekking op eenduidigheid: de gevolgen van een sterke verweving van openbare en privé buitenruimten. Niet alleen de onduidelijkheid van eigendom en beheer volgt uit deze verweving van domeinen, maar ook de reactie van bewoners op de verweving door bijvoorbeeld het optrekken van hoge schuttingen (die ook zichtbaarheid beïnvloeden).

Op architectonisch schaalniveau vormen het ontwerp van de ingangsportieken en de woningindeling de grootste bedreigingen voor waarborgen van sociale veiligheid. Beide hebben te maken met sociale controle. De ingangsportieken vormen zogenaamde nissen, waarbij zowel zichtbaarheid vanuit de woning als zichtbaarheid vanuit de openbare straat sterk afneemt. Deze nissen vormen plekken waar ongezien criminele activiteit zou kunnen plaatsvinden. De woningindeling heeft tevens invloed op de mate van sociale controle. De situering van 'rustige' woonfuncties aan de openbare straat zorgen voor een matige sociale controle. Op technisch en materiaal niveau kan geconcludeerd worden dat de kwaliteit van de deuren en ramen te wensen overlaat, waardoor inbraakmogelijkheden toenemen.

Wanneer de non-fysieke factoren in de Couperusbuurt onder de loep genomen worden, is de meest belangrijke conclusie dat sociale cohesie in de buurt niet bevordert wordt door de geringe variatie in huishoudenssamenstelling, wat veroorzaakt wordt door de eenzijdige woningvoorraad.

Conclusie

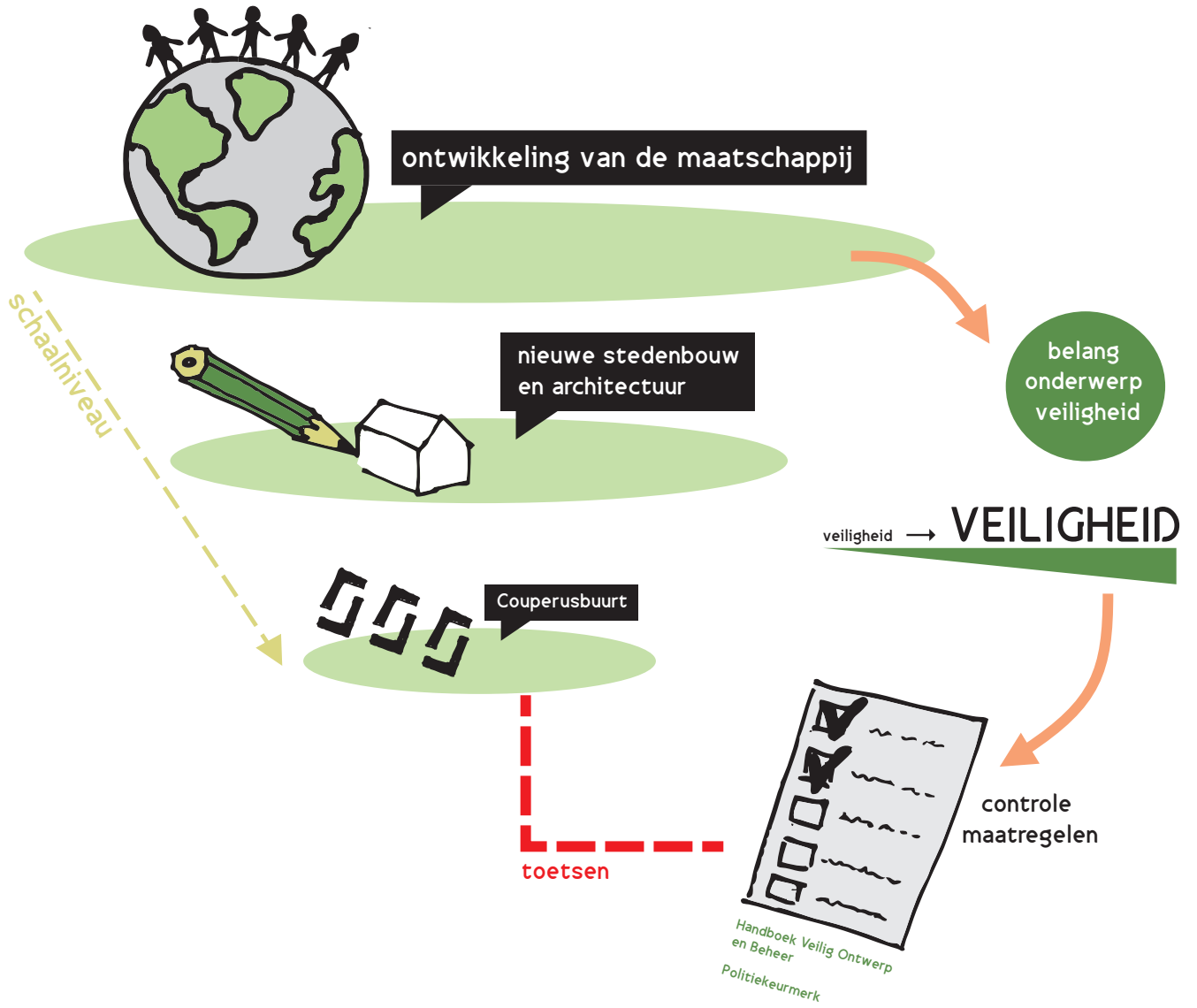
Synthese

Wanneer de bevindingen van elk van de drie hoofdstukken van dit onderzoek naast elkaar gezet worden, kunnen er een aantal verbanden gelegd worden. In het figuur hiernaast (afbeelding 46) is dit globaal in kaart gebracht.

Allereerst kan gekeken worden naar de algemene ontwikkeling van de moderne maatschappij, die te maken heeft met een collectivisering en socialisering van de maatschappij. Dit uitte zich in een aantal veranderingen in wetgeving en beleid, zoals de invoer van het erpachtstelsel, de komst van de woningwet en de oprichting van woningcoöperaties. De ontwikkelingen in de maatschappij zijn verder ook te koppelen aan de evolutie van het bouwblok. Niet alleen de toenemende maatschappelijke betrokkenheid, maar ook de opkomst van functionalistische architectuur en stedenbouw zorgden voor de behoefte aan transparantie en helderheid. Dit vertaalde zich in een overgang van traditionele verkavelingen naar moderne verkavelingen die de transparantie en helderheid konden uitdrukken. In de (vroeg-)naoorlogse periode viert deze overgang hoogtij, waardoor het gesloten bouwblok uit het nieuwe straatbeeld verdween en plaats maakte voor open verkavelingen, waaronder de strokenverkaveling. De vroeg-naoorlogse plannen van Tuinstad Slotermeer zijn een sterke weerspiegeling van de overgang van traditionele naar moderne stedenbouw. Vooroorlogse plannen van het AUP laten zien dat aanvankelijk strokenverkavelingen gepland waren in Slotermeer, maar in de uitwerking van de plannen na de oorlog is toch een terughoudendheid tegenover het openknippen van het gesloten bouwblok zien. De hofverkavelingen in de Couperusbuurt zijn het voorbeeld van een dergelijke overgangsvorm tussen traditionele en moderne verkavelingen. Met de overgang naar moderne bouwblokken deden twee belangrijke verschijnselen zich voor: ten eerste was dit een sterke verweving van het publieke en private domein, maar tegelijkertijd ook een toenemende functionele scheiding van verschillende typen openbare ruimten. De kloof tussen de privaatheid van het privé domein en de openbaarheid van de openbare straat werd steeds groter. De relatie tussen bebouwing en de openbare straat verdween. In de Couperusbuurt is deze ontwikkeling door het openknippen van het bouwblok ook al goed waar te nemen. Openbare ruimte 'vloeit' als het ware tussen de L-vormige blokken door, wat als gevolg heeft dat het privé domein en openbaar domein noodzakelijkerwijs aan elkaar grenzen.

Hieruit volgt ook de koppeling van de ruimtelijke ordening en het onderwerp sociale veiligheid. De kenmerken van de ruimtelijke ordening (op wijk, buurt en gebouwniveau) in de Couperusbuurt hebben hier namelijk invloed op. In dit onderzoek worden dat ook wel de fysieke aspecten van de Couperusbuurt genoemd. Er volgt een zoektocht naar architectonische middelen die invloed hebben op sociale veiligheid, zodat een verbetering ge-

afb. 46: Synthese van bevindingen in het onderzoek; het leggen van verbanden tussen verschillende onderdelen (eigen schema)

bracht kan worden in de Couperusbuurt, die slecht scoort op vooral subjectieve, maar ook objectieve veiligheid. Ondanks het ruim aanwezige groen, de relatieve rust, betaalbare woningen en de nabijheid van de Sloterplas kampt de wijk met problemen ten aanzien van leefbaarheid en veiligheid. Uit cijfers van de Gemeente Amsterdam komt naar voren dat bewoners van Slotermeer Zuidwest een lage waardering geven voor de veiligheid in de buurt. Deze waardering is veel slechter dan de objectieve veiligheidssituatie. Hoewel de objectieve veiligheid 'relatief veilig' is, en niet ver boven het gemiddelde van Amsterdam ligt, heeft de wijk hogere inbraakcijfers en is er blijvende overlast in de buurt. Een daadwerkelijk veilige buurt begint bij de verbetering op deze aspecten. In dat geval kan ook de buurt een betere waardering van veiligheid krijgen en een betere overeenkomst van objectieve en subjectieve veiligheid tot stand komen.

Het feit dat de bovengenoemde veiligheidscijfers tot in detail bekend zijn heeft te maken met een toegenomen van belang onderwerp veiligheid, wat sinds de jaren tachtig heeft ontwikkeld. Er wordt hier ook wel gesproken over het ontstaan van een risicomaatschappij waarbij de bescherming tegen alle mogelijke risico's centraal is komen te staan. Uit het toenemende belang van het waarborgen van veiligheid zijn ook een tal van maatregelenlijsten opgesteld; 'checklists' die de gebouwde omgeving toetsen op veiligheid. Twee recente voorbeelden hiervan zijn het Handboek Veilig Ontwerp en Beheer en het Politiekeurmerk.

Aan de hand van deze twee checklists is de Couperusbuurt onder de loep genomen. Over de toetsing van de fysieke aspecten is één belangrijke conclusie te trekken: de tekortkomingen hebben vooral te maken met de modernistische opzet van de wijk en de verwaarlozing van oorspronkelijk doelstellingen die middels de fysieke omgeving bereikt moeten worden. In de Couperusbuurt heeft dit vooral te maken met de groenstructuur en de woningopzet en entree.

Het groen blijkt vooral de zichtbaarheid te beïnvloeden, waarbij volgroeide bomen en struiken dikwijls zichtlijnen binnen de buurt te hinderen. Maar groen speelt ook een grote rol in de aantrekkelijkheid van de buurt, waarbij sober ontwerp, matig onderhoud en minimaal beheer de belangrijkste oorzaken van onaantrekkelijkheid zijn. Wanneer huidige foto's van de Couperusbuurt vergeleken worden met foto's uit de jaren zestig, is het verschil duidelijk waar te nemen.

Een andere conclusie die getrokken kan worden heeft betrekking op eenduidigheid: de gevolgen van een sterke verweving van openbare en privé buitenruimten, wat weer voortkomt uit de modernistische opzet van de wijk. Niet alleen de onduidelijkheid van eigendom en beheer volgt uit deze verweving van domeinen, maar ook de reactie van bewoners op de verweving door bijvoorbeeld het optrekken van hoge schuttingen (die ook zichtbaarheid beïnvloeden).

Op architectonisch schaalniveau vormen het

ontwerp van de ingangsportieken en de woningindeling de grootste bedreigingen voor waarborgen van sociale veiligheid. Beide hebben te maken met sociale controle. De ingangsportieken vormen zogenaamde nissen, waarbij zowel zichtbaarheid vanuit de woning als zichtbaarheid vanuit de openbare straat sterk afneemt. Deze nissen vormen plekken waar ongezien criminele activiteit zou kunnen plaatsvinden. De woningindeling heeft tevens invloed op de mate van sociale controle. De situering van 'rustige' woonfuncties aan de openbare straat zorgen voor een matige sociale controle. Op technisch en materiaal niveau worden aspecten van de duplexwoningen vergeleken met de eisen uit het Politiekeurmerk Bestaande Bouw. Er kan geconcludeerd worden dat de kwaliteit van de deuren en ramen te wensen overlaat, waardoor inbraakmogelijkheden toenemen.

Als laatst kunnen de non-fysieke factoren van sociale veiligheid genoemd worden. Een verbetering van de sociale veiligheid kan door een verbetering in de sociale cohesie in de buurt tot stand gebracht worden. Een geringe sociale cohesie houdt namelijk verband met onveiligheidsgevoelens. Doordat de Couperusbuurt een zeer eenzijdige woningvoorraad heeft, is er ook weinig variatie in de huishoudenssamenstelling. De grote hoeveelheid een- en tweepersoonshuishoudens, met een veelal laag sociaal-economische status, scheppen geen gunstige condities voor sociale cohesie. Bovendien is er een groot contrast in het type bewoners; enerzijds zijn dat autochtone ouderen die veel band hebben met de buurt, anderzijds zijn dat allochtone bewoners van Marokkaanse of Turkse afkomst.

Reflectie

In dit onderzoek is een systematische analyse van alle fysieke onderdelen in de Couperusbuurt gedaan. Een sterk punt aan het onderzoek is dat hierbij alle onderdelen zijn 'ontleed' die van invloed kunnen zijn op sociale veiligheid. Een groot deel van de fysieke karakteristieken van de Couperusbuurt hebben te maken met de ruimtelijke opzet van de wijk, die aan de hand van het Tuinstadidee en de Wijkgedachte is ontworpen. Omdat Nederland veel vergelijkbaar opgezette wijken heeft, kan dit onderzoek een bijdrage leveren aan verbetering van dit type wijken.

Er kunnen echter ook een aantal kanttekeningen bij dit onderzoek gemaakt worden. Met het analyseren aan de hand van de maatregelenlijst in het Handboek Veilig Ontwerp en Beheer wordt er heel sterk 'op zoek' gegaan naar mogelijke tekortkomingen in de buurt. Dit geeft al snel aanleiding tot het veronderstellen van bepaalde problemen. Hebben deze fysieke 'tekortkomingen' ook wel een zodanige uitwerking dat zij daadwerkelijk invloed hebben op sociale veiligheid? Het is lastig te bepalen wat de daadwerkelijke uitwerking van de fysieke aspecten is. Echter kunnen veel van de bevindingen wel ondersteund worden met andere informatie, zowel literair als door informele informatievoorziening

(gesprek met beheerder Stadgenoot).

Dit onderzoek kan op twee verschillende manieren een bijdrage leveren aan de wetenschap. Hiervoor moeten we de wijk op twee wijzen typeren; namelijk de Couperusbuurt als naoorlogse modernistische woonwijk, en de Couperusbuurt als probleemwijk. Beide typen wijken zijn in Nederland veelvuldig aanwezig, waardoor oplossingsrichtingen voor deze typen generiek kunnen zijn. In deze onderzoek- en ontwerpogave worden problemen ten aanzien van sociale veiligheid onderzocht: een aspect waar probleemwijken mee te maken hebben. Ontwerpoplossingen zouden daarom een bijdrage kunnen leveren aan stedenbouwkundige en architectonische verbetering van probleemwijken in Nederland. Bovendien hebben een aantal van de oorzaken van onvoldoende sociale veiligheid te maken met de opzet en de typologie van de woonwijk: iets wat te wijten is aan het na-oorlogse modernistische gedachtegoed wat aan de wijk ten grondslag ligt.

De tweede manier waarop dit onderzoek bijdrage kan leveren heeft te maken met de manier waarop dit onderzoek past in een bepaalde lijn van denken over architectuur en stedenbouw, waarbij architectuur en stedenbouw vanuit een sociologisch en (omgevings)psychologisch perspectief benaderd wordt. In dit onderzoek en ontwerp zal uitgegaan worden van een dergelijke bottom-up benadering die zijn startpunt heeft bij de mens. De manier waarop een mens denkt, leeft en handelt is hierbij een uitgangspunt voor het ontwerp van ruimten en gebouwen. De theorieën van de reeds genoemde Jan Gehl (Gehl, 2010) en Jane Jacobs zullen een rol spelen in mijn benadering van zowel onderzoek als ontwerp. Jacobs benadert veiligheid vanuit een oogpunt waarbij ze niet de mensen of sociale factoren verantwoordelijk stelt voor criminaliteit, maar eigenschappen van de gebouwde omgeving. Jacobs' boek (Jacobs, 1961) zal daarom in het onderzoek naar fysieke vertalingen voor de gebouwde omgeving een belangrijke rol spelen.

Dit onderzoek gaat uit van een andere benadering in vergelijking met mede-studenten binnen het project Transforming Neighbourhoods and Schools. In de meeste onderzoeken bij rMIT wordt vooral onderzoek gedaan naar cultuur-historische waarden van architectuur en stedenbouw. In dit onderzoek wordt de geschiedenis vanuit een meer sociaal-psychologisch oogpunt onderzocht, waarbij de ontwikkeling in de gedachte over het onderwerp veiligheid centraal staat.

Referenties

Archieven

- Gemeente Amsterdam; Stadsarchief. Beeldbank Amsterdam. from beeldbank.amsterdam.nl
- Gemeente Amsterdam; Stadsdeelkantoor Nieuw-West. Bouwtekeningen en documenten uit archief.

Interviews

- van Eldik, M. (2013, 11-04). [Interview over Couperusbuurt].

Lezingen

- Vissers, K. (2013, 19-02). Stedelijke vernieuwing Slotermeer Oost. Paper presented at the Lezingen over Slotermeer, Stadsdeelkantoor Nieuw-West, Amsterdam.

Literatuur

- Blauw, M. (2005). De stad is nooit af. Hilversum: Verloren.
- Blom, A., Jansen, B., & van der Heiden, M. (2004). De typologie van de vroeg na-oorlogse wijken: Rijksdienst voor de Monumentenzorg.
- Coffeng, G. (2013). Niet slopen? Opknappen maar! Stadsleven; huurdersmagazine Stadgenoot, 6(1), 7-9.
- de Boer, N., & Lambert, D. (1987). Woonwijken; Nederlandse stedenbouw 1945-1985. Rotterdam: Uitgeverij 010.
- Elffers, H., & de Jong, W. (2004). "Nee, ik voel me nooit onveilig." Determinanten van sociale veiligheidsgevoelens. RMO 2004, 215-270.
- Gehl, J. (2010). Cities for people. Washington: Island Press.
- Hagendijk, J., van Leeuw, J., Schelvis, H., & Willemse, M. (Eds.). (2011). Handboek Politiekeurmerk Bestaande Bouw.

- Heeling, J., Meyer, H., & Westrik, J. (2006). Het ontwerp van de stadsplattegrond. Amsterdam: Uitgeverij SUN.
- Jacobs, J. (1961). The death and life of great American cities. New York: Modern Library.
- Knol, F., Maas-de Waal, C., & Roes, T. (2002). Zekere banden; sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid. www.scp.nl/dsresource?objectid=21104&type=org
- López, M., Luten, I., Woldendorp, T., & van Zwam, C. (2008). Handboek veilig ontwerp en beheer; sociale veiligheid in buitenruimten, gebouwen en woningen. Bussum: Uitgeverij THOTH.
- Meyer, H., de Josselin de Jong, F., & Hoekstra, M. (2008). Het ontwerp van de openbare ruimte. Amsterdam: Uitgeverij SUN.
- Nio, I. (2008). Atlas Westelijke Tuinsteden Amsterdam: Trancity.
- Programmabureau Veilig; Gemeente Rotterdam (Ed.). (2003). Handboek voor (sociale) veiligheid bij herstructurering van wijken. Rotterdam: Edauw en Johanissen.
- Stollard, P. (Ed.). (1991). Crime prevention through housing design. London: Chapman & Hall.
- Tilman, H. (2004). Architectuur in de controlemaatschappij. In J. Seijdel (Ed.), (on)veiligheid (pp. 88-103). Rotterdam: NAI Uitgevers.
- Timár, E. (Ed.). (2009). Vernieuwingsplan Sloterveer-Zuid. Amsterdam: Stadsdeel Geuzenveld-Sloterveer, Eigen Haard, Far West & Stadgenoot.
- van den Brink, G., & Mali, B. (2007). Varianten van onveiligheid. In G. van den Brink (Ed.), Prachtwijken?! (pp. 19-40). Amsterdam: Bert Bakker.
- van der Leun, A., & Ibelings, H. (Eds.). (2007). Marlies Rohmer; bouwen voor the next generation. Rotterdam: NAI Uitgevers.
- van Oenen, G. (2004). Het nieuwe veiligdom. In J. Seijdel (Ed.), (on)veiligheid (pp. 6-17). Rotterdam: NAI Uitgevers.
- Van Rossem, V. (1993). Het Algemeen Uitbreidingsplan van Amsterdam, geschiedenis en ontwerp. Rotterdam: NAI uitgevers.
- van Rossem, V. (2003). Het Algemeen uitbreidingsplan van Amsterdam. In A. Jolles, E. Klusman & B. Teunissen (Eds.), Stadsplan Amsterdam; toekomstvisies op de ruimtelijke ontwikkeling van de stad, 1928-2003 (pp. 49-57). Rotterdam: NAI Uitgevers.
- Zijlstra, H. (2013). Jeruzalem Amsterdam; restaureren versus renoveren. Bulletin KNOB, 112(1), 34-50.

Niet-gepubliceerd werk

- Meeuwsen, Z. (2013). Doorbreken van de monotonie. Paper presented at the P1 presentaties, Bouwkunde TU Delft.

Websites

- de Vree, J. Draadglas. Retrieved 17-04, 2013, from <http://www.joostdevree.nl/shtmls/draadglas.shtml>
- Gehl Architects. Methodology. Retrieved 15-03, 2013, from <http://www.gehlarchitects.com/index.php?id=159787>
- Veiligheid in cijfers. Retrieved 18-02, 2013, from <http://www.amsterdam.nl/wonen-leefomgeving/veiligheid/veiligheid-cijfers/>

Afbeeldingen

- Geen sloop! Wat wel? from www.nul20.nl
- Gemeente Amsterdam; Stadsarchief. Beeldbank Amsterdam. Retrieved 22-03, 2013, from beeldbank.amsterdam.nl
- Zelda Meeuwsen, Foto's van Couperusbuurt

Bijlagen

Bijlage 1

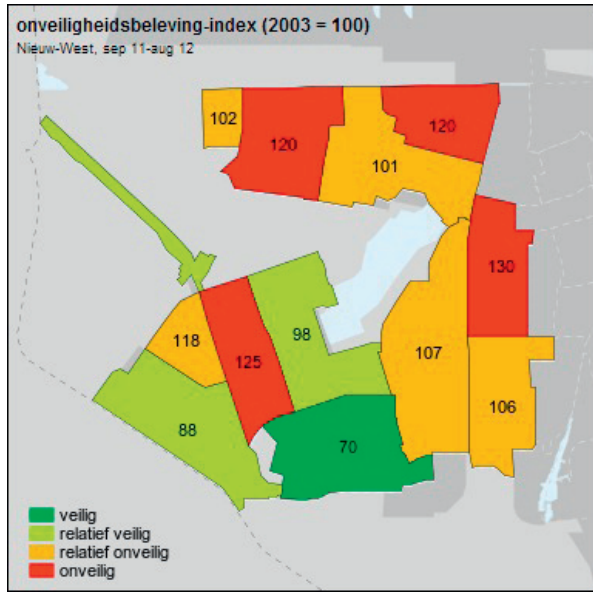
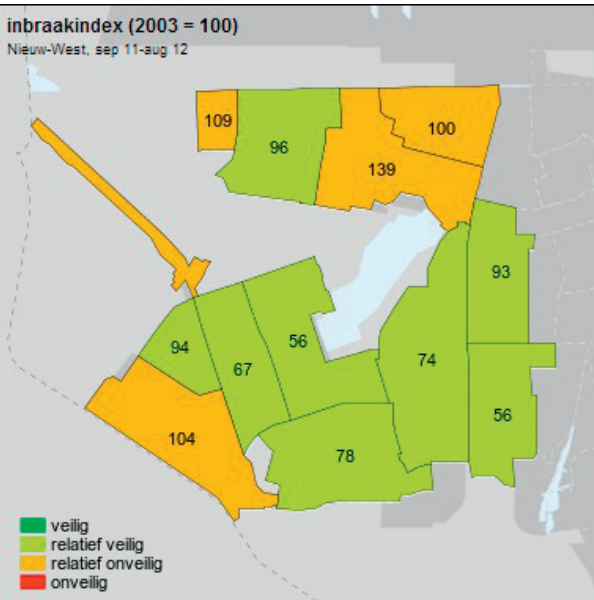
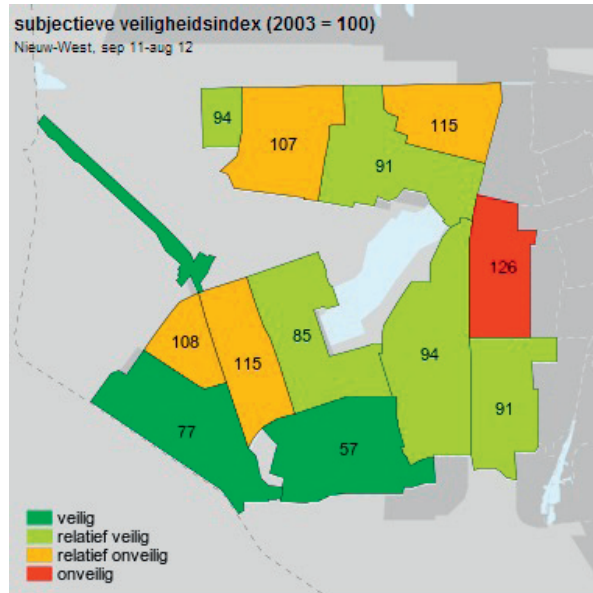
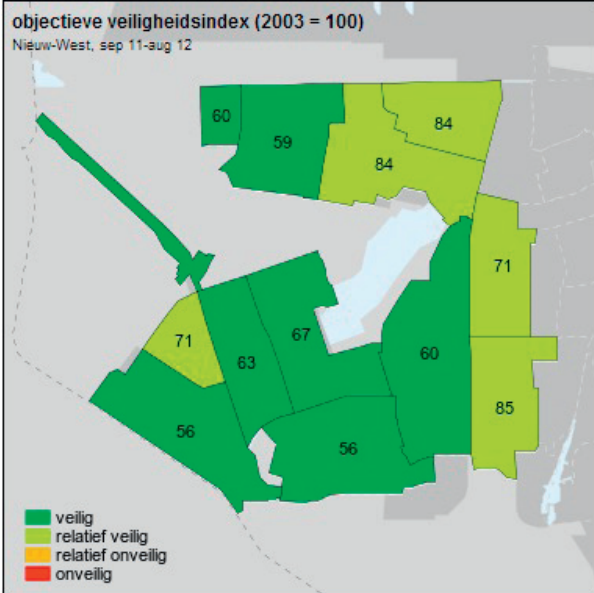
Grafieken en kaarten van de Veiligheidsindex

Veiligheidsindex

Slotermeer-Zuidwest

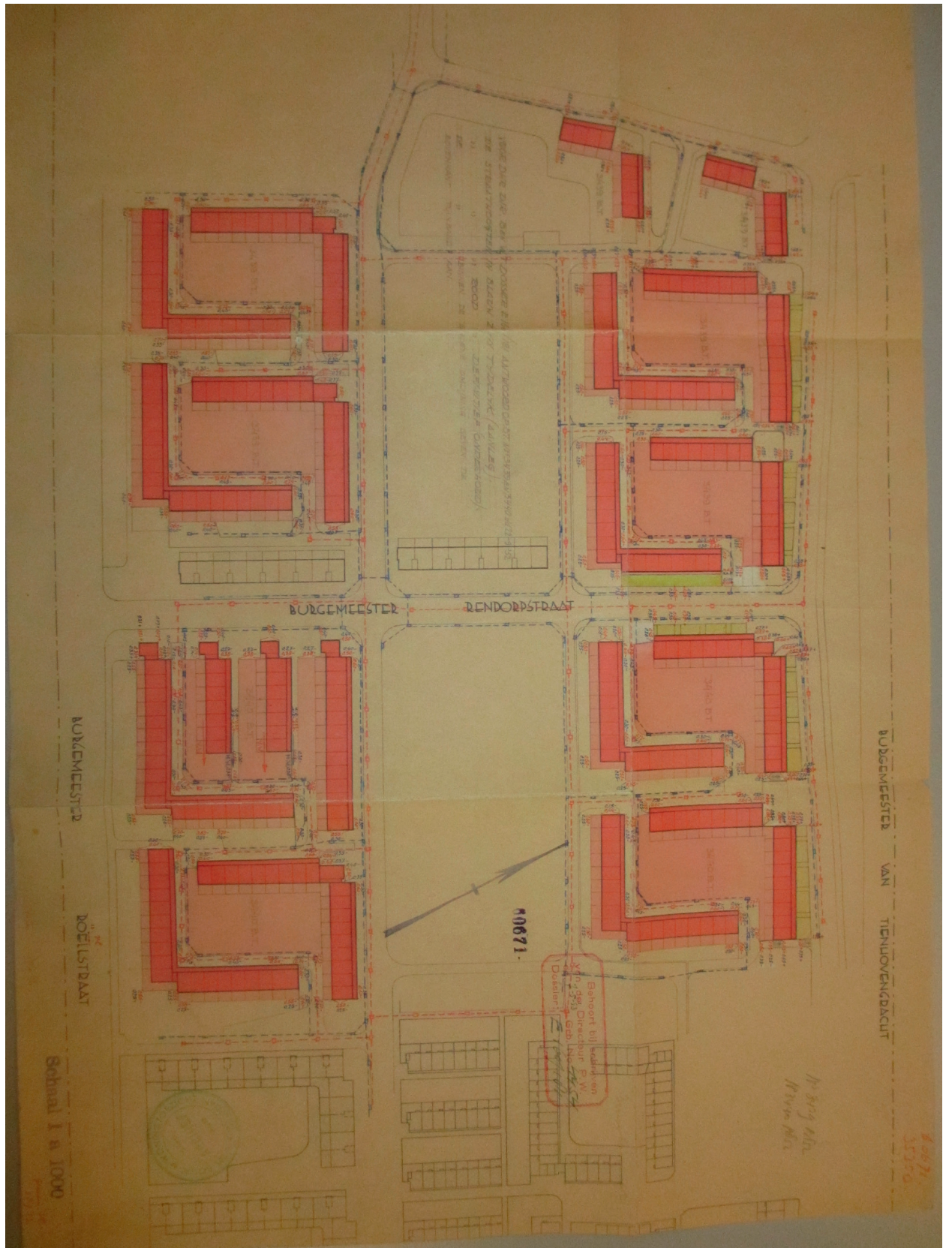
In onderstaand overzicht ziet u hoe Slotermeer-Zuidwest (stadsdeel Nieuw-West) scoort op de verschillende kenmerken. Onder een index worden de subkenmerken getoond waaruit de index is opgebouwd en de scores op deze subkenmerken.

	jan-dec 2012	jan-dec 2011	jan-dec 2010	jan-dec 2009	jan-dec 2008
Objectieve Veiligheid					
objectieve veiligheidsindex	83	83	87	98	105
inbraakindex	134	115	98	93	88
totaal aantal aangiften inbraak	339	262	260	282	221
aangiften inbraak woning	220	165	154	164	109
aangiften inbraak box	42	55	46	33	33
aangiften inbraak bedrijven	77	42	60	85	79
gemiddeld % slachtofferschap inbraak	9	7	4	2	3
diefstalindex	67	76	78	72	77
totaal aantal aangiften diefstal	725	751	763	675	745
aangiften diefstal uitvanaf motorvoertuigen	333	304	349	297	325
aangiften diefstal van motorvoertuigen	70	103	95	95	83
aangiften diefstal fietsen, brom- en snorfietsen	93	92	80	71	92
aangiften diefstal uitvan overige voertuigen	29	36	43	40	42
aangiften winkeldiefstal	10	17	12	5	17
aangiften zakkenrollerij	56	35	31	26	32
aangiften overige vermogensdelicten	134	164	153	141	154
gemiddeld % slachtofferschap diefstal	7	6	6	7	6
gewelddindex	68	75	104	116	103
totaal aantal aangiften geweld	180	183	192	156	224
aangiften mishandeling	64	72	58	78	80
aangiften bedreiging	72	78	62	73	82
aangiften zedenmisdriven	6	5	11	10	5
aangiften openlijk geweld	5	4	7	12	9
aangiften straatroof	30	18	19	18	41
aangiften overval	3	6	11	16	7
gemiddeld % slachtofferschap geweld	1	2	3	2	3
vandalisme-index	74	76	82	101	150
aangiften vernieling cq zaakbeschadiging	117	109	123	169	262
gemiddeld % slachtofferschap vandalisme	15	20	19	15	16
overlastindex	110	118	103	129	130
incidenten overlast	149	159	139	167	141
meldingen burengerucht	197	212	169	220	291
verkeersindex	70	66	73	97	106
meldingen verkeersongevallen	31	20	30	45	49
meldingen verkeersoverlast	131	152	137	164	178
drugsindex	56	52	54	85	112
meldingen drugs- en drankoverlast	17	13	6	14	22
misdriven drugshandel	36	36	44	64	79
Subjectieve Veiligheid					
subjectieve veiligheidsindex	108	91	104	114	90
onveiligheidsbeleving-index	110	106	120	121	96
rapportcijfer buurtveiligheid	5,6	6,0	6,9	5,4	6,0
onveiligheidsbeleving algemeen	45	39	48	46	40
onveiligheidsbeleving eigen buurt	35	38	42	44	32
vermindingsindex	125	90	104	123	95
buurtproblemen-index	88	76	87	98	78
buurtproblemen gemiddeld	16	14	13	16	16
buurtprobleem inbraak	27	15	21	18	12
buurtprobleem diefstal	22	17	20	23	26
buurtprobleem geweld	5	6	8	8	3
buurtprobleem overlast	17	13	15	18	12
buurtprobleem vandalisme	16	20	18	26	28
buurtprobleem verkeer	29	26	22	37	29
buurtprobleem drugs	10	11	10	10	12
buurtprobleem schoon en heel	38	33	29	44	37

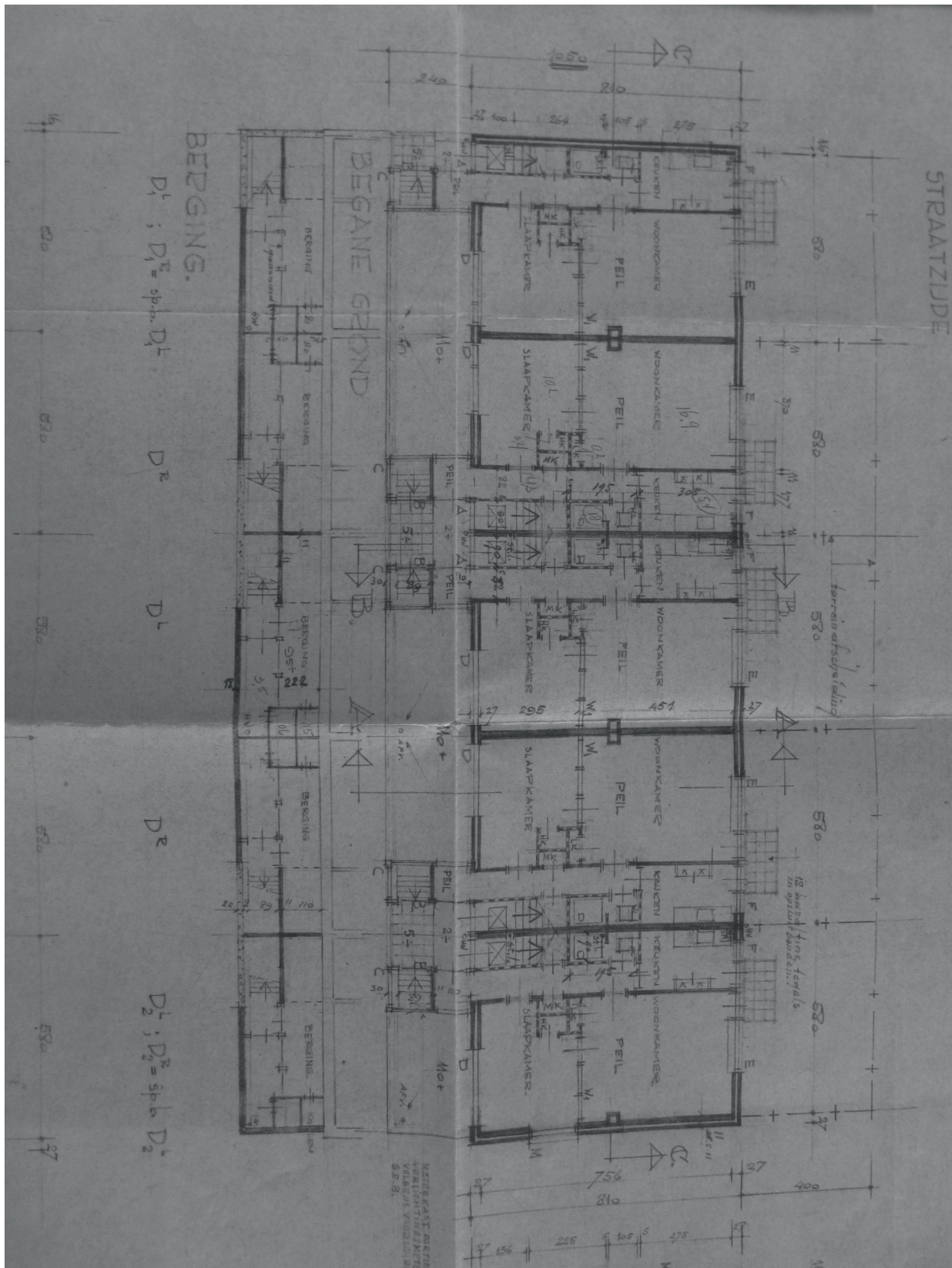
Bijlage 2

Overzichtstekening van geplande bouw in de Couperusbuurt

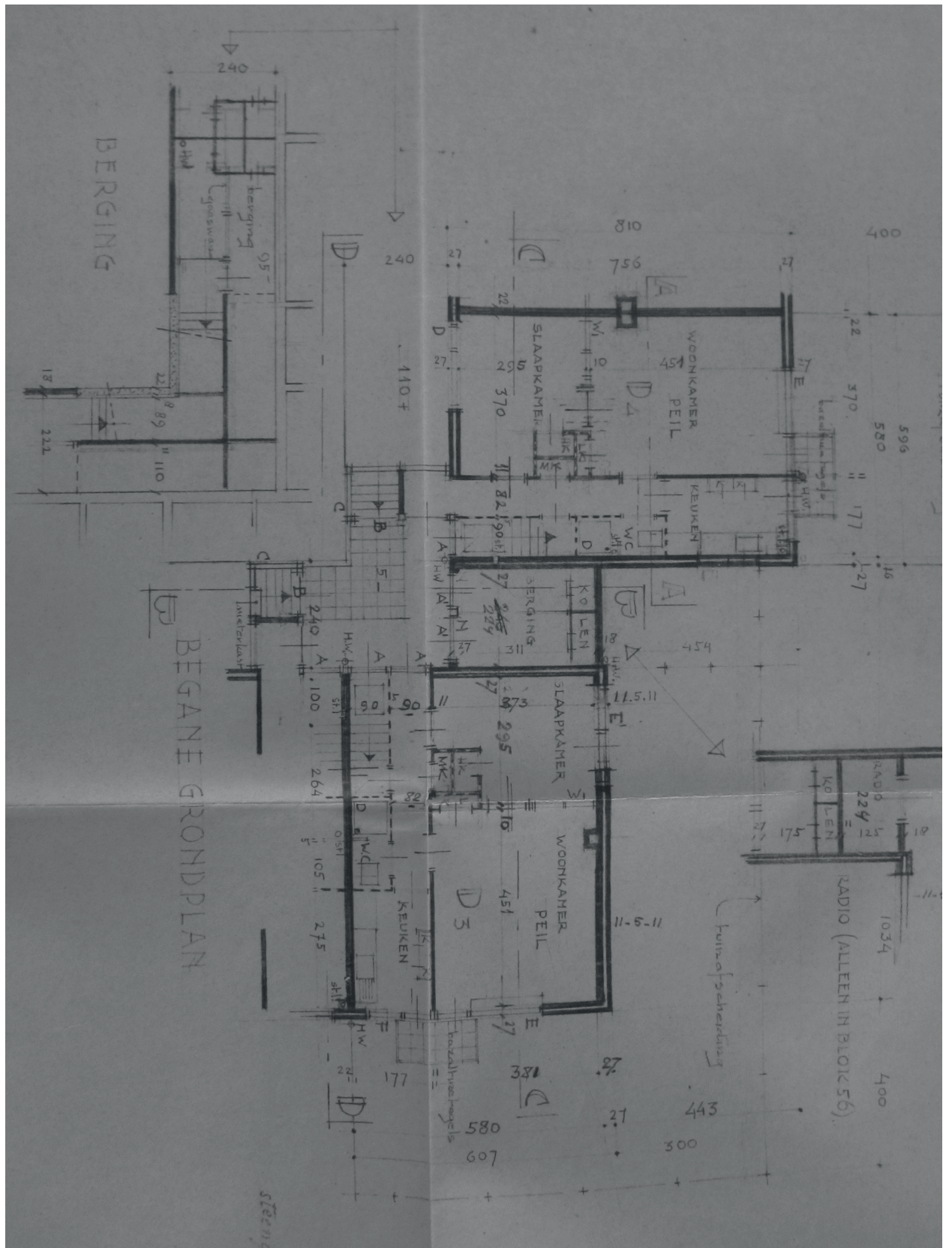
Bijlage 3

Woningplattegrond (BG) van de woningtypen D, D1 en D2

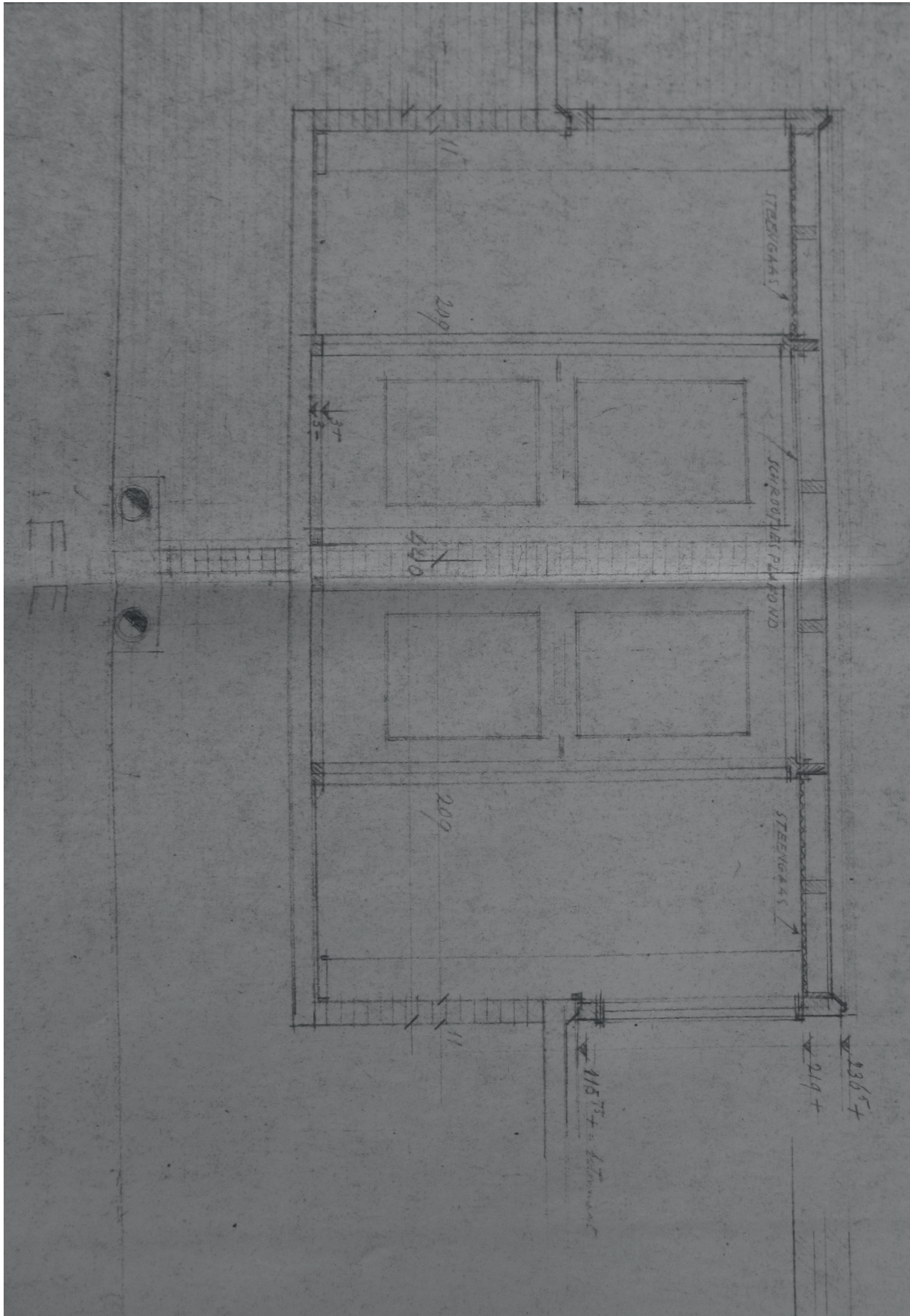
Bijlage 4

Woningplattegrond (BG) van de woningtypen D3 en D4

Bijlage 5

Aanzicht van deuren in portiek van woningen D, D1 en D2

Bijlage 6

Detail van houten raamkozijn in de duplexwoningen

